

NEGYVENÖTÖDIK ÉVFOLYAM 2017.4.

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Szabados János: Árvák

Balatoni képeslap

Van még „édeni táj” –
magyar tenger,
„tündéri tó”.

Élet vize – H₂O
(a földfelszín kétharmadát
mosdatja ár-apály)

itt fürdet, mint egy csecsemőt,
e habtajtékos, haragos,
partszaggató, túláradó,
hullám-izmokkal ölelő
édesvízű Balaton.

Nincs ingerszegény vízpart
– lustálkodik a nyár,
napernyő a fűzfa, vár
meztelenkedő, nyílt strand
tavunk tagolt partvonalán.

Atomhágya a Nap,
sugara nem fog halat,
izzószál-szitakötő
légivadász köröz,
mint harci helikopter,
a nádbugák fölött.

Halászmadár csap le víztölcsérre.
Szivárvány-vízjelét
fölmutatja az ég –
s én minden színárnyalatban
tájképet festenek szavakkal
köréd, múzsám, volna hozzám kedved –
mielőtt alámerít az este.

(Részletek a regényből)

...Ülök a szoba közepén, a hátizsákom tetején, valamikor hajnalban. Ég a vilány, mert rosszabb a helyzet, ha sötét van. A fáradtságtól legszívesebben eldőlnék, de nem lehet. Ha eldőnök, ha a földre kerülök, alighanem reggelig semmi nem marad belőlem, talán csak a lerágott csontjaim.

Mert ezek húst is esznek, meg mindent, amit találnak, egymást is, ha úgy adódik, főleg, mert rengetegen élhetnek ebben a rémházban, és napról napra szaporodnak megállíthatatlanul, mígnem felzabálják a hevenyészett, mocskos bútorokat, a poros, édeskés szagú padlószőnyeget, az omló vakolatú falakat, majd a ház hátborzongató tekintetű tulajdonosát és hiszékeny áldozatait, a néhány féltőrült szellem-lakót is felfalják, aztán megeszik a nyüzsgő dögök egymást is, és akkor majd ez az egész kóceráj eltűnik nyomtalanul, és senkinek nem fog hiányozni.

Az ágyak, a szekrény alól, falak repedéseiből, a szőnyegből bújnak elő.

Nappal még nem hittem volna, hogy ilyen lesz az éjszaka.

De most már mindegy...

Tegnap kora reggel összepakoltam a cuccaimat, de még vártam fél tízig. Akkor lementem a nappaliba, benéztem a konyhába is. Sehol senki. Mint mindig, Péter cigijének fanyar füstje ült a levegő minden négyzetcentiméterén. Körülnéztem a szobámban, hogy ne hagyjak ott semmit, aztán felvettem a hátizsákomat és elindultam. A nappali ajtajában még egyszer, utoljára beleszipantottam a füstbe. A kapun túl visszanéztem a házra, de csak azért, mert mindenki ezt csinálja, aki tudja, hogy örökre elhagy egy helyet.

– Örökre – mondtam ki félhangosan.

De ettől még nem éreztem semmi különöset.

Legalábbis semmi fájdalmasat.

De nem is örültem.

Senkitől nem búcsúztam el, üzenetet sem hagytam. Pár napon belül úgyis észreveszik, hogy már nem vagyok ott. Legfeljebb valamiféle kósza, néhány perc alatt felszívódó űr marad utánam a volt lakótársaimban.

A cipőboltban sem okoztam különösebb törést, amikor így két hét munkaviszony után közöltem a nap végén, hogy felmondok. Sam, a főnök, a ravasz tekintetű pakisztáni kereskedő a hírre alig láthatóan megvonta a vállát, a pult mögé sétált, szó nélkül odaadta az e heti béremet, és kimért mosollyal elköszönt:

– Akkor viszlát.

– Viszlát.

Benne fikarcnyi űr sem maradt a nyomomban, de még a legendyhebb elégedetlenség sem látszott rajta, amiért ilyen váratlanul jöttem el az üzletéből.

Leléptem.

A TNT hirdetései között találtam egy olcsó, névtelen hostelt. Keresztülmetrőttem fél Londonon, mert a hostel délkeleten van, a második és a harmadik zóna határán.

Amikor bekopogtam a lepusztult ház ajtaján, korántsem voltam biztos benne, hogy jó helyen járok, mivel a házon se szám, se kiírás nem volt látható. Nyikorogva nyílt az ajtó, és egy gondterhelt, fekete női arc jelent meg előttem.

– Igen? – kérdezte bizalmatlanul.

– Ez a hostel?

A nő kitarta az ajtót, majd egy sötét, édeskés szagú, áporodott folyosón át egy szobaajtóhoz vezetett, és bekopogott rajta. Jobboldalt, egy váróteremszerű helyiségben, fekete nők ültek csendben, feszülten.

Az ajtó kinyílt. A fekete nő mondott valamit, majd eltűnt, én meg szembetaláltam magam egy alacsony, sárga arcú, nyájasan mosolygó idős férfival. Betessékelt a szobába. A tágas helyiségben fojtó gyógynövényiszag terjengett. Középen íróasztal monitorral, rendetlenül hagyott papírokkal, injekciós fecskendők és tűk, asztali lámpa és egy klasszikus, tökéletes formájú emberi koponya. Odébb betegvizsgáló-ágy, szerteszét szobortorzók álltak papírhalmok és gyógyszeres dobozok között. A polcon kémcsövek, sárga, kék, piros folyadékokkal telt üvegcsék, régi könyvek egymás hegyén-hátán. Mint a filmekben. Mint egy alkimista laboratóriuma...

– Hogyan, tessék? – riadtam meg, mert mintha mondott volna valamit a férfi.

– Miben segíthetek? – kérdezte halkán.

– Én szeretnék... szobát, vagyis ágyat, ha lehet. Ha ez egy hostel... – hadartam zavartan, és a koponyát néztem, aztán az injekciós tűket, a monitort, és a szemem sarkából a szoba többi részét, majd beleakadtam a férfi gyanakvó tekintetébe.

Éreztem, hogy vibrál a szemem, ugrál a szemöldököm, és már meg is bántam, amit kérdeztem, de képtelen voltam visszakozni.

Az idős alak elmosolyodott, sárga arcában fura, borzongató fénnel csillogott sötét szeme. Bólogatott, hogy igen, ez valóban egy hostel, és van is egy szoba a másodikon, ami éppen üres, és az enyém lehet. Tíz font egy éjszaka, elég, ha csak másnap fizetek.

Benyitottam a felajánlott szobába a másodikon, ami a háziúr szerint üres, de az ágyak egyikén ült egy alak. Amint beléptem, rögtön felugrott a csapzott, csontsovány figura, és hadonászva magyarázni kezdett, hogy Anglia hogy szipolyozza ki és alázza meg a bevándorlókat, hogy ne higgyem, hogy bárkit is érdekel, mi történik a válság miatt Itáliában, vagy hogy Spanyolországban tíz éven belül rendeződik a helyzet, mert nem, semmi nem rendeződik se most, se máskor, majd meglátom, és azt se képzeljem... folytatta volna, de nem vártam meg, hogy megmagyarázza, mit kéne elképzelnem, leszaladtam a lépcsőn.

Alig értem a rendelő elé, már nyílt is az ajtaja. A háziúr, tekintetében jeges haraggal, sietett az emeletre. A rendelő ajtórésén át láttam a koponyás íróasztal előtt tanácstalanul álldogáló fekete nőt, majd ahogy visszaszaladtam az emeletre, észrevettem a falak sarkaiban figyelő kamerákat.

Odafent a háziúr nyájasan közölte, hogy enyém a szoba. A hadonászó alak nem volt sehol. Becsuktam az ajtót.

Egy ideig csak tébláboltam a homályos térben. Borzalmasnak tűnt a szag. Az

ablak alatt, hosszú asztalon régóta mosatlanul álló edények, hónapos, penészes ételmaradékok, a földön, a padlószőnyegen szemét, rothadt gyümölcsdarabok heverték. Kinyitottam az ablakot, aztán az ajtóhoz siettem, kinyitottam azt is. A kizavart férfi a földön ült, éppen cigit sodort magának.

– Hello – szóltam és mentegetőztem, amiért kítették miattam.

Legyintett, hogy semmi, ez így rendben van, nem fizet ő egy kanyit sem, mert nincs miből, mert Anglia ocsmányul kihasználja a bevándorlókat, hogy Itáliában mi van, arról meg szót sem érdemes ejteni...

– Ne képzeld, hogy lehet változtatni a dolgokon, mert a dolgokat helyettünk döntik el, helyettünk, érted, helyettünk, csak nézzél körül!! – szemét hunyorgatva járatta körül a folyosó szürke, búzt árasztó falain.

– Bocs, néhány dolgot el kell intéznem – mondtam és becsuktam az ajtót.

Felkapcsoltam a szobában a villanyt.

Arra gondoltam, hogy egy éjszakát kibírok itt, ha törik, ha szakad.

Csak egyet.

Nem lesz gond.

Felvettem a kabátomat, lefektettem a hátizsákomat az egyik ágyra, mély levegőt véve nyitottam az ajtót, arra készülve, hogy majd széleseben száguldok végig a folyosón, hogy szinte észre se vegyen a földön ülő figura, de a folyosó üres volt. Szürke félhomály. Sehol senki. A cipóm talpa alatt émelyítő szagot árasztva porzott a padlószőnyeg, ahogy trappoltam lefelé a lépcsőn.

Egy éjszakát kibírok, naná, hogy kibírok, nagy kaland.

Késő estig mászkáltam a városban.

Amikor visszaértem, benyitottam a koromsötét szobába, hallottam ugyan a neszezést, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget.

Csak zajok.

Kintről vagy bentről.

A városi élet zajai.

Felkapcsoltam a villanyt, lehúztam az ágyról a táskámat, és fellibbenttem a takarót. Abban a pillanatban megvilágosodtam. Talán ugyan egyedül vagyok a szobában, egyedül az egész hostelben, mint ember, mégis rengetegen lakunk benne. Kis híján bepánikoltam és elmenekültem, de végül is, nem tudom miért, legyűrtem önmagam, és maradtam.

...Jó volna aludni.

De nem lehet.

Elevenen felfalnak a szürke, visítózó egerek, elszopogatják a véretem az ágy-neműn éhesen masszírozó vérszívó bogarak, a kuruzsló meg összeszedi a maradék csontjaimat, porrá őrli őket, és áruba bocsátja, varázsszerként rákeni a gyógyulást remélő fekete nők csiklandós bőrére, üvegcsékben feloldva színes lötytyöt készít belőle és kiteszi a polcra, az aranyszegélyű könyvek mellé.

...Egy éjszakát, igen, csak egyet, persze hogy kibírok.

Mint Buddha, ülök egyenes háttal, törökülésben, a földre terített koszos lepedőre állított táskám tetején.

A világos lepedőn jobban látni, ha támadnak...

Egy ideig csak távolról szimatoltak felém, aztán egyre közelebb merészkedtek, egyre többen lettek, és most már annyian vannak, hogy ettől nyilván erősnek érzik magukat, és sűrű hullámként közeledve szinte a lecsüngő kezemhez érnek. Kivételes önfegyelmel uralkodok magamon, megvárom, amíg egészen közel jönnek, aztán teszek feléjük egy hirtelen mozdulatot. Ilyenkor megriadnak, sikítózva szét-szélednek, de alig fél perc múlva már megint körülöttem szimatolnak.

Lehetnek ötvenen vagy százan.

Ezren.

Eljátszadozunk.

Közben el-elnyomok egy alattomosan közeledő, éhes vérszívó bogarat is.

Az egyik félperces „játékszünetben” írok egy SMS-t Zsozsónak. Bepötyögöm, hogy velem minden oké, csak elköltöztem, meg hogy sajnálom, ami történt, emlémem, jól viselik az apja halálát az anyjával, és majd hívom, ha már otthon leszek.

Hajnali öt óra felé szedelőzködöm.

Mielőtt távoznék, lelopózom az alagsorba körülnézni. Rábukkanok a többi helyiséghez képest talán még büdösebb és koszosabb konyhára. A mocskos tűzhelyel szemközt, a falon, egy olajfestmény lóg: zöld háttér előtt vicsorgó szörnyepofa. Vámpírfogairól sötétvörös vér csorog. Nézem a képet. Hirtelen megszólal egy hűvös, rekedt hang:

– Mi van?!

Dermedten fordulok a hang irányába. Idős nő ül az asztalnál feketében, mozdulatlanul, kezében könyvvel.

– Mi van?! – kérdezi újra hidegen, türelmetlenül.

– Semmi... Én csak..., már megyek is...

– Csukd be az ajtót! – recseg utánam.

Még bekukkantok a földszinti váróterembe. Üres. Kamera sötét szeme a jobb felső sarokban.

Odakint tiszta az ég, friss a levegő. Már messze járok, amikor eszembe jut, hogy nem fizettem ki az éjszakát.

Egy másik hostelben próbálok szerencsét. Miután bejelentkezem és lepakolok, megreggelizem a közös konyhában. A napi tizenöt fontban benne van a reggeli is. Tea vagy kávé, két szelet kenyér, hozzá vaj és dzsem. Rajtam kívül egy fiatal pár van a helyiségben.

Éppen beleharapok a vajás-lekváros kenyérbe, amikor besiet az ajtón egy munkaruhás, középkorú férfi és letelepszik mellém.

– Na szervusz! Szóval te vagy az új ember? – szólít meg magyarul. – A főnök mondja, hogy most jöttél!

– Aha.

Lenyelem a falatot és bemutatkozom.

– Én meg Szabi – nyújtja a kezét a figura –, jelenleg karbantartó ebben a kócerájban!

Szabi élénken érdeklődik, meddig szándékozom maradni és mit akarok csinálni a városban.

Vonogatom a vállam.

– Merthogy ez a szálló nem igazán csípi az „átutazókat”, a hosszasan tartózkodókat viszont annál inkább! Érted. Szóval, mik a terveid?

– Egyelőre semmi, tényleg semmi – válaszolom, közben kortyolgatom a teámat, és arra gondolok, hogy igen, hát persze hogy „átutazó” vagyok...

Kutya–cuki–cica–coca–kaka–pipi–puma–anyu–szoba–konyha–lepke–pisi–papa–mama–pók–gá–gá–gá, ismételve újra és újra a mondókámat, mert félek. Mormolom a szavakat, mint a nénik, kezükben rózsafüzérrel, a templomban az imát.

Disznóölés van a papáéknál. A malacot három bácsi fogja, és a papa. Csillog az egyik bácsi kezében a hosszú kés pengéje, eltakarom a szememet. Csak a hangját halom a Babosnak. Sikkantgat, hörög és gurgulázik.

A Cuki mellett guggolok a kerítésnél. Reszket. Talán fázik. Magamhoz húzom. Pislog. A Babos még halkán nyöszörög. Látom a hátát. Lassan száll ki belőle az élet. Ma sokat szenvedett. Azt mondták kora reggel, hogy menjek játszani, de nem mentem.

Nézzük egymást a Cukival. A szeme most nem olyan kerek, mint amilyen szokott lenni. Kívül, kétoldalt összehúzódott.

Cuki, te félsz?, kérdezem tőle és végigsimogatom a hosszúkás orrát.

A szeme most tágra nyílik, aztán megint összehúzódik kétoldalt. Úgy remeg, mintha jeges vízbe esett volna.

De Cuki...!, karolom át. Tenyeremmel letakarom lekonyuló füleit, hogy ne hallja a Babost.

Te félsz, suttogom. Lehunyja a szemét.

Elmagyarázom neki, hogy nem, ez nem úgy van, a cocára nem haragszik a papa, a coca nem tett semmi rosszat, nem szökött ki a kerítés alatt az utcára, nem ette meg a macskák enivalóját, nem lépett bele a virágágyásba, nem kergette meg a csirkéket és a ribizlibokrok ágait sem tördelte le, nem, nem erről van szó, a Babosnak nem azért kell meghalnia, mert rosszat tett és a papa haragszik rá! Nem! Ő egy disznó! Azért!

Simogatom a fejét.

Veled illet soha..., mosolygok. Cuki a fogaimat nézi. Aztán valahogy összeszorul a torkom, a szám, belém jön a félelem, de most nem csak a Babos szenvedése miatt, hanem valami más miatt is. Kiráz a hideg. Csend van. Cuki is, én is a Babos felé nézünk. Mozdulatlanul fekszik a földön. Mama beviszi a konyhába a vérrel telt edényt. Papa meg két bácsi a perzselővel bajlódznak. Cuki szimatol a levegőbe, én is szimatolok, mozgatom az orromat.

Te kutya vagy, tacszó, mutatok rá. Hegyezi a fülét, már nem remeg, csak liheg. Én meg lány vagyok, Gabi!, mutatok magamra és nevetek.

Cuki mindent ért. Pusztit adok az orrára. De bennem van a félelem. A Babos halála vagy a Cuki félelme miatt? Bizonytalanok a dolgok. Elhadarom a mondókámat...

Ugyanazokat a szavakat használom a mondókában, de azért szoktam újakat is használni. Az első helyen általában a kutya van. Főleg a Cuki miatt, de ismerek más kutyákat is. Szeretem őket és ők is szeretnek engem. A Babost is szerettem, de vele nem foglalkoztam túl sokat. Egyszer, ahogy csüngtem az ólja ajtaján, azt mondtam neki, hogy anyukám szerint a malacok koszosak és bűdösek, mire Babos visítva nyomta az orrát az ajtónak. Megijedtem, a lábam lecsúszott a retesről és beleestem a sárba. Azóta ritkán jártam az ólja közelében, mert tudom, hogy haragszik rám. Azért sajnálom a Babost. Megfogadtam, hogy akármi lesz, én biztos nem eszek belőle.

Félelem van bennem. A mondóka elringat, a kutyák puhák, melegek, és ott van anyu, a nővérem, a papa meg a mama és még sok dolog, amik megnyugtatnak.

Anyukám tanár. Szeptember óta abba az általános iskolába járok, ahol ő magyart és történelmet tanít.

Egyik szünetben, amikor találkoztunk az iskola folyosóján, odalépett hozzánk a vastag szemüveges, szakállas igazgató bácsi, aki matematikát tanít felsőben. Anyukámmal beszélt valamiről. Néztem az arcukat és hallgattam őket. A gyerekekkel egyáltalán nem így beszélnek. Anyukám nevetett, és szokatlanul gyorsak voltak a szavai. Az igazgató bácsinak piros volt a szája a fekete bajusza alatt, a vastag szemüvege óriásira nagyította a szemeit. Láttam egy barna foltot is a homlokán. Az igazgató bácsi a fejemre tette a kezét és azt kérdezte:

Nos, kis hölgy, hogy megy a számtan?

Néztem a kinyíló száját, az elülső fogai között a nagy rést, ami akkora volt, hogy a nagyujjam könnyen befért volna közéjük. Hallgattam. Aztán az igazgató bácsi és anyukám egymásra mosolyogtak. A tejfogaim helyén növevő recéket birizgáltam a nyelvemmel.

Szóval, hogy megy a számtan, kis hölgy?, kérdezte megint az igazgató bácsi, és akkor hirtelen rávágtam:

Szarul!

Gonoszul néztem rájuk, mert az teljesen biztos, hogy a számtan nem megy jól, hát hogy menne jól, miért kérdez butaságot az igazgató bácsi?

Anyu rám szólt, hogy nana, hát azért, édes gyerekem...!

Észrevettem, hogy az igazgató bácsi meglepődött, de aztán oldalra fordultak és... mintha kuncogtak volna...

A harag gyűlt és gyűlt akkor odabent, a gyomromban és a torkomban. Úgy éreztem, hogy ezek most azt hiszik, hogy viccelek, ezért nagyon szigorúan néztem rájuk, mert én nagyon is komolyan mondtam, amit mondtam, mert a matek igenis szarul megy, és tudtam, hogy soha nem is fog jól menni! Ahogy becsengettek, ott-

hagytam őket, tudtam, hogy még bosszút állok, ha az igazgató bácsin nem is, hát majd anyukámon.

Bosszú. Nem tudom, hol hallottam először ezt a szót, de eléggé tetszik. Sz sz sz..., bosszú-szú. Simogatom a Cukit. Anyura gondolok, meg arra, hogyan álljak bosszút rajta. De lehet, hogy inkább a bogarakon vagy a hangyákon állok bosszút, vagy a Szilvin, a nővéremen, aki már hetedikes. De a kutyákon nem, az biztos...

Kutya-cuki-cica-coca-kaka-babos-vér-vár-pipi-puma-anyu-szoba-konyha-lepke-isi-pisi-papa-mama-bál-bosszú-vér-vár-gá-gá-gá.

Üzenet jön a nővéremtől:

- Elment a dédi az angyalokhoz...

Dermedten nézem a telefonom kijelzőjét.

Arra gondolok, hogy ez így nem jó, csak egyetlenegy pont kellene a végére, mert a három pont a folytathatóságot jelzi. Legalábbis így szokott lenni az írásokban, ha jól tudom. Ez meg egy teljesen lezárt, befejezett tartalmú mondat, amelyben az adott állapotból már nincs tovább, nem lehet a helyzethez semmit hozzátenni, hozzággondolni, nem lehet más oldalról megvilágítani.

Ez egy tökéletes, tiszta kijelentés, maga a fellebbezhetetlen, csendes és közönyös igazság. Valóság.

Meghalt anyám anyja, én és a nővérem nagymamája, a nővérem kislányának dédimamája.

Bámulom a mobilom képernyőjét.

A szöveg összefolyik az agyamban a három ponttal a végén.

Lehunyor a szemem. Száraz a torkom. Könnyezem. Szomorú vagyok, üres, hálás és boldog. Rosszkor érkezett a halál, nagyon rosszkor.

Sokat késett.

Érkezhetett volna idejében, de elszúrta.

Meghagyta a testnek a gyötrelmet.

Haragszom.

Három hete láttam utoljára. Ültem az ágya szélén.

- Mama, hallasz? - suttogtam.

Először megismert, aztán elfelejtette, ki vagyok, aztán megint megismert. Rossz volt a szobában a szag. Fogtam a véraláfutásoktól megfeketült, vén kezét. Az arca, a feje össze volt zsugorodva, akár a múmiáké. Zsírját vesztett, aszott bőre a koponyájához tapadt. Petyhüdt karjai alatt a lepedőn nagy, sárga foltok, lábain szétpatant visszerek, mindenütt alvadt vér, genny és vízfoltok. Az ápolója mondta, fekély van a mellén és az ülepén. Élve bomlik szét a teste, sügta fontoskodva, majd hozott egy tál süteményt. Intettem, hogy nem kérek.

Néha kinyílt résnyire a szeme. Rezzgett a pillantása, zavaros kocsonya volt a szeme gödrében.

- Vigyél Istenem, vigyél! - gurgulázott ki a hang sugaras ráncok mély árokrendszerével körbevett szájából.

Reszketett és hörgött. Közel hajoltam a füléhez, rátettem a kezem hűvös homlokára.

– Nemsokára mama, már nemsokára – mondtam.

Mosolygott.

És reméltem, hogy a halál kegyes, mindjárt bekopog, és akkor én az ajtóhoz ugrok, betessékelem, készségesen átadom a helyem, süteménnyel kínálom, de a halál gálánsan jelzi, hogy első a munka, és azonnal intézkedik, mert ez így helyes és emberséges; de nem így lett, a halál nem jött, még hetekig meghagyta rettenetes szenvedésében anyám anyját, én és a nővérem nagyanját, az utolsó nagyszülőnket, a nővérem kislányának dédmamáját. Egy héttel kilencvenkilencedik születésnapja előtt szánta meg. Szenvedett, amíg a szíve izma végképp el nem rohadt. Szétmállottak, elfolyósodtak a szervek, a szövetek, kicsorgott testén az olvadt, bűzös, megromlott zsír, a sejtek pállott víztartalma.

Nem hiszek semmiben.

Sem Istenben, sem másban.

Nincs kire haragudnom, mégsem bocsátok meg soha.

A nővérem mindig mindent előbb tud meg, mint én.

Lassan ismét megélesedik szemem előtt az elhomályosult mondat: „Elment a dédi az angyalokhoz...”

Megtörölöm a szemem.

Minek az a három pont?

Szabados János: Csigaszedők

H. úr hetedik monológja

Megszöktem a hűvös Dániából s remélem
itt a vén Iszter partján már senki sem keres.
Gyáva voltam tán, hogy a sors elől kitértem,
de végzetem itt is prédájára les.

Álruhát nem hordok, mert céltalan éltem
elleplezi úgyis balga szándékom,
a bujdosó magányban talán megértem,
mért jobb, ha gyilkos vágyam vért nem ont.

A bűnt bűnnel lemosni többé már nem lehet,
fertőz az így is, úgy is, s nincs jó gyógyszer,
mikor egy egész elárvult nemzet lesz beteg.
A távolból higgadtabban látom, hogy kell

a dolgok természetét történni hagyni,
s bízni munkájában a megváltó időnek.
És nélkülem is megy minden, hisz annyi
hasznom sincs, mint egy mérgezett törnek.

Titkokat kanyarít élém a nagy folyó,
ahogy ezredévek sodrában hömpölyög.
Nem fedi fel valódi lényegét a szó,
csak elrejti, mint víz felett a köd.

A percek néha mélyebbre húznak,
mint az Iszteren örvénylő körök,
s én futnék vele el, de itt hagy túsznak,
boldogtalan kis népek között.

Profán ima

Szemetet fúj a tavaszi szél,
Villan a fényben, az, aki él.

Perdül a falról rossz vakolat,
Tart a golyónyom téglafalat.

Az utcában elmúlt, vad korok
hagytak a tudatban mély nyomot.

Most béke van. Olyan meglöpött.
A vágy gyatra, a gyomor korog.

Élni kellene jobb életet,
Elfeledni régi vétkeket.

Több s jobb lenni, mint aki voltál,
Szép áldozat, eleven oltár.

Nem tudni másról, csak ami van,
Múlt és jövő már boldogtalan.

Átölelni, képet a keret,
Megérteni rossz embereket.

Nem akarni sokat, keveset,
Épp annyit csak, amennyit lehet.

S ha mindez valahogy sikerül,
Feloldoz a mély, végtelen űr.

H. úr két kérdése

Mért pont így s ez lettem, ha más is lehettem volna?
Mennyire lehet az enyém a saját magam sorsa?

H. úr és a horizont

Lehet olyan ponton túli pont, mélység és magasság,
határtalan horizont, honnan belátni életet és halált?

Hiába

Hiába reménykedsz, hogy megszöksz majd végre,
veled vagy nélküled, de sosem lesz vége.

H. úr és az idő

Egyszer lebegő mennyország,
másszor mélybe húzó kárhozat.
Az idő vékony fonalán
tetteiddel egyensúlyozgatsz.

Sőt

H. úr mögött a minden, H. úr előtt a semmi.
H. úr előtt a minden, H. úr mögött a semmi.
Tulajdonképpen mindegy, ha magában hordja Őt.
De H. úr akkor se semmi, ha az Úr a minden.
Sőt.

(Széchenyi emlékére)

A késő délutáni Nap átsillant az akáclevelek résein: olyan szép volt, mintha aranytallérok között pörögne a fény.

A gróf nézte ezt a csodát.

A szemeim megvannak – gondolta –, ez a legfontosabb... De a kezem, lábam, fejem! Mintha kohóban izzana... Tűz van talán? Kigyulladt a ház? Mi ez a forróság?

Ekkor vette észre, hogy, hogy átizzadva fekszik a padlón, a dolgozószobájában. Nem emlékezett rá, hogy elesett volna.

Csak a betűkre emlékezett. Az égre rajzolódó, hatalmas lángbetűkre. Bathány, Kossuth, Széchenyi: ezt a három nevet rakták ki az égi tüzek.

De most csak az augusztus végi ég kékhideg bársonya látszott a nyitott ablakon. Felemelte a fejét és meglátta maga mellett a hosszú csövű pisztolyt.

Agyon akartam löni magam – villant belé a megvetés. – Ha ezt Crescence látná! Mit gondolna rólam?

Rémülten pattant fel. A helyére ült, s a pisztolyt visszarakta az íróasztal fiókjába.

Máris visszatért az erőm – gondolta –, a szervezetem vasból van. Csak az idegeim!

A jó Balogh doktort látta, a zsebéből örökösen kikandikáló, kólíkaellenes csibukpipájával és a nyugtató piruláival. Elmosolyodott, keserűn, a doktor javallatta próbán: ha egy lélegzettel fennhangon el tud számolni húszig, akkor a szíve makkegészséges. Akár a Dunát is átúszhatná – de legalábbis a tizenkettedik láncig...

Elkomorodott megint. A tizenkettedik lánc! Ahol a Híd, az ő hídja – ne szépítsük – megbukott!

Maga előtt látta a képet, ahogy a lánc a Dunába zuhan. Érezte: sose felejtí el azt a pokoli csendet. (Nem igaz, hogy a világvégét hangorkán fogja jelezni: ilyen fojtó csendbe, mint aznap, zuhan majd az értelem!)

Aztán a híd tövéből egy vékony, talán gyermekhangot hallott, olyan volt, mint a tördöfés: „Szélhámosok!” És kórusként a csalódott tömeg zúgása, füttyölése...

Akkor érezte először azt az alattomos szédülést, ami úgy jön, mint a forgószél, mint a léleksorvasztó gonosz dzsinnek, és csak a kezek apró remegése marad a nyomában.

Azonnal tudta: sosem fog ő átmenni azon a hídon.

Odakint szellő mozdította a perzselt lombokat.

Elviselhetetlen fájdalom hasított a fejébe: mintha a világ akarna szétrobbanni! Fejét vad erővel az asztal lapjába verte.

Fájdalmat a fájdalommal, gondolta. Legyőzlek – önmagaddal! (Ezt még katonakorából tudta: ez volt az egyetlen hasznos tapasztalata az öldöklésből.)

A homlokán melegséget érzett, ettől kissé megnyugodott. A vér az asztal lapjára cseppent. Az én vérem is ér még annyit, mint Nesszoszé – elbánok én, ha mással

nem is, de legalább a saját gyengeségemmel! Az asztalra dőlt megint, pihenve, mint-ha párna lenne.

Szinte mosolygott már, amikor odakintről halk lépteket hallott: talán egy menyónő? Nem lenne rossz így végezni: megszabadulna ettől az emésztő tűztől.

Hová gondolsz, ripakodott magára nyomban, mindenért te vagy felelős! Te gyújtottad fel ennek a népnek a fásult lelkét és most eltűnnél a balfenéken? („Milyen gyöngye vagy, milyen nyomorult!” – mondaná Crescence.)

Nyílott az ajtó. Antal, a hivataloszolga, a nyikorgó csizmájával, fényesre pödörött macskabajszával. Hajlongva hozta a postát.

Mit hajlong ez, gondolta a gróf és felkapta a fejét. Érezte, hogy arca szempilantás alatt kisimult: mintha márványba mártódott volna.

Hol a jegyzőkönyv a tegnapi határozmányokról? – kérdezte Antalt, de az csak hümmögött, a fejét leszegte, mintha kémelné az ájulás helyét.

Bezzeg, ha kilép az utcára, rögvest hetyke lesz. Majomparádé: mind ilyenek, gondolta a gróf és bölintott a macskabajszúnak.

Akár az a Patay a tegnapi ülésen! Azt merte mondani: „A magyar nemzet becsülete attól függ, ha verik.” Ő meg mindenki füle hallatára szarembernek nevezte. Mire az a másik macskabajszú pisztolypárbajra hívta ki őt. Holnap délutánra.

Lehet, hogy már egy napja van csak, egyetlenegy, rendbe hozni mindent?

Miközben Jellachich hidakat veret a Dráván és Szenttamásnál elvérzik a kevés katonánk!

Egy nap, egyetlenegy nap. Mindent megérteni sok, megtenni kevés!

Buda-Pestet felgyújtják majd a rácok. Öldöklés lesz itt és halál!

S igen: én leszek felelős mindenért, ami történt, történik, történni fog.

Én adtam vissza a büszkeségetek, elhitettem veletek, gyöngékkal, hogy erősek vagytok. S most lakolni fogtok, énmiattam!

Ki lehet ezt bírni sokáig, anélkül, hogy őrzöngő és kétségbeesett legyek?

Kihúzta a fiókot: ott lapult benne a pisztoly. Hosszú csöve végén a rovátká, mint valami gúnyos mosoly.

Becsapta a fiókot, és fel-alá kezdett sétálni a szobában, botladozva a semmiben.

Odakint egy holló repült a közeli faágra és okos, meleg szemével órá nézett. A grófnak a mesebeli örök holló jutott eszébe, aki a végső órán emberhangon szólal meg és felsorolja életünk vétkeit. De a madár egy perc múlva eltűnt, csak a szárnyruhogása hallatszott.

Ő az én védőangyalom – gondolta a gróf –, a fekete szárnyú szabadság.

Végleg megnyugodott. Visszaült a dolgozóasztalához.

Holnap fontos nap lesz: a véderő dolgában kell döntenie. Kilencre várja Batthyány meg Kossuth. És holnap végre fölrajuk újra azt a láncot!

Lehet, hogy mégis az utolsó napja – ha utolsó – lesz a legfontosabb?

Az iratokba mélyedve érezte még, hogy a búcsúzó Nap épp a homlokára süt.

Jól kibabráltál velem, Uram, futott át rajta.

Fejemre tetted ezt a súlyos fényt, mint egy koronát...

*Miért faggatnak a holtak,
Míg élve némák voltak?*

(BABITS MIHÁLY)

Király Pista bácsit délben vitték el. Egyszerre jött érte a mentő és a halotyszállító Autó: az előbbi csak azért, hogy a halottkém felvehesse a jegyzőkönyvet a halál beálltáról. Amely már egy teljes nappal korábban megtörtént, az orvosi megállapítás szerint. Pista bácsi, amikor a negyedik emeleti lakásában rátaláltak, a nagy medveszőrös foteljében ült és a tévét nézte. A halott arca, mintegy a túlvilágból, a vak képernyőből tükröződött vissza.

A mentőket a ház közös képviselője hívta ki, miután Pista bácsi egy teljes napon át nem nyitott be Zoli bácsihoz, hogy – ahogy szokta – megetesse, megitassa, sakkozzon vele, és kerekesszékébe emelve kitolja a szabad levegőre, miközben nevetve elmeséli neki a legfrissebb pletykákat.

Miután a hatósági emberek az ajtót betörték, a halál híre, mintha csak a széllel repülő Erünniszek vinnék, percek alatt elterjedt a környéken. Király Pista bácsi nagyon ismert, közszeretetnek örvendő ember volt, nemrég még önkormányzati képviselő, bejáratos a polgármesterhez. Mindent el tudott intézni a hozzá fordulóknak. Leültette a panaszos embereket a medveszőrös fotelbe, saját almaborával kínálta, közben bölcsen még jegyzetelte is a sirámaikat. „A Pál utcai Gandhi” – sok hálás ember így emlegette. De Zoli bácsival egyenest úgy volt, mintha az édestestvére lett volna. Átengedte neki a II. emeleti saját lakása bérletét és – valami rejtélyes szimpátiából – vállalta a személyes gondozását is. Senki se tudta, min alapult ez a szerető kapcsolat. Volt, aki ferde hajlamra gondolt, de ennek nyilván ellent mondott, hogy tíz éve még mindketten boldognak látszó házasságban éltek. Annyi volt csak tudható, hogy a két megözvegyült öreg még fiatalon, a Vasas sakkcsapatában kötött barátságot, ahol mindketten versenyző szinten művelték ezt a sportot. De kettejük közül Zoli bácsi – Kárpáti Zoltán – volt a nevesebb, a kétszer is bajnok versenyző. S most – Zoli bácsi lassú haldoklásán kívül – akadt még egy közös dolguk: újra lejátszani minden meccsét a hajdani bajnoknak.

Én egyszer láttam őket közlelőül játszani. Közjegyzői teendőimet a lakásbérletet illetően elvégezvén, megálltam a sakkozók felett. És mit láttam? Zoli bácsi – hajdan az ország egyik legjobb sakkozója – olyat lépést vétett, amit egy tízéves lurkó is elkerülne: fehér királynőjét felkínálta Pista bácsi fekete parasztjának... Mire, ő a biztos győzelmet kihagyva, azért sem ütötte le a királynőt, ehelyett olyan helyre lépett, ahol a maga fekete királyát azon nyomban elveszítette (vagyis mattot kapott). Felfogtam, hogy itt most mindketten azzal a céllal játszanak, hogy *a másik* győzzön. Aki nyer, az veszít, aki veszít, az nyer... Úgy tűnt, megállapodás van közöttük, de Zoli bácsi hirtelen dühbe gurult, ráhúzott egyet a kerekesszékéhez támasztott mankójával partnerének lábára és átkozódva söpörte le a tábláról a bábukat... Ijedten néztem Pista bácsira, aki válaszul csak mosolygott. Megsimogatta a hajdani bajnok

céklavörös arcát s azt mondta: – De Zolikám, te kérted, hogy ma a *halálsakkot* játszunk... Elfelejtetted? Vegyem vissza a fekete királyt? – Dehogyan, te angyalszárnyú ördög! – suttogta erre a béna bajnok megbékülten és ugyanazzal az egyetlen nem béna kezével simogatta meg Pista bácsin az ütés helyét. – Nem is ütöttem nagyot, igaz? – Nem hát! – és egymásra mosolyogtak.

Megborzongtam: miféle rémmel viaskodnak ezek?

Ennek két hónapja már. Most itt ülök a közjegyzői irodámban. Mindjárt kezdődik a hagyatéki tárgyalás. Olvasom a papírokat, amelyek Pista bácsi fiókjából kerültek elő.

A végrendelete nagyon különös. Pista bácsi – ötvenéves fiát kismimmizve – minden vagyonát Zoli bácsira testálta. Indoklásul egyetlen, bár vastagon aláhúzott sort biggyesztett oda: „Ezt parancsolja nékem a Fekete Király.”

A Fekete Király. Sose érteném meg, ha nem került volna elő egy másik dokumentum is a lezárt fiókból. Egy megsárgult, légyiszkos papír. Ez áll rajta gépirással:

„H. főhadnagy, III/3-as Alosztály. Tárgy: Beszámoló titkos munkatárs munkájáról. 1957. február 20. Szigorúan bizalmas... Mint a Fekete Király tartótisztje jelentem, hogy nevezett fontos megfigyelést tett. Arra vonatkozóan, hogy Kárpáti Zoltán nevű ismerősénél (akivel együtt versenyez a Vasas sakk-szakosztályánál) ismét ellenforradalmár-találkozó zajlott... Kárpáti igyekszik titkolni munkatársunk előtt a szerdánként megismétlődő találkozókat... De, tekintve, hogy a szemközti ház vele egy szinten levő II. emeleti lakásában lakik, Fekete elvtárs biztosított, hogy nem kerülik el figyelmét ezek az összejövetelek... Mi több, azt gyanítja, hogy az ellenforradalmárok – akiket eddig személy szerint nem tudott beazonosítani – itt állítják elő az utóbbi időben felbukkant MUK-os röpcédulákat. (Márciusban újra kezdjük.) Fekete elvtárs azt kéri, biztosítsunk számára egy katonai távcsövet, amellyel a csipkefüggönye mögül feltűnés nélkül azonosíthatja a célszemélyeket... Kérését, mint indokoltat, támogatom, mivel jelenleg ő a legkiválóbb hálózati emberünk.”

Nem töprengtettem soká ezen. Fogtam a sárgult papírt, és lehúztam a vécnél. És már kopogtak is az iroda ajtaján. Megjöttek az ügyfeleim.

Egy ifjú ügyvéd, Zoli bácsi képviselőjében. És az önkormányzat kultúrosa, akit mindenki csak Művésznek hív (nyilván ezért visel karikát a fülében).

– Kezdeményeztük, hogy Király Pista bácsiról, mint a közjó nagyszívű munkásáról emléktáblát helyezzenek el a házon – szólt a Művész, ünnepi hangon. – Ezt kérem jegyzőkönyvbe venni! .

– Bevesszük. Ami a jó, az a rossz. Ami a rossz, az a jó – mondtam én, magamat is meglepve.

– Ezt nem értem – motyogta a Művész.

De Zoli bácsi képviselője rábólintott:

– Egyetértetek. Ügyfelem az önzetlen végrendeleti juttatást elfogadja! – S ekkor felcsörrent az ifjú kolléga mobilja. Belehallgatott, majd közölte: – Passz. Vissza az

egész. A Rókusból hívtak. Egy órával ezelőtt meghalt az ügyfelem is. – Majd, rálegyintve: – Ilyenek ezek a vénségek: egyszerre mennek el, mint a hű szeretők... Ki fogja kifizetni a munkadíjam, közjegyző úr?

Nem válaszoltam. Csend lett. Csak a folyosóról szűrődött be egy foglyul ejtett őszi légy szomorú zümmögése.

Weeber Klára: Atya, fiú, szentlélek

Barátaimnak Balatonboglárra

1997. október tizennegyedikén boglári tanítványaimmal mentem Niklára meglátogatni Berzsenyi Dániel emlékmúzeumát, hogy a költő egykori kertjét, fáit megnézhessem, valamint hogy emlékezzünk az ottani temető obeliszkje előtt. A déli parton jöttem rá, hogy tapolcai otthonom és a falu, hol Berzsenyi birtoka volt, ahol csigapásztorkodni vagy mézet pergetni is a legnagyobb tisztesség lehetett, a Balatonra tengelyesen tükrösek egymással. Azóta itt, az északi parti bölcsőhelyemen ez az út egyre többször jut eszembe, amikor a platán lombjait – Füredtől Boglárig – a sétányokon fosztani kezdi az őszi szél. Zelk Zoltán kétsorosa után kapnék, miszerint: „Szélfúttá levél a világ. / De hol az ág? De ki az ág?” Általában be is érem ezzel a költői kérdésnyi sóhajjal, de most hadd keressek valami ennél is biztosabb, foghatóbb pontot. Milyen fogódzó lehet az, amelynek képe rögvest bevillanhat? Igen, lennie kell egy nagy Kéznek! S van is bizony. Legtisztábban – így érkeztem Balatonboglárra a Parti sétányra – Rilke értette ezt meg velem. Balatonfüreden s Tapolcán már vagy harminc voltam, amikor Kányádi Sándor fordításában szíven ütöttek a következő német verssorok:

„Ist einer, der nimmt alle in die Hand...“
 „Valaki van, ki mindent kézbe vesz...”

„Und doch ist Einer, welcher dieses Fallen
 unendlich sanft in seinen Händen hält.“
 „De egyvalaki végtelen szelíden
 minden lehullást a kezébe tart.”

Nem oly nehéz magam előtt látni azt az embert sem, aki a másikat a tenyerén hordozza, mert úgy szereti, így mondják anyanyelvemen. Berzsenyi is így szólította meg egyik poéta társát, Virág Benedeket: „Jer, jer, karjaidon segéllj / Ösvényedre!” A végtelen szelídségű lény az én szememben nem csupán keze, de mosolya nélkül is elképzelhetetlen. Természetesen ez az embernél hatalmasabb Valaki az „erősebb lét közeléből” (Rilke), akinek a tenyerén ülünk, s akinek a zsoltáros szavával mégiscsak rettenetes dolog a tenyerére esni, egyszóval: félelmetes. (Mennyi freskó és festmény az ószövetségi, haragvó Kaporszakállasról.) Ám igazsága szintúgy mindig látnivaló: „...Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz...” Berzsenyi Dániel is így mutatta föl Napóleon tündöklését és törekvéseinek jogos következményét, vagyis bukását, amellyel végül bünteti az Úr keze: „A’ melly kéz föl emelt, az vér most porba viszontag...”

A sors túl elvont fogalom. Még ha bekopogtat, vagy erősen zörömböl az ajtónkon, ahogy Beethoven szimfóniájának kezdetén, azt is egy nagy Kéznek véljük tulajdonítani, vagyis önkéntelen antropomorfizáljuk Valaki alakját. És már nem is

csak egy vak, s mindig új meg új helyzetig guruló istennőre, a szeszélyes Fortunára gondolunk. De másra, többre: férfiasan hatalmasabbra. Ahogy Berzsenyi is: „Forgó vizsontság’ járma alatt nyögünk, / Tündér szerencsénk’ kénye hány, vet, / Játszva emel ’s mosolyogva ver le.” Az emelkedést és az aláhullást, a fölfele majd ellenkező irányú mozgást Berzsenyi költői képei vissza-visszatérően megjelenítik. Valaki játszva emeli. Majd komorabban vagy akár mosolyogva ereszti lefelé. Berzsenyiné maga a Balaton habja is ilyen: egyhelyben „locsogva küzd”. Föl. S le. „– A’ Bölcs, ki ma nagy lélekkel / A’ naphoz emelkedik, / Holnap gyáva gyermekekkel / Egy sírba ereszkedik!”

A hullámszerű, kétirányú mozgás-mozgalmasság érhető tetten a költői képek kavargásában éppen úgy, mint az eruptív lelkületű költő érzelemvilágában, amelynek hangulatingadozásait a legtökéletesebben a dunántúli szülőföld geomorfológiája követi. Berzsenyi panteizmusa játszik az olvasójával. A harmincon túli korára elnehezült testű, ám roppant érzékeny költő rokon a dunántúli hegyekkel, nagyobacska tufa-dombokkal, vulkáni bazalttal. Régi tűz, s évre év: új meg új hamu. Hűlni látszanak: a mellkas és a felszíni formák, de belül még, mélyen, akár lávaként kitörni készen is izzhatnak. (A Szent György-hegyen – amikor a fennsíkot megmozdítja a hegy gyomra – a földmozgások valóban széjjelkergették a legelésző nyájakat.)

Berzsenyi számára nagy vigasz a táj, a tájba is beleillik – viszont – a költő lelke. Míg termodinamikai erők munkálnak tehát a bazalt palástja alatt, Berzsenyi költészete megragadja a hely szellemét, mindazt a szépséget, ami szűkebb pátriájának jutott ki ama – nagy Kéz végezte – teremtésből. Az ő dunántúli melankolikus kedélyének láthatárát nem köd borítja, hanem gyönyörű, aranyban úszó balatoni kékség hangsúlyozza. Festetics László Keszthelyét ’mosolygó’-nak jellemzi 1809-ben Nikláról, s mintha Berzsenyi nyomán jelentené ki csak Jókai Mór a Tempevölgyről, hogy „az egész táj mosolyog”:

„Itt, a’ kék Balaton’ partja’ virányain,
Hol minden mosolyog, mint az arany világ...”
(KESZTHELY)

A bazalt-nehézség szinte fölemelkedik, ha azt művész, a szellem embere nézi. Egry József balatoni festményeit asszociálja nekem Berzsenyi Dániel strófája:

„Menj! megcsillapodott a’ zaj előtted, és
Szendergő suhogás váltja fel a’ morajt;
Nézd a’ kék Badacsony lassu Favónt lehell,
’S nem küzd a’ Tihany’ ősz foka.”

Még az őszi mulandóság-élményével is képes szembeszállni itt Berzsenyi. A Favon-lehellet nem más, mint hogy igenis lengedez a Zephyr. A kékelő bazalthegy eredetileg és közléről – Tatay Sándortól már illene tudnunk – szürke, de Berzse-

nyi miért látta volna kevésbé festőinek, mint a későbbi impresszionisták? Berzsenyi vidéke belső táj, s ahogy Pilinszky mondaná, „viharakra emelt nyárderű” a kékje. A szellemi élmények által súlyukat veszített traumák adják át helyüket a lélekben valamiféle kozmikus megkönnyebbedésnek, amely a lebegésre hasonlít. A szürkeség mind optikailag, mind pszichikailag más színben tűnik föl. Németh László – nem kicsit Berzsenyi szemével – így látta és láttatta (nem egy alkalommal!) Berzsenyi-könyvében a szülőföldet: „...a föld lapos tengerén az azóta félig lehordott Ság lebeg, világos kékesszürke színeivel, amögött messze egy még világosabb kristály; a Somló, leghátul a Bakony sötétebb vonala, nyári délutánokon a föld is az égnek segít itt fényes szürke színeivel... Az idő megint gyönyörű volt: a valószínűtlen Somlyó s a csonka Ság úgy reszkettek a kékségben, mintha föl akartak volna libegni erről a lapos földről...” Illyés Gyulát szintén citálnom kell, hiszen ahogy a Favon fuvintásának megadja magát a kék bazalthegy, úgy karolnak, nem korlátolnak, amikor ölelnek, de éggig emelnek a tolnai dombok a versben. Csoóri Sándor már egyenesen *Lebegő tájról* versel a Balatonnál: „a megkövült láng baszaltoszlopai / ledőlnek kedvedért”.

A dunántúli költők kivétel nélkül Berzsenyi kékellő derűjét tekintették, inkább tudatosan, semmint akaratlanul, mintának, ha versbe igyekeztek fogni a Balaton-melléki, a vasi, akár a tolnai táj hazát... Gondoljunk Berzsenyi Dániel következő soraira is:

„Megállok még egyszer, s' reád visszanézek.
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!”

Weöres Sándor még Berzsenyi rímjét is átvette, további összecsongéseket küldött vissza az időben nagyra becsült egyik mestere-földije felé (*Első szimfónia*):

„Ti rengeteg fényben remegő vidékek,
ti hallgatag erdők, hintái az égnek,
ti párolgó rétek,
kedvemet kék labdaként magasba vigyétek!”

A magasból nyilván alá kell lebegnie majd a kedvnek, már csak ilyen a lélek hullámolása, és még annyi mindennek a természete. Az emelő Kéz jelenlétéről is megfeledkezhet a könnyű kedv, hát még mennyivel nehezebb fölmérni annak valóságát, szerepét, ha a személyiség a süllyedést vagy egyenesen a hullását érzi, a gravitáció által mindegyre nagyobb sebességgyorsulás közben. Mi lesz a zuhanás vége? Elmondhatom-e, hogy: „Rátok testáltam koppanásomat?” (Pilinszky) Amiről végképp nincsen, nem lehet tudomása az embernek, kitől tudakolja? Berzsenyi sem látott a jövőből többet, mint egy kietlen tájat. Nem kékellő vidéket, de olyan sivatagot, mint amilyenben Albert Camus 20. századi hősei is találták magukat. Igaz, költőnk

horatiusi bölcsességgel, sztoikus nyugalommal (amelyben ugyan jóbi és epiktétoszi fájdalom feszül) néz a majdnem-semmibe:

„A' Jövendőnek sivatag homályit
Bízd az istenség' vezető kezére...”
(BARÁTOMHOZ)

A 'vezető kéz', lám, létezik Berzsenyi költészetében. Mint motívumot tovább kereshetjük, hogy kié is ez a fajta 'védő kar'? Éppen Azé, akit bölcs Kezéért dicsér a teremtményi létből mindenki, a legkisebb pondrótól a kerubokig. Meglepő, de korántsem meghökkentő látomás az evangélikus Berzsenyitől:

„A' legmagasabb menny 's aether uránjai,
mellyek körülted rendre keringenek,
A' láthatatlan férgék ' te
Bölcs kezeid' remekelt csudáji...”

Ugyanebben, a *Fohászkodás* című versében, annak is zárásában a nagy Kéz és önnön testének halálon túli maradéka úgy találkozik először, ahogy az csak a földi szeretet leggyöngédebb képével kifejezhető:

„...Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a' te munkád; ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.”

Pilinszky János írta a *Van Gogh imájában*:

„Istenem, betakartál régen.”

S hogy kétségünk se maradjon a nagyvezető, bölcs, zordon, ám nem gonosz Kéz létezése és irgalma felől, jelzőjét nagybetűvel írja, 'Örök'-nek:

„Látom hangyabolyi míveidet világ!
Mint szórja 's temeti a' nagy Örök' keze...”

A picinke láthatatlan földi férgék sötétben való vegetálása és az óriás, tisztán szellemi angyalok között a hangyákéhoz hasonló világépítő igyekezetünk bár hiába-valóságnak tetszhet, az embert lehúzó és fölemelő erőinek legalább egyensúlyára törekedni kötelesség: „...velem / Élni 's halni tanuljatok” – olvastam föl tanítványaimnak a niklai temetőben. Aztán visszajöttünk a boglári Parti sétányra. A platán-allé fáinak rozsdás levelei karistolták már az út bitumenjét. Bent a szobámban irkáimból a Rilke-fordításaimat kezdtem el összegereblyézni:

Ősz

Hullnak s hullnak a lombok, akárha
mennyei messzi fák csupaszodnának,
tagadva hullásukat hasztalanul.

És teljes súlyával éjszakába hull
a Föld is, csillagok mellől magányba,

Mi is hullunk csak. Bárhova néznél:
lecsüng kezem, s kész minden itt hullani.

Ám végtelen szelíden van Valaki,
kinek nem hullatsz tovább tenyerénél.

Szabados János: A szomszéd kertje

I. Költészet és elmúlás

Arany János és Tompa Mihály levelezésében

„Közönyös a világ... az ember
Önző, falékony húsdarab,
Mikép a hernyó, telhetetlen,
Mindég előre mász s – harap.”
(ARANY JÁNOS: *Kertben*)

„Nem teszek én úgy, mint kik azt mondják, hogy csak képzelődöl: sőt elhiszem, hogy állapotod igen komoly. Talán nem is lesz úgy, soha többé, mint volt. De nekem, nekem már 13 esztendő óta nincs úgy, mint az előtt volt: mégis itt vagyok. És javulásom attól fogva datálódik, mióta beláttam, hogy ez így marad ugyan, de azért még ez is valami, és kínlódnom kell vele, amint lehet.” Arany János írja ezt Tompa Mihálynak 1866-ban, s ha rövid pillantást vetünk levelezésük utolsó éveire, akkor mintegy sűrítve olvashatjuk azt a lemondásokkal, melankóliával, halálfélelemmel és kötelességérzettel egyaránt leírható magatartást, ami mindkettejük életszemléletét jellemezte, eltérő arányokban. Tompa a fenti jellemzőket alapvetően a vidéki elszigeteltségben élő, halálra készülő költő panaszai köré szervezi, míg Arany a Pesten élő, az Akadémia hivatali gondjai elől menekülni igyekvő, a szépirodalmi munkával felhagyó – de kétségtelenül a korabeli irodalomban a legnagyobbra tartott – költő pozíciójából igyekszik vigasztalni barátját és kollégáját.

Idén, 2017-ben ünnepeljük Arany János és Tompa Mihály születésének 200. évfordulóját. Bár Arany mellett Tompa bicentenáriumára kevesebb figyelem jut, a korabeli irodalomértő közönség számára Petőfi Sándorral együtt hárman olyan „triumvirátust” alkottak (Petőfi nevezte így magukat), amelyben Tompa szinte Arannyal egyenrangú költőként vett részt. A következőkben a költészet és az elmúlás kapcsolatának értelmezéseit vizsgálom az Arany leányának, Piroskának a halálától (1865 decembere) a Tompa haláláig (1868 júliusa) tartó időszakban.

Ha az előzményeket tekintjük, akkor Arany és Tompa barátsága a Kisfaludy Társaság 1846-os pályázatára megy vissza, amikor a *Toldi* elsőpró sikert arat és Tompa *Szuhay Mátyás* című elbeszélő költeménye is különdíjat kap. (A Társaság, amelynek 1860-tól Arany János az igazgatója lesz, évente egy-egy „költői feladást” hirdetett megadott műfajban és témában.) A Petőfi gratulációjára válaszoló Arany-vers már Tompa említésével végződik: „Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa, / Mily igen szeretlek Téged s őt is veled.” Ugyan Tompa Petőfivel hamarosan összekülönbözik, ám Arannyal való barátsága haláláig megmarad. Személyes találkozásuk 1852-ig várat magára, s később sem találkoznak gyakran, ám levelezésük rendszeressége meghatározóvá válik mindkettejük lelki életének tekintetében. (Sőt, feleségeik is igen intenzíven leveleztek: Arany egyszer saját felesége nevében egy „levélparódiát” is írt Tompa feleségének.) A levelezés addig jelentette az irodalmi élet egyik alap-

vető formáját, amíg nem épült ki a saját irodalmi intézményrendszer (társaságok, lapok, tanácskozások). A szabadságharc utáni két évtized átmeneti időszak ebből a szempontból, hiszen a reformkorban megindult irodalomszervezési folyamatok időlegesen megtorpantak, s egy időre szinte kizárólagossá vált az irodalmi életnek ez a formája (az esetleges személyes találkozók mellett).

A töredékesség és az elhallgatás veszélye mint írói pályájának önértelmezése már kanonizálódásának időszakától, az 1850-es évektől visszaterő szólama Arany János megnyilatkozásainak. A Gyulai Pálnak 1855. június 7-én írott „önéletrajzi levelében” így fogalmaz: „Egyszerű élet ez, de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több erélyvel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (a mit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátra vetett s így lettem, mint munkáim nagyobb része, *töredék*.” Sőt, ha az 1848-ban nagyobb részt elkészült *Toldi estéje* lehetséges olvasatait tekintjük, úgy Arany már a szabadságharc leverése előtt „humorosan” tekint a korabeli valóságra és a költészet lehetőségeire. A *Toldi estéjéhez* fűzött *Vég-szó* szerint a humort az idős Toldi személyével kapcsolatban az magyarázza, hogy „a hanyatlás, a pusztulás már magában humoros jellemű”. A humor a 19. századi, alapvetően romantikus felfogásban nem a pusztá komikust jelenti, hanem azt a világfelfogást, amit Arany a nagykörösi tanítványainak írott *Széptani jegyzetekben* így fogalmaz meg: „A humoros író mély fájdalmat érez a világ romlásán, de nem lévén reménye javítani, kétségbeesetten kacag önmaga és a világ felett.” Az 1850-es évek Arany-lírájának aztán egyik meghatározó jellegzetességévé lesz a fentiek értelmében vett humorosság (*Kertben, A lejtőn, Visszatekintés*), s epikus munkáiban is fontos szerepet játszik (a *Bolond Istók* első éneke, *A nagyidai cigányok*).

Tompa Mihály verseinek hangneme az 1850-es évek végére változik meg. Melankóliája („az őszi költő”) természetesen magyarázható második fiának halálával és betegségének súlyosbodásával. Ugyanakkor a haláltól való félelem már egészen korán megjelenik nála, s tán a szabadságharc leverését követően írott allegóriáknak is az egyik elfogadható magyarázata volt a nemzet aktuális helyzete (amely *A nagyidai cigányok* „vállalható” olvasatának is ürügyül szolgált a „póriasság” fenyegetésével szemben). Az ötvenes évek végére verseinek elkomorulása egyenesen az öngyilkosság megkísértéséig jut: a *Bár még* című 1859-es versben már ez olvasható:

„Sötét gyászos jelek! *rossz órá*m közelít,
Mely a hűség s a hit oltári képeit,
Miket lelkem szeret, miket hő ajkam áld,
Fővel forgatja le, csalárd tükör gyanánt.

Hordoz mélység fölött, átkos kietlenen,
Magam oly egyedül, s elhagyva képzelem!

Hánykódó lelkeket mi így meglátogat:
Semmisülni vágyó, öngyilkos gondolat...”

Erre még a legjobb barát, Arany János is úgy reagált a *Koszorúban* megjelent 1863-as bírálatában: „ez a pár szakasz oly mélység fölött lebeg, hogy féltjük – az embert. Állítson a *költő* keresztet az ily örvény fölé, s óvakodjék ott járni.” Arany e sorait általában úgy értelmezték, hogy a kiengesztelődés normájának minden egyéni fájdalmat meghaladó módon kell érvényesülnie a költészetben – Dávidházi Péter meggyőző olvasata azonban éppen arra mutat rá az Arany János kritikusi örökségről szóló, *Hunyt mesterünk* című könyvében, hogy a bírálatot író barát itt éppen az embert félti. A költői megnyilvánulás legyen a kereszt az öngyilkos gondolatok felett, az ember – az irodalmi munkálkodás révén – dolgozza fel tragédiáját (mintegy szublimálva a személyes fájdalmat).

Az Arany-féle *humor* hasonló kiutat kínál a pesszimizmusból (bár megoldásról ebben az esetben sincs szó): a humorban a költő (mert itt is csak az irodalom révén lehetséges legalább megpróbálni a továbblépést) az egyéni élettörténetek csapásait nem eltávolítva, hanem felerősítve igyekszik a végsőkéig hajtani a létezés negatívumát. Ahogy Arany a *Bolond Istók* második énekében *A nagyidai cigányokat* értelmező 7-8. stanzákban fogalmaz:

„És engem akkor oly érzés fogott el...
A szőlős gazda is, az egyszeri,
Magánkívül s őrjöngve kacagott fel,
Látván, hogy szőlejét a jég veri,
Dorongot ő is hirtelen kapott fel,
Paskolni kezdé, hullván könnyei:
„No hát, no! így kiált, „én uram isten!
Csak rajta! hadd lám: mire megyünk *ketten!*”

Igy én, a szent romon, emelve vádat
Magamra, a világra, ellened:
Torzulva érzém sok nemes hibádat,
S kezdék nevetni, a sírás helyett;
Rongy mezbe burkolám dicső orcádat,
Hogy rá ne ismerj, és zokon ne vedd:
S oly küzdelemre, mely világcsoda,
Kétségb'esett kacaj lón Nagy-Ida.”

Arany János családjával 1860 októberében Pestre költözik, miután a Kisfaludy Társaság augusztus 1-jén igazgatójának választotta, s szeptemberben megkapta az engedélyt a Szépirodalmi Figyelő indítására. 1865. január 26-án megválasztják a Magyar Tudományos Akadémia titkárának, de Arany csak rövid időre kívánja elfo-

gadni a titkári tisztséget (ahogy köszönő levelében fogalmaz: „Állásomat csak ideiglenesnek kívánom tekinteni... egy vagy két év a Tekintetes Akadémiának is elegendő a körültekintésre, hogy helyemet alkalmasb egyénnel pótolhassa”). Az év végén meghal lánya, Juliska (jellemző Arany lelkiismeretességére, hogy még súlyos beteg lánya mellett, Szalontán is foglalkozik a hivatali ügyekkel).

Nem tudni, hogy Arany leánya halála miatt menekül-e az adminisztratív feladatokba, vagy a kettő együtt okozza részleges irodalmi elnémulását. A Kisfaludy Társaságban a megelőző években vállalt igazgatóság és két lapjának szerkesztői munkálatai (vagy korábban a szalontai jegyzőség) nem arra utalnak, hogy Aranytól idegen lett volna a mindennapi rendszeres hivatali munka (bár ennek vállalásában szerepet játszik a megélhetés kényszere is). Mindezek az elemek szemléletesen jelennek meg a leányának írott utolsó levélben (1865. december 12. körül), amelybe beilleszti az akadémiai palota megnyitására írott versét (*Ártatlan dac*): „Küszködöm, várok, míg tehetem.” Amikor két nap múlva értesül a súlyos bajról, *Leányomhoz* című költeményében egész életére érvényesen mondja ki: „mennék, de rab vagyok”.

1866-ban aztán a két költő, Arany és Tompa levelezésének új szakasza kezdődik, amelyben a leányát elvesztő apa vigasztalja a halálra készülő pályatársat, s a szinte minden kapaszkodót elvesztő vidéki költő kapaszkodik az intézményesülő irodalmiság igazodási pontját jelentő barátba.

Weber Klára: Angyali derű

MÉSZÖLY ÁGNES

Ágnes 2.17

Ágnes asszony hol a férjed
Csak kimosok míg felébred
Vízsurrogás ne zavarja
Nagyon kényes minden zajra
Nem bírja ha sír a gyermek
Honnan veszed dehogy vernek
Jó ember ő te is látod
Egyébként sincs több barátod
Az a sok stressz benn a gyárba
Balhész srác volt félig árva
Őt is ütötte az apja
Ki mit érdemel azt kapja
Jobban kéne őt szeretned
Dupla ágyat meg nem vetned
Mindig várja meleg étel
Nem nagy dolog tedd csak széjjel
Miért baj ha iszik néha
Ne röhögcsélj ne légy léha
Honnan szedtél új ruhára
Tartsd a szádat ez az ára
Ne nyafogj hogy fosol tőle
Menjél ki a levegőre
Minden reggel hozzád tejet
Ennél úgysem lesz jobb helyed
Ne hisztizz hogy hol az isten
Tiszta alsó hogyhogy nincsen
Jobb mint tökegyedül lenni
Más se fog jobban szeretni
Nehogy róla rosszat mondj
Mosd csak véres még a rongy.

(Az Író Cimborák gyermekirodalmi fórum és alkotóműhely 2012 januárjában alakult. Tagjaik alkotójátékokkal kapcsolódnak az évfordulóhoz, munkáik a <http://irocimborak.blogspot.hu/> - blogon is megjelennek.)

VÁRFALVY EMŐKE

Wifi-avatás

Csippanás, a kéz már járna,
szem lesüt, az elme kába,
ám nem áll meg, viszi lába,
mosolyogva lép halálba.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Facepalmot nyom fenn az Isten,
ennyi bolond, hittem, nincsen,
mivel kell, hogy őket intsem,
tenyeréből feltekintsen?
Ne mobilozz, hogyha mész!

Másvilágon mind a pártok,
nem értik, mi ez az átok,
mi szórja az ifjúságot,
őrangyal bár vigyáz rátok.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Bringán zúzott, fülben tombolt,
épp, ha tizenhat éves volt,
kamion kit árokba tolt,
metálzenére lett ma holt.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Falat shortban formás lába,
smink chekkolás, mindjárt látja,
útgát tilosban levágja,
mozdony alatt lesz ma ágya.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Ránéz épp csak fent a szájton,
lett a képre elég lájknyom,
hírneve marad csak álom,
kocsi nem állt meg féktávon.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Fut a kocsi, jön a hot spot,
ez de jó kép, nyom egy posztot,
'nézd, száznyolcan, ugye osztod'
végállomás villanyoszlop.
Ne mobilozz, hogyha mész!

Mefisztó markába röhög,
jöjjön a sok okos kölyök,
itt örök free wifi pörög,
vasvillával ritkán bökök,
Mobilozz csak, hogyha mész!

SZABÓ IMOLA JULIANNA

Az utolsó magyar

Az ajtó lefekszik, a kályha kimozdul
A tetőnek szárnya nő
Az ablakomban az ördög átka
S a martalék közt sok zagyva egybegyűlt
Ott körül forog a nyelv hegyén
Álmatlan ágy, fülemile szó
Hosszú nappalok, sejtelmes éjszakák
Mind ismeretlen, mind fegyvert köt
Rejtett magányt mérlegel
Az eleven érzésben
Csak a szél nem jár felé
Áll a küszöbön
Mint anyám a háború csövében

BERTÓTI JOHANNA

Esti hangulat

Motorbiciklin alszik a tyúk,
álmosan ring a lomha sövény.
A harangoknak elállt szavuk,
libbenve ásít egy piros kötény.

Az árnyak szénként feketéllnek,
hófehér macskánk estére mosdik.
Nekivág az álom az éjnek,
szusszan az ólban kétszer két orrlík.

Szépül az estben minden, mi rút,
csak a holdvilág sápadt, csenevész.
Az álom elől nincsen kiút.
Az éj mélyébe a kút belevész.

NAGY IZABELLA

suhanás

illan a nyár
bálák kuncognak a réten
vibrál a meleg
s gurulva henyélnek
birkanyáj hűsöl
pulijával a juhász
csak mi rohanunk
s a négy fal hazavár

keveredések

egy gólya keveredett a gulya közé
barna barmok közt a piros és hófehér

békák szunnyadnak a sásban a tó mögött
elveszik zöldjük a szitakötők között

leánytalpak toccsannak a tó kék színén
legénymosolyok fröccsennek vissza üdén

nyárba vegyült némi lehulló falevél
nézünk a tóból a világra te meg én

alföldtelen

nekem a dombok a zöld erdők az alföld
amikor hazatérve köszönnek messziről
a zalai dimbek-dombok nagy rögei
szarvasnyom és rókaluk a sárga agyagfal tövén
zsurlók és tátikák ringva integetnek
minden illat íz hazavár
csak hajlékom nincsen
csak egy puha ágy
de a szedres rám várakozik a kert végén
sültgesztenyét melenget kezem a dülő alatt
álmodom édesmamáról ahogy megfeji a kecskét
ahogy a Bundás nevetve élém szalad
nekem a dombok a zöld erdők az alföld
ízes szavak s rossz bor köszönnek messziről

ARANY JÁNOS

Sejtelem

Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engem a jó Isten kévébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

GOMBOS PÉTER

Rejtelem

Emberlétem negyvenedik hetébe'
vett engem a jó anyám keblére,
kívánva, hogy szégyent ne valljon,
Istennek kedvére neveljen.

Szabados János: *Idegen madarak*

MIKLYA ZSOLT

Holdudvar-séta

Ajtó elől felkél
egy kiszolgált kutya,
kinyílik az ajtó,
jön a gazda fia.

Ajkán még ott billeg
a kenyér morzsája,
de ő már a holdat
s holdudvart kóstálja.

Kezében a póráz,
nyakörvre akasztva,
okos eb a jámbor,
engedi a gazda.

Éjszakai sétán
párszor már valának,
jó öre a pásztor-
kutya a fiának.

Főleg, ha az asszony
teli tállal várja,
kutyatápért sétál
pásztorok szolgája.

Pedig csak egy fiút
s holdat pásztorolhat,
sebaj, a hold mellett
jól elcsillagolhat.

Míg végre elpihen
holdudvar és ház is,
ajtó elé fekszik
a pásztoreb máris.

Csak előbb a fiút
körbeszagolássza,
jobb ízű az álom
gyerektársaságba.

Weeber Klára: Cimborák

MAGYARI BARNA: KÖLTŐNK TORNÁVAL KEZDTE A GESZTI NAPOKAT

Bő százhatvanöt esztendővel ezelőtt, 1851. május 13-án a tizenhárom kilométerre utasa Arany János volt, aki mint Tisza Domokos nevelője érkezett a Tisza-kastélyhoz. A nagy költő fél évig költészetre oktatta Domokost. Fél év röpké idő, ám Arany János szeretett Geszten élni, így örök emléket hagytak benne a geszti hónapok. Az *Ágnes asszony* és a *Tetemre hívás* című balladák hősei pedig geszti ihletésűek. Arany Jánosra mint írástudó emberre a sárréti földméréseknél is nagy szükség volt, így a környéket bejárta. A *hamis tanú* című műve Körösladányi ihletésű, a történettel akkor ismerkedett meg, amikor Körösladányban járt. Költőnk nem gyalog közlekedett, mint Petőfi, hanem lovas kocsival szállították. Mivel Körösladányba Gesztről Vésztőn át vezetett az út, mindenképpen járnia kellett településünkön. S mint vallásgyakorló református, valószínűleg a református templomnál és parókiánál is megállt, hogy elidőzzön, a lovak pedig pihenjenek.

Arany Jánost, aki 1817. március 2-án látta meg a napvilágot Nagyszalontán, egykori debreceni tanulótársa, a nála egy évvel idősebb Kovács János – aki erős szákkal kötődik Szeghalomhoz, és a Sárrét fővárosában hosszú időn át évente hagyományosan Kovács János Országos Középiskolai Földrajzversenyt rendeztek az emlékére – kérte fel a geszti nevelői állásra. Kovács János már több éve tanította Tisza Domokost, akinek akkortájt poézisoktatót kerestek. A derék barát természetesen Arany Jánost találta a legalkalmasabbnak.

Gesztre érkezve a neves költő a Tisza-kastély úgynevezett pavilonjában, egy udvarra néző kis szobában kapott szállást. (Ebben a helyiségben ma a geszti Arany János Általános Iskola számítástechnika szaktanterme található.) Ám a melegebb időszakokban Arany János a kies kerti lakásban érezte igazán jól magát. Arany László – költőnk fia – így írt apja geszti kis házáról: „Lakása a kastély parkjában egy kis remetelak volt, amely máig is fennáll. Egyetlen szoba van benne, az is kicsi. Zsúpos födelére hatalmas bükk és szilfák terjesztik árnyékukat. Igazi magános erdei lak.”

Gesztben Arany János Kovács János mellett Szabó Józseffel, a helyi református lelkésszel barátkozott. A lelkész Arany Jánosnál több évvel idősebb volt, ezért őt egykor szalontai rektorként tanította. Szintén jó viszonyban volt Arany János Tisza Domokos angoltanárával, Charles Monarddal is. Kettejükéről egy színes történetet is megörökített Arany László: „Charles Monard nagyon szeretett minden szeszes italt. Egyszer atyám valahonnan kitűnő ó-szilvóriumot kapott. Az angol ekkor azzal az ajánlattal lepte meg, hogy ő szeretne magyarul tanulni. Vegyenek leckéket cserébe. Ő az angol kiejtésre tanítja atyámat, az atyám viszont tanítsa őt magyarul. Atyám kapott a jó alkalmon. Meg is kezdték a leckét. E közben a szilvórium az asztalon állt, s az angol derekasan hozzálátott. De se a magyarul tanulásban nem tanúsított sok buzgalmat, se az angol nyelv titkait nem igen igyekezett atyám előtt föltárni. Mikor pedig a szilvórium elfogyott, szólt nagy nyugalommal: Tudja mit, Mr. Arany! Én meggondoltam. Ez a csere-lecke nem igazságos. Mert én itt minden kocsiától megtanulhatok magyarul, ön pedig angolul nem tanulhat senkitől, csak tőlem. Én hát abbahagyom.”

Arany János számos verset írt Geszten. Ezek közül az egyik legismertebb a *Hajnali kürt*, amely a helybeliek vadászatra készülődését örökíti meg. Ám a költőt ennek ellenére a mindennapokban nem foglalkoztatta a vadászat. Állítólag egyszer mégis kicsalták őt a geszti vadászni, s kétszer rá is lőtt egy nyúlra, de sikertelenül.

A visszaemlékezések szerint Arany korán feküdt és korán kelt. Sőt reggelente még tornázott is a geszti kis házban. Reggelire gyakran fogyasztott bivalytejet, amibe a kenyeret beleaprította. A főtt ételek közül a paprikás csirkét galuskával, valamint a tepertős-tejfölös túros csuszát kedvelte. A tanítás mellett kedvtelésből földméréssel is foglalkozott, többször Zsadányba is hívták.

Mivel Nagyszalonta Geszttől fél órára volt lovas kocsin, Arany János gyakran hazamehetett, vagy családját hozták el hozzá. Különösen az akkor hétéves fia tartózkodott huzamosabban is nála. De nemcsak Arany Laci járt Geszten, hanem Tisza Domokos is a költő szalontai otthonában.

Arany a szabadságharc leverését követő nehéz időkben kapott otthont és megélhetést Geszten. A költő fél évet élt a településen, a gesztiék mégis örökre a magukénak érzik.

A falra írta versfoszlányait

Visszaemlékezésekből ismert, hogy a geszti kastély udvarán egyetlen szobából álló házban Arany János éjjeli szekrényén mindig ott volt a ceruza. A sötétben nem gyújtott gyertyát, hanem a falra írta fel a megőrzésre érdemesített gondolatait, valamint a fejből kipattanó versfoszlányokat, amiket később költeményekké rendezett. A nagy költő kézírásai még 1945-ben is olvashatók voltak a kis házikó falán. Ám a világháborút követő időszakban máig ismeretlen személyek szétverték az épületet, így semmisült meg a páratlan értékű ereklye – mesélték lapunk munkatársának a közelmúltban a gesztiék.

Bő két évtizedes enyészet után, 1967-ben – Arany János születésének 150. évfordulója kapcsán – vetődött fel, hogy a költő számára kedves geszti lakot újra kellene építeni. A korhú Arany-házikó létrehozásában sok helybéli önzetlenül segítkezett. Az újjáépítés óta a kis zsúpfedeles épületben kiállítás várja az érdeklődőket.

Az eskü Arany János költészetében Világos után (1850–1852)

A 20. század első fele az irodalmi népiesség történetében az az időszak, amikor a folklór, a népköltészet, a néphit iránti érdeklődés kiemelkedő eredményeket hozott. A „mozgalom” jelentős teljesítménye volt Erdélyi János *Népdalok és mondák* című háromkötetes könyve (1846–1848), és a népi hitvilág összegező műve, Ipolyi Arnold *Magyar Mithológiája* (1854). Az eredmény „belülről” is gazdagított: a *folklorizmus* jegyében született alkotások sorában, a *Csongor és Tündé*ben (1831) például tündérrel, boszorkánnyal és a darab első jelenetében a világfa (a tündérfa) pompás látványával:

„Ah, de mit látok? középen
Ott egy almatő virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból”

Ahogy Csongor megszólítja a csodát, s ahogy átfogja tekintetével, voltaképpen leírja a Világfa (a Rutafa) „szerkezeti képletét”:

„Félig föld, félig dicső ég [...]
Földben állasz mély gyököddel,
Égbe nyúlsz magas fejeddel,
S rajtad csillagok teremnek”

A folklorizmus szép eredménye Vörösmarty kisprózájában *A holdvilágos éj* és *A kecskebőr*, Petőfitől a *János vitéz* (1845), Tompa népregéi (*Népregék és mondák*, 1846) és Arany ez időben keletkezett műveinek java: *Az elveszett alkotmány*, a *Toldi*, a *Rózsa és Ibolya* – olyan alkotások, amelyeknek fundamentuma és a művészi igazság egyik tartópillére a néphagyomány, kiváltképp a néphit.

„Nem tudom, benn van-e az *aesthetica* szótárában e terminus: »eposzi hitel«, de én annyira érzem ennek hatalmát, hogy történeti vagy mondai alap nélkül nem vagyok képes alakítani...: elég az hozzá, hogy nekem, ha építeni akarok, téglá kell és mész.”¹

Arany műveinek etikai és esztétikai pillérei mélyen kapaszkodnak az „eposzi hitel” talajába, ráadásul a még nagyobb hitel érdekében rendre a köz tudomásra is hozza forrásait. Az irodalomtörténeti kutatás nem hanyagolta el ezt a területet: *Az elveszett alkotmány* bihari (és nemcsak a bihari) hagyományaitól a Toldi-forrásokon át szinte minden „létező”, „valóságos” adalék számba vétetett már. Azonban példák sora tanúsítja, hogy a „téglának és mésznek” legalább ilyen fontos lelőhelye a „nem létezők”, a „valószínűtlenek” tartománya: a néphit, a hiedelemvilág.

Az „eposzi hitel” kötőanyagával keletkezett művek egyik magaslati pontja a Toldi 1846-ban. Arany táltos szabású hőse egy évvel a néphitből támadt *Sárkányölő János vitéz* után valóságos „forradalmi” tettet vitt végbe; a táltosra „kiszabott” feladatot, hogy ti. minden hetedik évben meg kell vívnia „más országbeli táltosokkal, s amelyik győz ebben a küzdelemben, annak országa nagyon termékeny lesz”,² Toldi Miklós a folklór „világanyanyelvén” teljesítette. Ha a cseh bajnok feletti győzelmet az „örök időből” átfordítjuk a magyar reformkor „történelmi idejébe”, felismerjük: a Duna szigetében zajló lovagi viadal tétje sokkal nagyobb a szokványosnál; a nemzete képviseletében fellépő Toldi Miklós győzelme nem kevesebbet jelent, mint hogy „országá nagyon termékeny lesz”. Ez pedig komoly hajtóerő lehetett a reformtörekvések folyamatában.

Világos után egy időre másfajta hiedelmekből vétetett a „tégla és mész”: lírájában és epikájában is felerősödött a be nem váltott fogadalom, a meg nem tartott esküvés, a néphit kemény szavával: a *hamis eskü*. Már korábban is voltak „baljós jelek”.

A ’48. júniusi követválasztások például: Szabadszálláson Petőfi Sándor vezített (nem is akárhogy!) a helybeli református pap fia ellenében, Szalontán Arany Jánost ütötte ki a megyei politika a „kijelölt” királyi táblai ülnök erőszakolt megválasztásával.

S mindez történt három hónappal március 15-e után!

Vörösmarty is látott jeleket: 1849 októberében átkot káromkodott a világba, éspedig egy emlékkönyvben. Hölgym emlékkönyvébe hasonlót aligha írtak még, s bizonyára azóta sem, mint Gebén Csanády János házában az ott vendégeskedő költő.

„Setét eszmék borítják eszemet.
Szívemben istenkáromlás lakik.
Kívánságom: vesszen ki a világ
S e földi nép a legvégső fajig.
Mi a világ nekem, ha nincs hazám?
Elkárhozott lélekkel hasztalan
Kiáltozom be a nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dűlva van.
Ily férfitől, nemes hölgy, mit kívánsz
Emléklapodba? Inkább adj nekem
Hitet, sejtelmet, egy reménysugárt,
Hogy el nem vész, hogy él még nemzetem.
Koldulni járnék ily remény-hitért,
Megvenném azt velőm – és véremen.
Imádkozzál – te meghallgattatol –
Az tán segíthet ily vert emberen.”

(EMLÉKKÖNYVBÉ)

Világos után

Tompa Mihály adta az első jeleket: *A gólyához* című költemény – bátor írás! „Csak vissza, vissza!” – kiált a fészkére megtérő gólya elé. S küldi a másik házába. Üzen vele a bujdosóknak, üzen a nagyvilágnak is; később szállóigévé vált szavakkal:

„Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal, ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!”

1850. március 15-én Arany is megszólalt: az *Évnapra* című költeménynek nincs olyan címzettje, mint Tompa versének, nem is hangos, nem is vált szállóigévé: tizenkét sorba zárt csendes fájdalom!

„Innep volnál, de senki meg nem ül,
Végzetes évi nap!”

Az emberek esküjük ellenére „rabok” maradtak, emlékezni sem mertek arra a bizonyos fogadalomra, ám elmarasztalás helyett az örök mítosz feloldozó ereje tompítja a fájdalmat:

„Az ember gyöngye: félve néz feléd,
S mint egykor a tanítvány mesterét,
Nehéz időkben megtagad...”

Ezután következtek a „nagy” eskü-költemények. Időben a *Katalin* című költői beszély, *A honvéd özvegye*, de pár hónappal *A nagyidai cigányok* is megelőzte *A hamis tanút* – de előrevesszük: „iskolája” a hamis eskünek, egyúttal „példatára” a következményeknek.

A hamis tanú

A történet birtokszerző része élő, lezáratlan ügye volt Kőröstarcsának és Kőrösladányának. Szabó Károly Kőröstarcsa helyneveiről szóló értekezése egyik jegyzetében az Uj Magyar Muzeum 1850–51. évi folyamában így foglalta össze a birtokper lényegét: „Régen, talán száz esztendeje is lehet, a kőrösladányiak a tartasai határ egy részét magokénak tulajdonították... Az öreg Márkus volt a ladányiak tanúja, ki is, miután csizmájába a talpa alá előre ladányi földet tett, [...] a hely színén az élő istenre esküdött, hogy azon föld, melyen ő áll, kőrösladányi föld [...] és felmondta az ilyen-

kor előírt szabályszerű esküszöveget.”³ Márkus furcsa játékba kezdett a néphittel: ki akart fogni rajta. Esküje szabályszerű, megduplázott: előbb „az élő istenre, / Utolsó napomra és örök idvemre” emelte három ujját az égre, azután felmondta a még szigorúbb és helyi tehertétellel súlyosbított szavakat:

„Esküszöm, s ha hamisat szólok:
Se földben, se mennyben ne lehessek boldog;
Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem:
Ama sebes örvény hánytorgasson engem.”

A ladányiak közül többen sejtették, esetleg tudták is, hogy Márkus nem az igazságra esküszik. A „győzelem” után a kocsmában ünnepeltek, s természetesen Márkus is ott ivott „a tanácscsal sorban”. Bizonyára nem jutott a tarcsaiak fülébe, hogy az egyre mámorosabb ladányiak kezdtek egyet-mást kibeszélni: előbb proverbiumokba rejtve („Nem azé a madár, aki elszalasztja”; „Kinek a foga fáj, tartsa nyelvét rajta”), azután az ital kihozta belőlük a nyíltabb szót is:

„Lám a vén Márkusnak esze volt előre:
Talpa alá tette, úgy esküdt a földre.”

Meg is nyerte! Az „első fokon” (a falu, sőt mindkét falu előtt) megnyert birtokper azonban hatalmas „fellebbezővel” került szembe: a néphit fordult Márkus ellen, és új döntést ért el – „jogerősen”.

„Itt sülyedjek el” – mondja gépiesen a legtöbb esküdöző.

A *sülyedést* mint a hamis eskü következményét Ipolyi Arnold is említi: „Számos rege mindenfelé, melyek általában az egyetemes mai néphit által erősülnek, mikép például az esküvő, a mászt káromló, átkozó magára vagy ellenére fejezi ki az átkot: hogy sülyedjen el, váljék azonnal kővé st. ha igazat nem mond; mit azután a néphit s regék mindenfelé tudnak a hamisan esküvőre nézve így vagy amúgy teljesülni.”⁴

Ekkor már népszerűek voltak Tompa Mihály népregéi (s túl a második kiadáson), melyek szintén büntetik a hamis szót: sülyedéssel vagy kővé válással. Sülyedéssel fizetett a Szamos melléki faluban egy „templomkerülő”, szívében felfuvalkodott, kárörvendő gazdag ember, aki aratáskor meglopta a szegény ember búzáját, ősszel elszántotta földjét. Amikor kérdőre vonták, így felelt:

„Úgy áldjon Istenem,
Mint elvevém koldus kepéjét;
S föld nyelje nyomban el,
Ki másénak veté ekéjét;
S ha eföld a tiéd itt,
Bolond szegény:
(SÜLYEDÉS)⁵

Ne menjek egy tapodtat
De sülyedjek el én!
S amint a szót kimondta:
Megnyilt alatta a föld...
Fiastól, mindenestől,
Legottan elnyelé őt.”

Márkus az eskü szövegében a sebes örvényt választotta „süllyesztőnek”. Bekövetkezett. „Mellékbüntetésként” kapta a lélek nyughatatlanságát: az „izgága” ember holta után, holdas éjjeleken riogatja a körösi halászokat: „»Oldjak-e? kössek-e?»”

Másutt is ismert ez a kötekedés; Róheim Géza írja *Mythikus lények* című cikkében: „Szegedkörnyéki hiedelem: holt ember meredt testtel, hullaszerűen úszkál a víz színén. Azon van, hogy a halászok bevegység a csónakba és ha ez sikerül neki, a csónakot elsüllyeszti. [...] Máskor a hálót kapja el; kioldja a csomóit. Azután kérdi: oldjam-e, kössem-e? [...] A holt ember édes testvére a kőröstarcsai vén Márkus.”⁶ (Helyesen: kőrösladányi!)

Márkus története tíz versszak: az első három az esküre szólítás és maga az eskü. Körülményesen „áll elő”: ki akar fogni a néphiten, ám mire esküre szólítottatik, jócskán veszít magabiztosságából; látszatra sem az, aki győzni indul:

„Eléállá Márkus; térdben összeesve,
Görnyedező háttal, mintha sírt keresne;
Téli fának hinnéd, mit a zúz belombol,
Fázik, aki ránéz s a halálra gondol;
Kezei reszketnek: tán erő híjában?
Tán a lelki vádtól, vénség álarcában?”

Az eskü szövege feszes, a néphit írta, belefér hat sorba. Jószerivel ennyi a győztesek kocsmái ünneplése is, melyben a „dinom-dánom” hangjai közül kihallik a kapatos sokadalom fecsegése. Ez eddig négy versszak. A további hat lényegében a bűnhődés.

Baljós jellel kezdődik: Márkus „mintha keserút érezne a borban”. A jel igazolódik; páratlan tömörségű két drámai sorban:

„Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle
Sorvadoz, meg is hal, aznap esztendőre.”

Márkus halálával kezdődik az eskü „utóélete”: a „négy harang”, a „két pap”, a „sok nép” – már nem a ladányiak tisztelete „hősük” előtt. A kíváncsiság gyűjti a koporsó köré a sokadalmat; amit Ladányban tudtak, Tarcsán csak sejtettek: ha igaz a suttogás, hogy baj volt Márkus esküjével, akkor ennek most ki kell tudódnia.

Kitudódott.

Két versszakon át a bűnhődés változatai sorjáznak. „Előírás” szerint: előbb az, hogy a koporsó „Kivetődik a sír dobbanó partjára”, ott „Megrázkodik a test és talpra ugorván / Szeme fehérjével körül néz mogorván”. Ezután, ahogy egy évvel ezelőtt az eskü szövege közben, „három ujját emeli az égre”, és íme bizonyosság Ladány és Tarcsa kíváncsi népe előtt: „Úgy rémlik az, mintha kékes lánggal égne.”

A „kékes láng” a bűnhődés látványos jele: Ipolyi is említi,⁷ a 20. század is isme-

ri:⁸ a *bolygó tűz* (távolról annak látszik) valamely megnyugvást nem lelő bűnös lélek szellemként kóborlása azon a vidéken, ahol vétkezett.

S végül az utolsó kétszer hat sor: a hamis eskü „utóélete”; az idők végeztéig tartó kötekedés az élőkkel: „Oldjak-e? kössek-e?”

Arany népmondája a kőrösiekének „szépirodalmi változata”. Költés (átköltés); Márkus is, a szemtanúk is szereplői egy produkciónak. Márkus attrakciója a következő: az egyik hatalmat („az élő istent”) ki akarja játszani egy másikkal (a népi észjárással, mely a nép szemében ugyancsak hatalom!). A „nézők” ehhez a mutatványhoz a Körös két partjáról valók: a tarcsaiak, a játékba be nem avatottak hisznek az eskünek, még ha rájuk nézve veszteséges is; a ladányiak részben bizonyára beavatottak, ennek megfelelően amolyan színjátéknak élik meg. S amikor esztendővel utána Márkus halálával kiderült az igazság, kiegyenlítődt a két oldal. Nem kárörvendő tarcsaiak és lelepleződött ladányiak álltak körül Márkus koporsóját; félelemmel telt kíváncsi nézők kapták a bizonyosságot: az eskü szent dolog, kijátszhatatlan, tanulsága pedig az, hogy „Ne mondjatok esküt, ha nem igaz hittel!” Ez pedig 1852-ben nemcsak a „kőrösi halászsoknak” szól: címzettje a nemzet egésze!

A Katalin

1850 – költői beszély, ugyancsak a meg nem tartott esküről. A mű tárgya egy vágvölgyi mondából való: Budetin a Szuniogok birtoka volt, az apa és Jakusich történelmi személyek. Így szerepelnek Aranynál is. Amikor Szilágyi Sándor az Emléklapok számára kérte közreműködését, így háritotta el: „Még az elégiáig sem higgadtam meg, s az ily állapot lehet fájdalmas, kínos, dühös, desperált stb., de – nincs meg a művészi nyugalom, s addig ne vegyen az ember tollat kezébe, vagy legalább olyan tárgyat válasszon, melynél szabadon átadhatja magát képzeletének s nem vicsorog rá örökké a való sceletonja.”

Ebben a költői beszélyben nem „vicsorgott-e rá a való sceletonja”?⁹

Direkt módon nem; nincs benne ’48 júniusa, sem ’50 márciusa, viszont Katalin sorsában benne van az „eskü”, Katalin két esküje. Az egyik, amellyel szerelméhez, Forgácsához kötötte magát, de nem tudta megtartani, a másik az, hogy apai önkényre ujján viseli „a koros, de bajnok Jakusics” gyűrűjét.

„Budetin agg várura Oroszlánkő idős urához kényszeríti leányát, aki mást szeret. A zsarnoki gőgjébe tébolyult apa egy sziklaüregbe – ehhez fűződött a rege! – falaztatja be az ellenkező leányt, miután úgy véli, megölte annak titkos szerelmét. A fegyvereseivel visszatérő ifjú megszabadítja Katalint; a menekülő útját elállja a férjelölt; egy bajvívásban megöli vetélytársát; a lány szörnyethal; apja megőrül; a halott szerelmesek közös sírban pihennek.”¹⁰

Keresztury Dezsőt olyan zeneműre emlékeztette Arany elbeszélő költeménye, „amelyben ünnepélyes akkordmenetek váltakoznak merész futókkal, szólók, kadeneciák hangszerek zsúfolt, drámai együtteseivel, fájdalmas lassú tételek izgatott, meg-

feszített gyorsakkal. A fuvolák és hegedűk lágy panaszát kürtök rivallása s üstdobok mennydörgése szakítja meg...”¹¹

Hogy fuvolán-e vagy hegedűn szólal meg a mű harmadik része („tétele”) – egyre megy: líra ez egy (meg nem írt) szerelmi lírai ciklusból, mely bár íródott volna tovább!

A megelőző (a második) tétel végén a zsarnok apa öntelten summázta elégedettségét, hogy ti. „a bajnok, büszke” Jakusics lesz Katalin férje, s a lány arcába vágta az otromba, érzéketlen kérdést: „»Leány, mi kell egyéb?»”

Erre válaszol – nem Katalin, hogy is merhetne ő mást, mint engedelmességet – Arany János!

„Mi kell? – Egy szende kis virág,
Mely kedvesen, de rejtve nyit,
S a hosszú emberélten át
Csak egyszer, ah! egyszer virit.
Ama virág, mely a vadon
Tüskéi közt is megterem,
Taposva bár, nő szabadon;
De nincsen annyi kincs, vagyon,
Mely átültesse őt oda,
Ahol önként nem fakada:
Virágod, *első* szerelem!
Első, utolsó, egyszeri!
Ki szellem vagy, nem földi rög,
Teljes, megoszthatatlan, ép,
Szent és hatalmas, mely, mikép
Az, akinek itten nevét
Fölvenni lantom nem meri,
Teremtesz, ölsz – üdv és pokol
Határain uralkodol:
Oh jaj! miért nem vagy... örök?”

Ez a húsz sor – Arany János titka! Itt már nem Katalinról, másvalakiről van szó, „Akinek itten nevét / Fölvenni lantom nem meri” (Katalin a költemény címadója, nevét számtalanszor „fölv teszi” Arany lantja). Másvalaki „válaszol” az apának. Ez a húsz sor a szerelmi líra gyöngyszeme: sok-sok „én” válasza, ugyanakkor biztos, hogy létezik (az) egy is!¹²

Katalin tragédiája: bár gyűrűjét Forgács a Vág vizébe hajítja, a tény az tény marad. Katalin Jakusics gyűrűs menyasszonya! Két eskü szorításában él; az a kérdés pedig nem tehető fel, hogy melyik érvénytelen. Katalin is tudja ezt:

„Ha áldozat kell: én legyek.
Váljunk el, ifju! menj, siess;
Ah légy erős: tűrj vagy felejts!
Kísérjen a bú ösvenyén
Vigasztalásul egy remény;
Hogy, amidőn oltári hit
Vetné reám bilincseit,
Azt a napot nem érem én!”

Tudomásul veszi a kényszerű helyzetet, ismeri az eskü „erkölcsét”:

„Sorsunk pecsége nyomva van;
Köztünk a föld mélyen *sülyed*,
Nem léssz enyim, én nem tied [...]”

(KIEMELÉS: D. F.)

A honvéd özvegye

Még mindig az ötvenes évben járunk: *A honvéd özvegye* kéziratán a hónap: augusztus. „Nyomatva először a Pesti Naplónak Arany halálakor megjelent gyászkeretes számában, 1882. október 25-én.”¹³

Amikor megírta a költeményt, első indulatban elküldte az Emléklapokhoz, ám nyomban vissza is kérte. Nagy csattanás lehetett a hír: Szendrey Júlia 1850. július 21-én férjhez ment Horváth Árpád egyetemi tanárhoz. A megelőző hónapokban Arany egyre-másra írta a barátja emlékét őrző-ébresztő költeményeket.¹⁴ Az meg egyenesen pironáságos lehetett, hogy *Emléklapra* című hosszabb költeményében, melyet Juliához címzett, még azt írta, ők ketten azok, akik a remény jegyében várakoznak: „Miképp az elszakadt hű férjet ő, / keresem én az eltűnt barátot.”

Indulat vezeti *A honvéd özvegye* sorait. A mottó is erős, talán bántó is:

„...Gyarlóság, asszony a neved!
Csak egy rövid hó: még a gyász cipő sem
Szakadt el, melyben könnyé olvadt
Niobeként kísérte ki szegény
Atyám holttestét: s ím ő, éppen ő
Férjhez megyen...”

(HAMLET)

Indulat.

Már az „előtörténet” soraiban előfordul indulatos szó-szókapcsolat, középtájon viszont, s jószerivel előzmény nélkül lecsap az ironia:

„Minden nap éledt, minden este
 Kihalt szívében a remény;
 Viselte már a hervatag bút
 Arcán – nem még a gyászt mezén;
 Majd fölvevé a bánatos mezt
 És... arca rózsaszín leve:
 Ő is azokhoz lón hasonló,
 Kiknek »szép özvegy« a neve.”

Ezután már irónia vezeti a sorokat. Szép képek az ironikus háttér előtt, míg nem a tizenegyedik versszak egy rímpárba sűrített iróniával „elrontja” a romantikus kifejlődés folyamát:

„Mint a virághoz, mely kitárta
 Kelyhét, a méhek és *lepék*,
 Gyülvén hozzája szép imádók,
Kinyílott szívét meglepék”

(KIEMELÉS: D. F.)

(„lepék” – „meglepék”: a rímpár a fölünyeskedés groteszk grimasza; és hogy sebezzen is, így folytatódik:)

„Azóta szellőt is, madárt is
 Még sürgetőbben vallata:
 S midőn amit *várt*, bizonyos lón...
 Kezet más ifjunak ada.”

A következő strófa első sora vád: nincs mögötte sem irónia, sem indulat, grimasz sincs; az első szó feltételes tényszerűségét fölerősíti a második:

„*Feledte a feledhetlent...*”

(KIEMELÉS: D. F.)

Ezután már tombol a lakodalom! Erőltetett vígság, nagy hangerőre emelve.

„Víg a menyegző; cseng a jókedv;
 Hullámszik a dal és zene”

Bármily szilaj is a jókedv, a néphit ismerője tudja: ahogy a ladányi Márkus esetében, itt is következik a „táncrendben”, amiért a költemény megíródott, az esküszegés büntetése. Az óra is kedvez:

„Künn rémes *éjfé*l átkozódik [...]

Egyszerre – mint ég a villámtól –

Megnyilatkozik a terem:

Küszöbjén sárga, véres arccal

Megáll a honvéd hirtelen.

A vigadók egymásra néznek,

Rémülve felsikolt a hölgy,

Alatta, mint mélységes örvény,

Indul, forog, *süllyed* a föld.”

(KIEMELÉS: D. F.)

A rémes *éjfé*l azonban elmúlt, elrebbentette a vigalom: a nem csillapodó zene, a szilaj tánc. A menyasszony is eszmél: látomása „Nem volt egyéb, mint *képzelet*”. A látomásból visszalép a lakodalmi térbe és időbe, és: „Mosolygva nyújtja karját táncra...”

Petőfiné, Szendrey Júlia 1868. szeptember 6-án halt meg; soha nem került a kezébe Arany János költeménye, talán nem is tudott róla.

Arany pedig jól tette, hogy visszakérte a verset Szilágyi Sándortól, s azt is, hogy később sem vette fel egyetlen kötetbe sem. A képzelet-költemény annak szép, ami: látomásnak, vízióknak, mert Petőfiné Szendrey Júlia „mélységes örvénye” (földi is, nem is) nem ugyanaz, mint a „szépirodalmi” Katalin és Márkus „példázat-süllyedése”.

A nagyidai cigányok

A legszabályosabb hamis eskü Márkusé volt, a legfurcsább (a legbizarrabb) pedig Csóri vajdáéké Nagyidán. Érdemes felidézni az előzményeket.

Gerendi Márton, Nagyida várkapitánya, mivel sem elég lőszerük, sem élelmük nincsen, katonai ereje is gyenge, szökésre szánja magát. Mielőtt eliszkolnak, magához hívja a cigányok vajdáját; azzal hitegeti, hogy mindennel megrakodva visszatérnek, ám addig ők lesznek a vár védői. A „parancs” így szól:

„Kitörést ne próbálj... a nagy világér' se!
De légy ember, ahol ember kell a részre.”

Világos beszéd: Csóriék ne tegyenek semmit (majd tesz valamit Puk Mihály!), viszont, komolyságot színelve, esküre szólítja a vajdát. Szövegét tekintve szabályszerű ez a fogadalom, de mivel hiányzik a ceremóniából az értelem, a produkció abszurd:

„[...] tartsd fel három ujjod –
Közös titkainkat hogy el nem árulod:
Mondjad „isten” szóval: téged úgy segéljen...
(Mondá Csóri vajda: ötet úgy segéljen).”

Ezzel a dolog rendben is van. Gerendiék eltűnnek, Csóriék – hatalomba lépnek. Parádéval, természetesen, karneváli harsánysággal, látványosan:

„Jött elébb Akasztó, hórihorgas cigány [...]
Jött azután Nyúlláb, meg a kancsi Degesz [...]
Csakhamar követte Vigyori és Kolop”

S a többiek. Valamennyien karneváli „maszkban”: *ragadványnévvvel*. Ám a tetőpont alighanem az a pillanat, amikor Habókék vonulnak be: beszélő nevük mellé új jelmez társul, *a testiség komikuma* és a *familiáris vásári nyelv*:

„Jó Habók, Irhával, s Diridongó hátul,
Ki huszonegy rajkót nemze Dundijátul;
Apja, anyja is él, – nagyapja, nagyanyja:
Mind együtt lakozván, nősténye és kanja.”

A parádé tetőpontja egy újabb eskütétel: a cigányoké. Csóri vajda vezényli. Eskü eskü hátán, ám ez a „*főeskü*” 1852-ben (!): döbbenetes. A hatalomba lépés eddigi jeleneteit úgy hangszerelte Arany, hogy az ironikus háttérrel a karneváli nevetés komikumában oldotta-súlytalanította; Csóri és cigányai esküje intarziájából azonban *travesztia* metsz: kell-e mondani, melyik eskü travesztálódik az irónia és a szatíra hullámozásában:

„Tartsunk össze, urak! *most*, urak *vagy soha!*
Itt a jó alkalom, *hí a* nemzet java.”

(KIEMELÉS: D. F.)

Ez az eskü sem kerülte el a büntetést. Az antihősök – ámbár gyönyörűt álmodott képviselőtükben is vajdájuk – most sem tartottak össze; röpke kakasviadalban végzett velük Puk Mihály, és szó szerint kiebrudalta őket a néhány órára rájuk testált paradicsomból...

Tompa Mihály: Az ünneprontók; Arany János: Az ünneprontók

Ünnepre készülnek Tompa Mihály és Arany János „falujában”; úrnapijára Tompa költeményében, pünkösdre Aranyében.

Ünnep

Az egyik legáltalánosabb értelmezése Mihail Bahtyintól¹⁵ származik, aki szerint az ünnep a mindennapi életrend átmenetileg felfüggesztett állapota azzal a céllal, hogy a jelen zűrzavaros viszonyai között alkalmas körülményeket teremtsen a mítoszi idők megidézésére, mindenek egyetemes megújulására. Elemeiben megvan mindez az *ünnepegyházi (hivatalos) felfogásában* is. „Az ünnep, különösen a nagy egyházi ünnepek, így a karácsony, húsvét, pünkösöd a hétköznapoktól eltérő magatartást követel. [...] Munkatiltalom, templomlátogatás, meghatározott ételek fogyasztása, megszabott viselet jellemezte. Ünnep volt minden vasárnap, mely ugyancsak elválasztódott a hétköznapoktól mind a viselet, mind a táplálkozás, mind pedig a magatartás vonatkozásában.”¹⁶

Ezt a másságot, ezt az ünnepi világerzékelést jelzi vissza a *szépirodalom* is.

„*Ünnepnap* – az valami mesés, ünnepnap. Isten szavának akkor szárnyai vannak, nagy fehér, bájos szárnyai, melyekkel lebeg az űrben. A fák levelei remegnek. A nagy, a karcsu jegenyék bólogatnak a harangszóra: Ime az Úr küldötte. A fehér liliumok kelyhei integetnek és a kutyák nem ugatnak ilyenkor. Ünnep van, ünnep, ünnep. Minden szép és fényes. Az égen valódi tisztaság és a nap szeliden tekint le a rónák zöld végtelenjére. A galambok tollászokodnak és a ducz csapóajtójára állnak, mert e napon nem bántja az ajtót senki. A füst a kéményekből száll egyenesen föl a magasba. Az akác kényesen hunyja össze leveleit. A kocsik zörgése az uton oly ünnepi. Muha Teréz az eperfa alatt ül és fönsozóval olvas a családnak a Szent Könyvből:

Az Judas az tizenkettőnc egyike el öve és soc nép fegyverekkel és fustelyokkal az népnec vén biráitól.

A ki pedig ötet elárulá vala, [...] ezt mondván: valakit én meg csókolok, az az (Jézus), megtartsátoc azt.”¹⁷

„*Vasárnap!*... Erdei vasárnap!...

Mert ez az erdei vasárnap más, mint amilyent az emberek ismernek és megszoktak. [...] A virágok, füvek kicsi szálain a lélek ártatlansága ragyog s édes bódulatban hallgatják a föld örök himnuszát. Az ágon ülő mókus lombos farka, bundácskája úgy csillog szurokfeketén, mintha minden szőreszálát külön tisztította volna meg. A pisztrángok a patakban ezüst oldalukat fordítják Isten felé s a mohos sziklák keményen gondolkodnak. Az állatok rejtekben ülnek s az áldott nap édes sugarait arany örömként önti rá felül a mindenségre.

Vasárnap van! Erdei vasárnap!”¹⁸

„*András napja* november harmincadikára esik, de mivel munkanapra virrad,

december másodikának a helyére tettük, hogy a vigalom számára lecsípjünk valamit a vasárnapból is [...]:

A nótát Kutas Feri kezdi. István öcsém folytatja harmonikaszóval. [...] Gergely öcsém karmesteri mozdulatokkal vezényel [...].

Rigók vagyunk és ághegyre szállunk. [...]

A csillagokat biztatjuk, hogy ragyogjanak, szépen ragyogjanak! Ragyogjanak és utat mutassanak, mert házunkat és kedvesünket keressük [...].

Már a tárgyak is hozzánk igazodnak. Cseng a pohár, a kancsó, rezeg a lámpa, dobban a padló [...]. Hajdani önmagunkat utánozva csárdást táncolunk. [...] Öszszeölelkezünk, úgy hajladozunk, mint a fák a szélben [...].

Apám énekel most. Sirályként követi anyám. Nem szemközt, hanem – mint a páros szentek – egymás mellett ülnek. Egyazon látószög rabjaként. A szülőföldről énekelnek: »Szüleimtől, testvérimtől, jaj de távol estem«. Tudjuk, hogy a reggel mindannyiunkat elviszen a háztól, kit-kit a maga választotta helyre. Ők ketten itt maradnak, hogy okunk legyen mindenkor a hazatérésre.”¹⁹

(Mintha Bahtyin „téziseire” erősítene rá a „hajdani” aranykor és az ünnep „átmeneti” idejének hangsúlyozásával.)

Az idézett szépirodalmi részletek inkább az ünnep egyházi („hivatalos”) felfogásának érzelmi-hangulati lenyomatai, Sütő András névestéjét azonban már a „világi” (jeles napi) hagyomány szervezi; vidám ünnep, ám egy-egy félmondata, kiváltképp a vége az ünnep „két aspektusának” megfelelően komoly háttérrel (is) ad ennek az igazán jókedvűre sikeredett estének. Az ünnepek „vidám” ábrázatára sok a világirodalmi példa is, főleg a karneválozó népek szépirodalmából. Az egyik leglátványosabb és legbeszédesebb ünnepet Victor Hugo hagyta az utókorra; az ünnepi esemény, amit leír, a 15. századból való, a regény pedig *A párizsi Notre-Dame*.²⁰ A Háromkirályok napját ünnepli Párizs; vidám arcával pedig a Bolondok napjának esztendőről esztendőre hagyományozódó látványos attrakcióival mulatja az ünnepet. Ennek csodálatos, hangulatos, hagyományhű szépirodalmi reprodukciója az *Első könyv*: örömtüzek, misztériumjáték, diáksereglet polgárpukkasztó (és -mulattató) szabad szájú csúfolókkal („Le a rektorral!”, „Le a teológussal, le a karingesekkel!”, „Le a kardinális és kulináris disputákkal!”, „Pokolba a kanonoksággal!” stb.); látvány és hangulat – együtt.

„Ez az ő napjuk volt, övék, a bolondok napja, a szaturnália, a jogászok és az iskolák hagyományos évi orgiája. Nincs az a gyalázatosság, ami ezen a napon ne volna szabad, ne volna szent dolog. [...] Az a legkevesebb, hogy ilyen szép napon kedvére kikáromkodhassa, istenfájázhassa magát az ember, annyi egyházi és utcalány díszes társaságában!”

A nap legnagyobb látványossága azonban a bolondpápa-választás. Párizsban ezt így rendezik: egy kápolna törött ablakszemét teszik meg színpadnak, és megállapodnak, hogy a versenyzők ezen fogják kidugni a fejüket a közönség felé, és „fintorognak”. A legmulatságosabb (értsd: a legrútabb, a legtorzabb) a győztes, az ünnep bolondpápa.

Egymást követték a „fintorok”. Az idei győztes kétszeresen is meglepte a nézőket.

A látvány: „az összevissza nőtt, töredezett fogsor, amely olyan volt, mint egy bástya fogazott oromszegélye, a cserepes ajak, amelyre úgy hajlott ki az egyik fog, mint az elefánt agyara, [...] de főképpen az arc kifejezés, kajánságnak, kíváncsiságnak és szomorúságnak a vegyülete, mely elömlött mindezen. Álmodja meg, aki tudja, ezt az együtttest.”

Akkor érte a közönséget az első meglepetés, amikor felismerték az arc tulajdonosában a Notre-Dame púpos, félszemű, csámpás harangozóját. S ebben a felismerésben benne volt a második is: a győztes fintor – maga az arc; Quasimodo tulajdon arca!

A tömeg ujjongott, ünnepi menetté állt össze: diákok, katonák, koldusok, inasok, zsebmetszők: a karneváli egyenlőség jelében!

„Quasimodo gögös engedelmességgel, szemrebbenés nélkül tűrte, hogy felöltöztessék. Aztán egy tarkára mázolt gyaloghintóba ültették. A bolondok társaságának tizenkét tisztje a vállára emelte, [...] hogy szokás szerint körüljárja a Törvényszék belső teremt, mielőtt végigvonulna az utcákon és a tereken.”

Vasárnapok, ünnepek: tilalmak, hagyomány

„Magyarországon már Szent István király elrendelte a vasárnapok megünneplését. [...] Megparancsolta, hogy ezen a napon mindenki tartózkodjon a szolgai munkától és misét hallgasson.”²¹ Ugyanez vonatkozott a nagy egyházi ünnepekre is, azzal a különbséggel, hogy további előírások (többnyire tilalmak) egészítették ki az elvárt ünnepi viselkedést. Az ún. „tilalmas napokra” (pünkösöd, úrnapija, karácsony, nagypéntek stb.) teljes munkatiltalom vonatkozott, egyes ünnepekre (például Mária-napok) beérték részleges munkatiltalommal. Idővel mindezek kiegészültek hiedelem-eredetű szigorítással.

Ezek megszegése az ünneprontás.

Bod Péter *Szent Heortokrátés avagy a keresztyének között előforduló Innepeknek [...] rövid históriájok* című munkájában lényegre törő tömörséggel áttekinti az ünnepekhez tapadó „rontások” történetét. Íme néhány „metszet” a rontás és üldözés passzusaiból.

Eleinte az a felismerés alakította az „innepek” tartalmát, hogy az egybegyűltek a lelkiek ápolása mellett praktikus dolgokban is találtak gyarapításra valót. Bod Péter ezzel a felismeréssel hozza kapcsolatba magát a „vasárnap” elnevezést: a vásárról. Ugyanis „az a szokás megvolt mind görögöknél, mind rómaiaknál, [...] hogy egybegyűlvén vásároltanak; [...] Nyilván vagy az, hogy az innep szentelésére mindenfelől egybegyűlvén az emberek, a kereskedők is éltenek az alkalmatossággal, vásárt indítottanak [...]. Hasonlóképpen mikor templomokat szenteltek [...], sok nép egybegyűlvén, eladni vittének ennivalót s egyebeket is, s csináltak nagy sokadalmat.”

Ezt a bizonyos észszerűségből adódó elgondolást aztán az a gyakorlat folytatta, hogy „leüle a nép enni és inni, aztán felkelének játszódni [...], táncban kerekedtek”. S amikor ez már a túlságig fokozódott, megjelentek a *tiltások*.

„Nagy Károly császár [...] minden rabotás munkától az embereket el is tiltotta, mégpedig olyan keményen, hogy aki ezen a napon dolgoznék az intéseknek nem engedelmeskedvén, annak keze elvágattatnék. Az egész keresztyénség bévette azért ezt a napot (ti. a vasárnapot) és mint ünnepet úgy illette; eltávoztatván ezen mind a törvényes dolgokat s mind a fáradságos rabotás munkákat. [...]

A keresztyének is jó véggel vettenek fel bizonyos innepeket. [...] Idővel az inneplésnek valóságos célját elhagyván sok haszontalankodásokra, sőt terhes vétkekre fordították.”²²

Akár munkával, akár vigalommal töltötték az ünnepet, üldözötté vált mindenféle ünneprontás. Temesvári Pelbárt prédikációja a bizonyíték: retorikai fogásokkal nyomósítva hirdette az egyház haragját, riogatással fenyegette a híveket például a farsangban elkövetett léhaságokért.

„Ó jaj, ezekben a napokban hány keresztyén ember fordul a kegyelem világosságától a sötétség cselekedeteihez, vagyis a torkossághoz, az iszákossághoz, a bujálkodáshoz. [...] Jaj a világnak e botrányok és bűnök miatt. [...] Az egész esztendőben nincs még egy ilyen nap, mikor az emberek eszem-iszommal, tánccal s fajtalansággal töltik az idejüket. Ó jaj e világ fiainak.”²³

Az ünnepi vigalom – kitartónak bizonyult, s századok múlva mégiscsak engedett valamicskét az egyházi és a világi hatalom:

„...a dicsőséges országló Mária Thérésia, M-ország királynéja kérésére, vévén észre a római püspök, XIV. Benedek, hogy az innepek által a szentség nem öregbül [...], hanem a henyeségben és ebből folyó vétkekben töltik el, az életre szükséges jókat nem keresik, a szentséget nem öregbítik, olyan rendeltést tett, amely szerént lenne az embereknek a rabotás munkát is folytatni szabad az innepnapokon, minekutána a reggeli órán az isteni tisztelet véghezmenyen.”²⁴

Nagyjából itt tartunk Aranyék évszázadában.

Két ünnep, két „tilalmas nap”: úrnapja és pünkösöd – az ünneprontás két változata.

Úrnapja (a katolikus egyház ünnepe)

„A Szentháromság vasárnapja utáni csütörtök [...], az *Oltáriszentség ünnepe*. A naphoz teljes munkaszünet és munkatilalom kötődött. Évszázadokon át az egyházi év legnagyobb ünnepei közé tartozott. [...] Szerartásain azoknak is részt kellett venni, például a pásztoroknak, akik foglalkozásuk miatt máskor ritkán látogatták a templomot.”²⁵

„Az e napon tartott körmenetnél ún. úrnapi sátrakat készítettek az oltárok fölé a falu különböző pontjain. [...] Az úrnapi sátrakat zöld gallyakkal, virágokkal díszítik.

A hiedelem szerint az úrnapi sült kenyér kővé válna.²⁶

„Az úrnapi körmenetben a pap baldachin, vagy supellát alatt viszi az Oltáriszentséget. [...] A templom környékén rövidebb vagy hosszabb úton haladó körmenet négy szabadtéri oltár előtt halad el. Ezeknél a pap az Oltáriszentséggel áldást oszt a négy világtáj felé. [...]

Az Oltáriszentség elé szórt virágszirom, valamint az úrnapi templomban szét-hintett fű és virág *szentelménynek* számított. [...] Az Oltáriszentséggel megáldott úrnapi ág és virág egyike a magyar katolikus nép legtiszteltebb, legtöbbször tartott paraliturgikus szentelményeinek. [...] Az úrnapi zöld ágat otthon ezerféle célra használták. Horogfára fűzve távol tartotta a villámot, az istállóban felakasztva megvédte a jószág egészségét, fej alá téve elűzte az álmatlanságot, füstje gyógyított stb.²⁷

A *szépirodalomban* viszonylag ritkán szerepel. Sík Sándor *Szentségtartók* című költeményének következő sorai az egyházi szertartás egyik szép mozzanatát örökítik meg:

„Mikor az Úrnapi ünnepére
Virágot hint a körmenet,
Négyszer lendít kereszties áldást
A pap a négy oltár felett.
Hát énekelem, ki minden házból
Kinézni látom Istenem,
Hányszor kellene s hány irányban
Áldás keresztjét hintonem!”²⁸

Különösebb emelkedettség nélkül, ahogy népmondát rögzíteni szoktak: epikus történetmondással kezdődik Tompa Mihály úrnapi története, *Az ünneprontók*: egy „zsémbes nő”, három fitestvére és húga esete az ünnepszeggessel. Azzal, hogy szőlőt kapálni vezényelte a férfiakat, kiváltképp nagyot vétett. Húgát maga mellé fogta be ház körüli munkára: tűzrevalót gyűjteni, segédkezni a főzésnél, délben pedig kivinni az ebédet a kapásoknak.

Hát nincs ma ünnep nénémasszony?

Azt gondolám, *urnapja* van.²⁹

Bátortalan a leányka ellenvetése, ám ennél erősebb szóemelés nem is hangzik el az ünnep mellett. A „testvérfiak” „álmosan felriadnak”, s mintha nem is ünnepre ébrednének, engedelmesen indulnak „szőlőmunkára / A hegynek lejtős oldalára.”

Két szinten és két helyszínen vezeti Tompa a nap történéseit: a „zsémbes nő” és a szőlőbe vezényelt férfiak ünneprontása mellett megvan a nap ünnepi szertartásrendjének néhány eleme is. A leánykát (bizonyára korábbi egyezségük szerint) a kert alján, „a szilvás gyepűje mellett” várja egy „sugár fiú”, aki visszavezeti őt az ünnepbe. Természetesen

„elmaradt a gallyszeredés, –
Ifjú, leány együtt menének
Az Istennek háza felé,
Napján az Ur szent ünnepének.”

Ott pedig sorjázta az úrnapi szertartások: „szent zászlók”, körmenet, ima, majd (s ebben talán maga Bod Péter sem talált volna kivetnivalót) ebéd a fiú szülei körében, utána vendégek: „lányok serge” – tánccal, vigalommal napestig. Tompa takarékos a szóval: aligha írható le egyszerűbben egy úrnapi ünneplés!

A rontás elbeszélése – bőbeszédűbb; ott történik mindaz, amit a monda az utókorra hagyott okulásként.

Megkésett a kapások ebédje, rá is támadtak az ebédhozóra:

„Nem láttad, hogy rég hajlik a nap?
Vagy tán az ördög van veled,
Hogy a kapást féldélutánig
Éhen, szomjan itt kinn feledd...!”

Pattogó szó lett a válasz:

„Az átkozott lány, s az ünnep az oka.”

Érdekes módon csap le a „sújtás”: nem csupán a „tilalmas nap” tehertétele, a szőlőkapálás az ok. A „főbűn”: az átok; a nép erkölcsét mélyen sértő valóságos istenkáromlás, az ünnep-átkozás!

„Ünnep s lány hétszer átkozott legyen!”
(Kiemelés: D. F.)

Nagyot szólt az átok az ünnepi ég alatt, és végzetes lett a következménye:

„Az elfáradt testvér fejről
Az étekkel a kosarat
A bőszi fiúk le sem vehették,
Mert egy szempillantás alatt
[...]
Szőlőjük tüske s gazberekké,
S ők... kőbálvánnyá változnak.”

Az átokkal súlyosbított ünneprontásból az idők során *példázat* lett: a kőbálvány szoborcsoport örökre szóló *intelem, elrettentés* a hasonló vétkek elkövetésétől.

„Hol a regényes Abaujnak
 Koszorúzott hegylánczi nyúlnak:
 Bükkek felett, hegy oldalában,
 Regéczvár omladékihoz közel,
 Az ünneprontó *kőtestvérek*
 Merev csoportja vesztegel,
 [...]
 Gyakran kapa pengése hallik,
 Körülök csendes éjszakán.”

Arany János „falujában” *pünkösdre* harangoznak: a nép, ahogy illik, ünnepre készül, ám egy csoport dudaszóra táncra perdül, mégpedig a templom mellett. (Bod Péter haragos szóval kelt ki azok ellen, akik eszem-iszommal, muzsikával-tánccal, mulatozással szentségtelenítik meg a „tilalmas napokat”).

Pünkösöd

„Ősi tavaszünnep. A kereszténység a *Szentlélek alászállásának ünnepeként* tiszteli.”³⁰

„Már az ősegyház a Szentlélek eljövételének emlékezetére ülte meg, de a pünkösdi esemény értelem szerint az egyetemes egyház születésnapja volt kezdettől fogva.”³¹

A Szentlélek eljövetelét az ábrázolásban *lángnyelvek* jelenítik meg: az apostolok fölött tizenkét tüzes lángnyelv látszik, Mária fölé pedig *galamb* terjeszti szárnyát. Ezzel függ össze, hogy „a katolikusok pünkösdkor régen te galambot bocsátottak szabadon a templomban, vagy égő kóccsomókat szórtak szét a tüzes nyelvek emlékezetére. Pünkösöd vasárnapja és hétfője a protestáns egyházban is főünnep.”³²

„Piros” pünkösöd: a *Jelképtár*³³ a „Színek” címszó alatt írja, hogy a keresztény színszimbolikában legtöbbször a vörös szín szimbolizálja a Szentlelket. Továbbá a piros szín jelenti a tüzet, a melegséget, a szeretetet.

Az ünnepet szokáshagyományok is „pirosítják”: látványos pünkösdi királyválasztás (a XVIII. századtól királynő-választás is). A házról házra járó pünkösödölők dalaiban visszatérő sor a „piros pünkösöd”:

„Mi van ma, mi van ma?
 Piros pünkösöd napja”

Vagy:

„Elhozta jaz Isten piros pünkösöd napját,
 mi is meghordozzuk királynéasszonykát”³⁴

A magyar szépirodalomban Balassi Bálint a *Borivóknak való* című költeményében valóban ünnepi lélekkel köszönti az ünnepet:

„Áldott szép Pünkösdek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!
[...]
Újul még a föld is mindenütt tetőled,
Tisztul homályából az ég is teveled,
Minden teremtett állat megindul tebenned.
[...]
Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!”³⁵

Jókai Mór *Egy magyar nábob* című regénye nyolcadik fejezetében a pünkösdi királyválasztás nagykunmadarasi „változatát” írja le, Tamási Áron a „bajlátott szülőföldről” hozott pünkösdi emléket. Máig élőt, lelket megérintőt: „a csíksomlyói legendás Máriától” hazatérő „zarándok-nép” és az otthon várakozó farkaslakiak találkozására „örökös harangszó mellett és örökös Máriával az éneken”.

„Amikor messziről megpillantom a zászlókat, amelyeket a zarándoklók lobogtatva hoznak szembe velünk, egyszerre könnyes lesz a szemem. [...]

Patyolatfehér zászlók ezek és tele vannak mezei virágokkal. [...] Mi is zászlósan jöttünk elejükbe s amikor velük összetalálkozunk, zászlóinkat meghajtjuk a madárlátta zászlók előtt, mintha csókot adnánk egymásnak.

Még sohasem láttam annyira együtt a falut, mint most. Apraja-nagyja itt van, aki csak mozdulni tudott [...].

Amíg a köszöntők elhangzanak, csak a lelkek közlekednek.
Négyszáz éve, hogy így van ez, minden pünkösd másodnapján.”³⁶

Kassák Lajoshoz galambszárnyon kopog be az ünnep:

„Két fehér szárny veri az ablak üvegét
bejönne a madár hogy hírül hozza
Szép nyári nap lesz ma
pünkösd vasárnapja
Jólélek fogadd magadba.”

(A GALAMB ÜNNEPE)³⁷

Arany versének a kezdete pünkösdi: a nagyharang felező nyolcasokkal szólít templomba, a hatosokkal a középső azt kondítja ki, miért?

„Zendül, kondul szent harangszó,
Csengve, búgva messze hangzó:
»Imára! Imára!«
Jámbor népe a kis helynek
Halkan lépve gyűlnek, mennek
Imára, imára.”³⁸

Mert az ünnep, ahogy Tömörkény István írta, „az valami más”. S ha ezt kiegészítjük Mihail Bahtyinnal: az ünnep megtisztulás, újjászületés. Arany költeményében is „valami más” a pünkösd nap: nemcsak a hétköznapoktól tér el, az ünnepek sorában is elől áll tartalmával, eget-földet beragyogó szépségével. Ezt a „tűzzel-Szentlélekkel” tele „piros” reggelt immár két harang zendíti: a 4+4-es nagyharangot egy fűrgébb hatos (2+4-es) támogatja.

„Szép piros a pünkösd reggel,
Mintha tűzzel, Szentlélekkel
Menny-föld tele volna;
E napot fent s lent megúlik,
E nap oly ragyogva nyílik,
Mint hajnali rózsza.”

Ám épp csak elárad a Szentlélek-váró hangulat, szörnyűséges hangzavar hasít belé:

„De mi réjja³⁹ riad? de mi ördögi zaj,
Rekegő szitok és otromba kacaj,
Hogy reszket az egyház tornya?...”

Hogy szörnyűséges, ami történik, egyidejűleg érzékeli fül és értelem, közvetíti pedig „verstan” és „leírás”.

Magyar fül nemigen szokott hozzá, hogy ütemhangsúlyos (ereszkedő) és időmértékes (ráadásul emelkedő!) anapestusok váltakozzanak egyazon költeményben. Ha előfordul, annak oka van. A különösséget a ritmus (itt az ütem és a versláb), az okot már maga a „szöveg” tudatja; a „rekegő szitok”, a „réjja”, az „ördögi zaj”, az „otromba kacaj” s mindezek együtt: az ég-föld-szakadás, ami a „szép piros pünkösdbe” kívülről, az ünnepi szertartásrendtől és hagyománytól idegen világból tör be. A verselés (a „harangszó”) egyelőre rejteni igyekszik a rendellenességet, ám félsikerrel: a 2+4-es ütem helyére anapestus (más füllel: daktilusi) sor furakodik be:

„Szembe’ Isten hajlokával,
Nem törődve a szent mával,
Foly tegnapi dőre tivornya.”

Aztán még egy legutolsó „próbát tesz” az ünnep: pár ütemre beékelődik az ütemhangsúly az időmértékbe, de hamarosan s végérvényesen az anapesztusok veszik át a szólamot.

Más költeményt is említhetünk, ahol Arany „okot” talált a szimultán verselésre, hogy így jelezzen rendkívüli állapotot. A *Tetemre hívás* ereszkedő daktilusokban pattogatja az atyai parancsot Bárczi Benő gyilkosa kiderítésére; amikor a „tetemre hívtak” sorában „szép szeretője, / Titkos arája, Kund Abigél” következik, „megszólal” a néphit:

„Jó; – szeme villan s tapad a *törre*;
Arca szobor lett, lába gyökér,
Sebből pirosan buzog a vér.”⁴⁰

A néphit nagyhatalom; szavak nélkül „vallott”: rávallott a gyilkosra!

„Könnye se perdül, jajja se hallik,
Csak odakap, hol fészkel az agy”

(KIEMELÉS: D. F.)

S amikor eme árulkodó és áruló gesztus után Kund Abigél megszólal, a szavak csak részletezik, amit az „odakap”-pal már félreérthetetlenül „bevallott”:

„Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tört *én* adtam neki.

Bírta szívem’ már hű szerelemre, –
Tudhatta közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis *szóval* »igenre«,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört: nosza hát!”

Ítéletet a verstan hirdet: a daktilusok inverze, az anapesztusok – az ellentétére váltott értelem, a megháborodás!

„Odakinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell;
Dala víg: »Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!«”

Az *ünneprontók* című költemény templom melletti „réjja-hangzavara” az ün-

neprontás ama változata, melyben „haszontalankodás, sőt terhes vétkek” szentségtelenítik meg a napot: a „tegnapi dőre tivornya” – mintha ünnepi harangszóra – piros pünkösdi reggelén újra kezdődött. Ez a korábbi századokban szabályszerű része volt az ünnepnek, és semmiféle törvénybe nem ütközött: ez volt az ünnep „*második aspektusa*”. Az, ami például a párizsiak bolondpápa-ünnepén zajlott a Notre-Dame környékén. Arany korában azonban elrettentő legenda tárgya lett; az egyház és az állam nem tűrte, a vallásos nép pedig jócskán fel is nagyította a vétket is, az érte járó büntetést is. Járták ezek a legendák, Európa közepén is; eleinte jobbra latin nyelven, aztán megjelentek a különböző nemzeti nyelveken is. „A csodának [...] magyar nyelvű alakját” a Český lid (Cseh Nép) című néprajzi folyóiratban Katona Lajos ismertette (a „legenda” színhelye ugyanis a csehországbeli Virim volt).⁴¹

Arany tehát éppúgy hagyományból indult ki, mint a mondák szóbeli változatait feldolgozó Tompa Mihály, az erkölcsi intellem ugyanúgy része volt a Katona-féle közleménynek, s így Arany költeményének is „öröksége”. Azonban van a két mű között lényeges különbség is. Nem az, hogy Tompánál munkával, itt tivornyával rontanak. Az igazi különbség az, hogy Arany célja más az olvasóval, és viszonya más a vétkesekhez. Nemcsak „rögzít” egy példázatot: úgy „rendezi” a történetet, hogy az olvasó ne csak jámbor és passzív okuló legyen, aki tanult a bűnbe esettek kárán. Emberi történetet, emberrel megesett történetet ad ezzel a pünkösdi ünneprontással, melynek résztvevői nemcsak vétkesek, hanem esendő emberek is!

Az eseményeket Arany formálja (mondjuk: a legenda-hagyomány és Arany együtt), a büntetést viszont nem: azt a *néphit*. Ezért a vétségért: ez jár! A „pokol tüzes fenekére” táncoltatás! Nem enyhítheti az ítéletet, az kőbe van vésvé. Azonban Arany olyan „bíró”, aki húzza-halasztja a döntést hét strófán keresztül, mintha időt akarna nyerni, vagy könyörületet ébreszteni legalább az olvasóban. Mintha Pilátust követné: újabb és újabb megpróbáltatások elé viszi az egyre tehetetlenebb-szánalmasabb megkínzottakat; hátha részvét támad az ítélkező(k)ben.

„[...] a muzsikás mindég fujja,
Mindég szilajabban pörög ujja –
Az egész tivornya kifáradt.
[...]
Szidják a dudást, – verik, öklözik őt –
Verik bizony a nagy üres levegőt; –
[...]
Fut gazda, kié ama renyhe cseléd:
[...]
Fut lány, fiu, és anya és feleség:
»Apám, fiam, apjokom! untig elég...«
[...] A táncosok arcán vérkönyű hull:
De a láb még egyre bokázza vadul,
Viszi a tánc ördögi kedve.”

Bár „a csúf szőrös” dudás kiléte nem kétséges, Arany mintha arra számítana, hogy most, egyetlenegyszer leáll muzsikájával, és megkegyelmez a bűnbe csábultaknak. Mintha a fiatalokkal érezne, akik heteket vártak húsvét, de talán húshagyókedd óta, hogy táncba mehessenek kedvesükkal.

A dudás (a néphit) nem kegyelmez. Csak *az éjjéli órát* várja, a szakrális történeések idejét.

„Éjfélthogy üt a toronyóra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el;
S mint szél ha forogva ragad port:
Úgy táncol el, egy bőszi harci-zenére,
(Mondják, a pokol tüzes fenekére)
Az egész örjögő csoport.”

*A költő pedig – egyebet nem tehetett – „vizet vevén, megmosá kezeit...”*⁴²

Jegyzetek

- 1 Arany János levele Gyulai Pálhoz. In *Arany János összes művei XVI.* Akadémiai, Budapest, 1951, 382.
- 2 Róheim Géza: *A táltos*. In uő: *A bűvös tükör*. Magvető, Budapest, 1984, 378.
- 3 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 462–463.
- 4 Ipolyi Arnold: *Elsülyedés, állat, fa, kövé-válás*. In *Magyar mythologia*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1854, 344.
- 5 Tompa Mihály: *Regék, népregék, beszélyek, balladák*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1872, 24.
- 6 Róheim Géza: *Mythikus lények*. In uő: *Magyar néphit és népszokások*. Athenaeum Irodalmi és Ny. RT, Budapest, 1925, 100.
- 7 Ipolyi Arnold: i. m., 228.
- 8 Róheim Géza: *Mithikus lények*, 6, 85.
- 9 *Arany János összes művei III.*, Akadémiai, Budapest, 1952, 300.
- 10 Keresztury Dezső: „*S mi vagyok én...*” *Arany János 1817–1867*. Szépirodalmi, Budapest, 1967, 318.
- 11 Uo.
- 12 Érdekes adalékként utalnék Sáfrán Györgyi könyvére: *Arany János és Rozsvány Erzsébet*. Irodalomtörténeti füzetek, Akadémiai, Budapest, 1960.
- 13 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1952, 437.
- 14 Egyre ritkábban fordult elő, hogy mások is emlegették. 1850. október 21-i levele végén arra kérte Szilágyi Sándort, üdvözlje nevében is Szász Károlyt, aki írt Petőfiről. „Mondja meg kegyed Szásznak, nagyon jól esett, hogy akadt valaki rajtam kívül is, ki szegény Petőfiről megemlékezett. Bizonyisten már azt kezdtem hinni, hogy Petőfi az én privát költőm volt.” *Arany János levelezése I.*, Kiadja Ráth Mór, Budapest, 1888, 240.
- 15 Mihail Bahtyin: i. m., 1982, 9–18.

- 16 Tátrai Zsuzsanna: *Jeles napok – ünnepi szokások*. In *Magyar Néprajz VII.*, Akadémiai, Budapest, 1990, 103.
- 17 Tömörkény István: *Pusztai harangszó*. In uő: *Jegenyék alatt. Elbeszélések*, Franklin Társulat, Budapest, 1808, 3.
- 18 Nyíró József: *Uz Bence*. Révai, Budapest, 1936, 99.
- 19 Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér. Naplójegyzetek*. Szépirodalmi, Budapest, 1978, 128.
- 20 Hugo, Victor: *A párizsi Notre-Dame. 1482*. Európa, Budapest, 1979, 56–62.
- 21 Bárth János: *A katolikus magyarság vallásos életének néprajza*. In *Magyar Néprajz VII.* Akadémiai, Budapest, 1990, 394.
- 22 Bod Péter: *Inneplésben gyönyörködő Kegyes Olvasó!* In *Magyar Athenas*. Magvető, Budapest, 1982, 84–85.
- 23 Idézi Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Akadémiai, Budapest, 1983, 80–81.
- 24 Bod Péter: i. m., 84–85.
- 25 Bárth János: i. m., 411–412.
- 26 Tátrai Zsuzsanna: i. m., 185.
- 27 Bárth János: i. m., 411–412.
- 28 Sík Sándor: *Versek*. Szent István Társulat, Budapest, 1959, 45.
- 29 Tompa költeményéből a következő kiadás szerint idézek: *Tompa Mihály összes művei IV.* Franklin-Társulat, Budapest, 1870, 126.
- 30 Bárth János: i. m., 410.
- 31 Jankovics Marcell: „Áldott szép pünkösödnek gyönyörű ideje” In uő: *Jelkép-kalendárium*. Panoráma, Budapest, 1988, 134.
- 32 Uo., 134–136.
- 33 Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon, Budapest, 2004, 282.
- 34 Druzsin Ferenc: *Ünnepek költészete. Ünnepek, népszokások, szépirodalom*. Felsőmagyarország, Miskolc, 1999, 136–137.
- 35 *Gyarmati Balassi Bálint énekei*. Szépirodalmi, Budapest, 1986, 34.
- 36 Tamási Áron: *Bajlátott szülőföld*. In uő: *Virrasztás*. Révai, Budapest, 1943, 74.
- 37 Kassák Lajos: *A galamb ünnepe*. In uő: *Vagyonom és fegyvertáram*. Magvető, Budapest, 1963, 338.
- 38 A költeményből a következő kiadás szerint idézek: *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 333.
- 39 A „réjja” jelentését Sheiber Sándor így ismerteti: „Az 1874. XI. 16-án tartott akadémiai ülésen Ballagi (Mór) megkérdezte Aranyt: Mit értesz a réjja alatt? [...] Arany így válaszolt: [...] réjja az a [...] könnyebb vagy kevésbé tisztességes dal; míg a gajd, gajdol inkább a részeg ember kurjongatását felezi ki.” Sheiber Sándor: *Folklor és tárgytörténet III.* Izraeliták Országos Képviseletének kiadása, Budapest, 1984, 105.
- 40 A költeményből a következő forrás alapján idézek: *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 333.
- 41 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 533.
- 42 *Máté evangélium*. In *Az Új Testamentom Könyvei: 28. 3. Szent Biblia*. Magyar Bibliai Társulat, Budapest, 2001.

Találkozás dr. Druzsin Ferenc irodalomtörténésszel

Dr. Druzsin Ferenc irodalomtörténész, egyetemi magántanár, az ELTE egykori rektorhelyettese taranyi születésű, s ugyan évtizedek óta nem él már Somogyban, a szíve rendre hazahúzza. Felújította a szülőházát, és gyakran megfordul feleségével e kis faluban. Az Arany-évforduló kapcsán *Egy régi levélen ezt írva találtam...* címmel adventre jelenik meg legújabb kötete. A kaposvári Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtárban a *Somogyból indultak* című népszerű sorozat vendégeként találkozhattak vele az érdeklődők.

– *Azt tartják: minél mélyebbre nyúlnak a gyökereink, annál biztonságosabban állunk e földön. Mit adott neked a szülőfalud?*

– Sokat, bár csak tizennégy éves koromig éltem itt, e vendek által alapított településen. A 18. század derekán mintegy hatvan család települt a Muraközből ide, Belső-Somogyba. A Festetich gróftól kapott területen ütöttek tanyát, s ebből a vend népességből lett aztán Tarany község. Szerencsés időben, ekkor folyt a Dunántúlon a szebbnél szebb templomok építése. A miénk 1763-ban sorakozott a többi közé, Dorfmeister freskójával, később kiegészülve az Aggházy mellékoltár képével. Építtette pedig gróf Festetich Kristóf – népe lelkének, századok gyönyörűségére.

Az ötvenes években határsáv húzódott itt sorompóval, katonával. Kihasítottak bennünket a világból, viszont őrzőket kaptunk. Már gimnazista voltam, s ha nagyszüleimet látogattam – nagyon szerettem őket, így gyakran jöttem –, a nagyatádi rendőrségtől kellett belépőt szerezni, meghatározott időre.

Az utcanevekről is őrzöm emlékeimet. Szent István utca, Zrínyi Miklós utca, Bem József utca, Bezerédj István utca és Csokonai Vitéz Mihály utca. Ennyi utcából állt a falu, ezekkel a névadókkal. Csak később döböntem rá, és most nem kis büszkeséggel mondom, örülök, hogy nem keresztelték át utcáinkat az akkori politikai „divat” szerint a mozgalmi élet vezéreinek nevére. Nem tudni, ki vagy mi védett meg bennünket ettől. Néhány évvel ezelőtt mégis elért bennünket a felületesség csapása; éppen a mi utcánk kapcsán. Mivel a régi táblán csak az állt, hogy Bezerédj I., a találékonyság keresztvize alatt az Imre nevet kapta. Szóvá tettem ugyan, ám eredmény nélkül.

Gyerekkoromban volt papunk, manapság nincs. Volt egész kastélyra való iskolásunk nyolc kitűnő tanárral, ma Nagyatádra jár a felső tagozat...

Diákkoromban jól képzett, nagyszerű tanárok tanítottak bennünket; mindnyájan a faluban laktak – ki a maga házában, ki bérelt szobában. Horváth Imre „tanár bácsi” irányítása mellett letalicskáztuk a „kastélykert” emelkedőjét. Ma is használható a sportpálya, amit akkor építettünk. Varga Béláné, akkor még Bátor Erzsébet magyart tanított. Egy délután leadott a „nevelői szoba” ablakából egy könyvet azzal, hogy olvassam. Nem jutottam a végére, nem volt könnyű olvasmány. Eötvös József *A falu jegyzője* című regényének csak minden második fejezetét élveztem, amikor a pandúrok üldözték szegény Violát, a vármegyei élet kemény képei

nem kötöttek le. Nem baj, mondta a tanárnő, csak meg akarta mutatni, hogy mi a szépirodalom. Szép dolgozatokat írok, kíváncsi volt szorgalmamra is. Örömben indiánszökdelésben tettem meg az utat hazáig...

Gyerekkoromban még horvátul, voltaképpen vendül is beszélt a falu, elsősorban az idősebbek. Kiváltképp a szőlőbe menet, mintha ez előírás lett volna. Amint áthaladtak a Rinya hídján – íme a „túlsó part” mítosza –, erre a különös nyelvre váltottak. Különös volt valóban; már kétszáz éve csak a szóbelisége maradt meg, a nyelvtan kikopott alóla, a szókincs „hallás után” testálódott, mégis akkor még – de talán a hetvenes években is – érdemes lett volna a megmentésre. Fájjalom, hogy én sem tettem semmit ezért, pedig valamicskét szlavista is voltam.

– *A szülői házban „könyves környezet” vett körül?*

– Könyvek? Az egyik sarokban, ahol a tejes fazekak sorjáltak – hétvégére kellett a túró, a tejföl –, mindegyik tetején volt valami. Évek teltek el, amikor egyszer, már nem emlékszem, milyen indítékból, megnéztem az egyiket. Verskötet volt, Szabó Lőrinc *Föld, Erdő, Isten* című verskötetének – ma már tudom – első kiadása.

– *Édesanyád miért éppen a tejes fazékon tartotta? Nem volt hova tennie?*

– Biztos lett volna, ám akkor esetleg belement volna az egér. Akkor nemigen tudtam mit kezdeni ezekkel a csodaszép panteista költeményekkel. Mint felnőtt éven át jártam az antikváriumokat, amíg meg tudtam szerezni az első kiadást. Az íróasztalomon tartom – ez is emlék. Viszont évente alig vártam a *Kincses Kalendáriumot*. Napok alatt a végére jutottam. Anyai nagyapámék a *Katolikus Békenaptár* szerint haladtak az évben; abban is sok érdekeset találtam. A szőlőnkben is akadt néhány könyv, de egyiknek sem volt meg az eleje...

– *Mire kellett a lapok?*

– Találd ki!

– *Faluhelyen szokás volt, hogy aki érzett magában bátorságot, az részt vett egy népszínműben, amelyet egy rendezői vénával megáldott tanító, netán a plébános állított színre. Te mire emlékszel?*

– A falusi fiatalok télen, amikor kifutott kezükből a munka, színdarabot játszottak. Kettőre máig emlékszem; Szigligeti Ede népszínműve, *A cigány* volt az egyik, a másik *A falu rossza* Tóth Edétől. Ma is vallom: jó választás volt. Nem állítom, hogy ezek az előadások jelentették életem legnagyobb színházi élményeit, de nyomot hagytak.

– *1954-ben kerültél a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumba. Milyen volt akkor ez az iskola?*

– Nagyszerű, s ha nem oda kerültem volna, ma nem beszélgetnénk. Merő Béla igazgató maga köré gyűjtötte a múlt rendszer érdemes tanáregyéniségeit. Olyanokat, mint Rohonczy Péter, Páthy Ferenc, Erdődy Sándor, Kling Ádám, Bod Lajos, s hozzájuk csatlakoztak folyamatosan az ugyancsak kiváló újak: Horváth Zoltán, Németh Tibor, Miklós Endre, Kertész István, Szabó Ferenc... Merő igazgató úr ismerte a diákok többségét, előmeneteliükről is tájékozott volt. Szombatonként, néha gyakrabban, hóna alá vett négy-öt osztálynaplót, hazavitte, hétfőre naprakész volt egy-egy

osztály helyzetével. Tudta, hogy a szülők – a vidékiek is – főiskolai vagy egyetemi pályára szánják gyermeküket, s ehhez biztosította a minőségi oktatás feltételeit. A mi osztályunk sorsa is e képlet szerint teljesedett. Először is szerencsés volt az arány a városi és a falusi gyerekek között, s mint a jó rendező, érzékenyen igazította az évek során a „kemény” és a mérsékeltebben követelő tanárok arányát – szem előtt tartva az osztály irányultságát és adottságait. Az osztályszellem, a hangulat is kedvezett az eredményeknek: a „jobb” kaposvári családok gyermekei barátként viselkedtek velünk, falusiakkal. S ebből rengeteg jó származott.

Boros Dezső tanította a magyart. A második osztályban jött hozzánk, és még ennek a tanévnek a telén mondta egyszer, hogy én leszek az utóda a Táncsicsban. Ahogy pár évvel korábban Bátor Erzsébet szavait, Boros tanár úrét is készpénznek vettem. Nagy egyéniség volt, a hét második felében szakfelügyelőként járta a megye középiskoláit. Hétfőnként egy, kedden és szerdán két-két óránk volt vele. Ez pedig szinte az egyetem előszobáját jelentette; az első órán mondjuk bemutatta Babits helyét a Nyugat első nemzedékében, a másodikon egyetemi szintű értekezést tartott műveiről és művészetéről. 1960-ban Debrecenbe került; én akkor másodéves voltam a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Bár a Pedagógia Tanszéken oktatott, nem lett hűtlen az irodalomtörténethez sem. Akkoriban készült Vajda János kritikai kiadása, és ő rendezte sajtó alá a Vajda levelezését tartalmazó, 10. kötet anyagát. Szófiában is találkoztunk: egy egyetemi küldöttséggel Debrecen testvérvárosába, Sumenbe látogattak, s az a fél nap, amit Szófiában töltött, nagy öröm volt mind a mester, mind pedig a tanítvány számára. Az egyetem docenseként ment nyugdíjba a nyolcvanas évek második felében.

– *Mikor teljesedett be a jóslat? Hogy kerültél vissza a hajdani alma materbe?*

– Ötödéves voltam, végzős a KLTE-n, amikor Merő igazgató úr – persze Boros tanár úr „érintésével” – értesített: szívesen látna a Táncsicsban. Ki nem jött volna? A tantestület, amelybe 1963-ban megérkeztem, persze már más volt, mint a korábbi; talán még jobb! Eltelt évtizedeim alatt elég jól megismertem a magyar felsőoktatást, amit mondok, nagy valószínűséggel helytálló: az akkori Táncsics oktatóinak többsége akármelyik főiskolán, néhányan egyetemi tanszéken is megállták volna a helyüket.

– *Itt áll a megyei könyvtár mellett az a ház, ahol laktatok, s akkor még Palmiro Togliattiról, az olasz kommunista párt főtitkáráról volt elnevezve az intézmény...*

– A könyvtárnak nagy volt a vonzása; új volt, modern, ráadásul a szomszéd-ságunkban. Imponált a szabadpolcos rendszer, a sok folyóirat; az intézmény házhoz hozta a kortárs irodalom javát.

– *Volt még egy kaposvári munkahelyed...*

– Igen, az akkori Tanítóképző Intézet, ahol megannyi nagyszerű kolléga fogadott dr. Deli Istvántól dr. Ozsváth Ferencen át a Szirmay házaspárig. A főkönyvtáros dr. Komáromi Gabriella volt, ma jól ismert irodalomtörténész, és könyvtárközi kölcsönzéssel eljuttatta hozzánk a kért külföldi folyóiratokat is. Tanszékvezetőmet, dr. Bellyei Lászlót atyai jó barátomként tiszteltem. Sokat tanultam tőle, hátha még

jobban hallgattam volna szavára! Irodalomtörténész, kritikus és szépíró volt. Korábbi, 1945 előtti írásai a szlovenszkói Kazinczy Társaság lapjában, a Magyar Írásban jelentek meg Tornalján. Amikor a háború után áttelepült, írásai odaát maradtak. Valamicskét sikerült törlesztenem mindazért, amit Laci bátyámtól kaptam, amikor évtizedek múlva Budapesten egy antikváriumban ráakadtam a Magyar Írás több számára; köztük olyanokra, amelyekben Bellyei-írásokat is felfedeztem. Jókora, épp előkészületben volt egy antológia a határon túli magyar irodalomból, és így jelen lehetett – nem kis örömeire.

– *A mai ifjak már egy más világban, a digitális korban születtek. Íróként, tanárként milyen tanácsot adnál a diákoknak? Tudja bármi is pótolni a könyv illatát?*

– Nem hiszem, de a könyv illatán kívül fontos a birtoklási vágy is: az enyém, hazaviszem, dédelgetem, rakosgatom. A szép könyvet semmi nem pótolja, ahogy a hagyományos levelezést sem. Lehet, hogy az ősi paraszti vér beszél belőlem. Csehov *Cseresnyéskertjének* egyik hőse azt hajtogatja: Én kérem, a modern világot nem ismerem..., a nyolcvanas évek embere vagyok, máshoz nem értek. Mondja ezt 1902-ben... Én is mondhatnám ugyanezt, kellő konzervativizmussal. Szeretem a könyveket megfogni, hazavinni, szóval birtokolni, s ez nem ugyanaz az érzés, mintha e-könyvet tartanék a kezemben.

Mostanában, ahogy az Arany-évforduló kapcsán írtam a kéziratot, sokat lapozgattam Arany és az ugyancsak kétszáz éve született Tompa levelezését. Mondhatom: maga a kor tárul fel bennük, pedig az egyik fél egy kis felvidéki falu lelkésze. Az Arany–Tompa levelezés különleges kincs; ennek kapcsán adtam le kéziratomat a kiadónak, s az lesz a címe a könyvnek: *Egy régi levélen ezt írva találtam...* – ez a sor a *Buda halála* első strófájában áll. A könyv kétharmada Aranyról szól, egyharmada Tompáról. Tudtam volna Aranyról is írni egy önálló kötetet, de Tompáról is akartam. A Tompa-fejezetnek ezt a címet adtam: „*Bibliámnak és lantomnak élek...*” Egy ember valahol Hanván, ami ma már Szlovákia területén található, református lelkészként élte le életét, s mindemellett a magyar költészet egyik legjelentősebb alkotója volt. Petőfi, Arany, Tompa – így emlegette a 19. század a nagy triászt. A 20. pedig már szinte mondókát csinált belőlük. „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk” – idézzük könnybe lábadt szemmel, de azt nem biztos, hogy tudjuk, melyik versből való e sor. A *gólyához* című versében található, e költemény miatt cipelte el az akkori hatalom Kassára, és hónapokig fogva tartotta. Aranynak azt írta: „Meg se mondták, miért vagyok itt, de nem engednek el. Tudod, Jánoskám, tojt nekem a gólya elég bajt és költött nyomorúságot.” Úgy olvastam a leveleket, hogy figyeltem a keltezésekre is. 1848. június 16-án Petőfi megbukott a kiskunoknál, nem választották meg követnek abba a híres országgyűlésbe, s egy nappal később Arany János ugyancsak megbukott Szalontán. Tudjuk ezt? Tanítjuk? Beszélünk róla? Nem. Így aztán nemcsak Aranyról, Petőfiről szól e történet, hanem arról is, hogy: Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...

Visszakanyarodva az emlékekhez, amikor itt, a szomszédban egy-egy reggelen kiálltam harmadik emeleti lakásunk erkélyére, gyakran hallottam vadgalamb

búgását. Épp a Táncsics botanikus kertje felől. Én most már akárhol lehetek, ha galambbúgást hallok, az mindig a kaposvári galamb a botanikus kertben...

– *Dr. Kanyar József, a Somogy Megyei Levéltár néhai Állami díjas igazgatója már nyugdíjas volt és elköltözött Somogyból, amikor egyik beszélgetésünk kapcsán megjegyezte: a fővárosban is a kaposmérői harang szavát hallja. Ő ugyan Kaposúj-lakon született, de akkor még nem volt a településnek temploma, így Fodor András szülőfalujából, a „mérei dombok” felől fújta a szél a harangszót. Így is lehet szeretni és tisztelni a bölcsőringató tájat, ám lépünk előrébb az időben! Hogy kerültél Szófiába, a Magyar Kulturális Intézet élére? Honnan a kapcsolat Bulgáriával?*

– Sokan találgatták akkoriban. A valóság az, hogy csupán szerencsém volt. Az egyetemen szakpárom, a magyar–oroszl mellett tanultam bolgár nyelvet, alapvizsgáztam is belőle. A kiküldetés idején volt már némi publikációm, sőt egy-két gyengécske fordításom is. A Magyar Intézetek feladata pedig többek között a magyar kultúra, benne a magyar irodalom népszerűsítése, fordíttatása, színművek ajánlása, s mindezt tolmáccsal. Az pedig elvárás a fogadó ország részéről, hogy érdekelje a Magyar Intézet vezetőjét a bolgár kultúra is. Nagy előny, ha ismeri is. Engem kiváltképp a bolgár folklór érdekelt; Nagy László nagyszerű fordításain át hamar el lehetett jutni e roppant érték bejáratához.

Érdekes módon Bulgária akkor a világ felé is tárt kisebb-nagyobb réseket. A kulturális tárca Todor Zsivkov pártfőtitkár leánya kezében volt, ő pedig híres kiállítások sora mellett a világ jelentős színházait is behozta Szófiába. Benno Besson társulata például a legjobb Brecht-előadásokkal jött egy hétre; négy estén láthattam a Comédie-Française, ugyancsak négy estén a Taganka produkcióit. Jurij Ljubimov színházával kapcsolatban nemcsak az volt a szenzáció, hogy a szovjet kulturális kormányzat először engedte ki a Szovjetunió határain kívülre. A szenzáció a *Hamlet* volt Vlagyimir Viszockijjal a címszerepben. S hogy miképp jutottam én az előadások jegyeihez? Nagykövetünk azzal adta át a négyszer két protokoll jegyet, hogy elmenjek ám a feleségemmel, nehogy feltűnjön az illetékeseknek, hogy nincs magyar képviselő. Elmentünk.

A Magyar Intézetben egymást érték a magyar vendégek: írók, költők, műfordítók, a színházi szakma jelesei. Somogyi, kaposvári kiválóságok is: Fodor András, Zsámbéki Gábor (akkor már a Nemzeti Színház képviselőjében), és Knézy Judit Együd Árpáddal. Szép kiállításuk szememnek legkedvesebb darabja egy Taranyból származó ládikó: menyasszonyi láda kelengyével. Ahogy egy hónapon át naponta elhaladtam mellette, egy szemvillanással, ha egyedül voltam, egy-egy halk szóval köszöntöttem is „földimet”, akit utánam küldött a sors. Együd Árpád még valamit hozott: a *Somogyi népköltészet* frissen megjelent példányát (Kaposvár, 1975) baráti sorokkal dedikálva.

Gyorsan letelt az öt és fél esztendő, és hazajöttünk. De már Budapestre. Pályám és munkahelyem ismét módosult: hamarosan az Eötvös Loránd Tudományegyetemre kerültem, ahol aztán évtizedeken át a 19. század második felének magyar szépirodalmát oktattam. Végül rektorhelyettes lettem, aztán elérkeztek a nyugdíjas

esztendők. Ám előtte még nyolc féleven át heti másfél napot a Kaposvári Egyetemen is oktattam; így kerek a világ!

– *Amikor Glatz Ferenc volt a kultuszminister, készítettem vele egy interjút, amelyben arról is beszélt: sajnós, a történelemtanárok többsége nem olvas szépirodalmat. Én ezt megtoldanám: sajnós, a magyartanárok jelentős része sem olvas szépirodalmat. Mit tapasztaltál, mennyire vették komolyan a magyar szakos hallgatók, hogy hamarosan a jövő generációját tanítják majd magyar irodalomra és nyelvtanra?*

– A kilencvenes évek tájékán olyan fiatalok érkeztek, akik közül sokan „csak” hallgatónak jöttek, ELTE-diplomáért. Mivel magyarból volt olyan osztályzatuk, ami esélyt adott a felvételre, a magyar szakra jelentkeztek. Természetesen épp az olvasás terén romlott a kép: az irodalomtörténetet így-úgy megtanulták, az olvasottság azonban hiányzott. Hiányzott a versismeret, a könyvnelküli tudás. S e kettő együtt már egy egészen új fejezet!

Minden embernek van bogara; nekem is. Tolnai Lajos a 19. század utolsó negyedének nagy regényírója; Móricz Zsigmond és Németh László is nagyra tartotta. Belőle habilitáltam, s *A nevetés költészete* című könyvemben terjedelmes fejezetet szántam neki. Egyik regényét, *A báróné ténsasszonyt*, annak, aki hozzám jött vizsgázni – márpedig nemigen tudtak kikerülni –, el kellett olvasnia. Ez azért is okozott komoly feladatot, mert mindössze huszonöt példányt lehetett fellelni belőle Magyarországon. 1905-ben adták ki ugyanis utoljára, mivel Mikszáth Kálmán irigységből lehúzta. Én azt mondtam: Uraim, arról van szó, hogy fáradni kell bizonyos dolgokért. Jó páran maradtak is ki emiatt...

– *Gondolom, szívükbe zárhattak a hallgatók...*

– Sokan elmondták utána, örülnek, hogy kicsikartam belőlük, mert másként látják azóta a világot. Vagány fiúk jártak akkoriban az ELTE-re. Nem szeretnék neveket említeni, de a rendszerváltás legfiatalabb pártja tagjainak jelentős része az ELTE-n végzett; egy része jogon a Bibó Kollégiumban, a másik része a tanárképzőn, a harmadik része a bölcsészkaron. Kemény gyerekek voltak, de ha az ember megszorította őket, akkor az imponált nekik. Megértették, hogy van egy ember, aki megmondja nekik: nem lébecolni és szórakozni kell az egyetemen, hanem tanulni. Nem bánom, hogy én voltam ez az ember.

– *Széles irodalmi kínálatból merítve építkezel. A nevetés költészete című művedet tartom a kezemben. Nagy kincs, főleg, hogy köztudott rólunk: búvalbélelt nép a magyar. A humor ugyan jelen van az irodalmi életben, de mennyire lehet jelen a közéletben?*

– Nem beszélünk össze, de nyelvemre adtad a szót. Eötvös Károly, a 19. század végének s a 20. század elejének híres ügyvédje és közírója *Utazás a Balaton körül* című könyvében egy helyen kitért a komikumra. Azt írta: „Vagy boldogtalan ember, vagy rossz ember, aki jóízűen nevetni nem tud. Az ilyen embert jól megfigyeljétek. Ha boldogtalan: legyetek részvétellel; ha rossz: fussatok tőle. De ország dolgát, nemzetedékek jövődjét, fiatalok szerencsését rá ne bízjátok.” Hallgatóimnak sokszor elmondtam, bizony jó lenne kiállni a Parlament elé, hogy az érkező honatyáinknak

idézhesük e sorokat, és megkérdézzük tőlük: képesek-e nevetni s a komikum teljes, szépséges, költői birodalmában mozogni és gondolkodni.

A komikum esztétikai kategória, a nevetés nem. Ha jól neveltünk, az nem azt jelenti, hogy létrehoztunk valami esztétikumot. A nem nevetős, komor, komolykodó magyar irodalomban olyan mezsgyét szerettem volna vágni, leginkább példának, amelyből rájövünk, hogy bizony-bizony tudnánk mi nevetni is, ha például Vörösmartytól elővennénk *A holdvilágos éjt*, vagy a *Csongor és Tündét*; meg lehetne alkotni a nevetős reformkort. Fáy András, aki nagyon komoly tükröt tartott a világ elé, azt írta: A juhász át akarta vinni a patakon a juhait, de nem mozdultak. Erre kolompot kötött az egyik nyakára, majd bedobta a vízbe, és a kolompos után eredt a nyáj. Amikor a túlpartra értek, megfordult a kolompos és ezt mondta: ugye, milyen nagy a tekintélyem az emberek előtt. Igen ám, mondja a juhász, a kolompodnak. Erre másik juhra kötötte a kolompot, és visszafordította a nyáját.

A nevetés költészete című könyvemben egy „nevetősebb” világhoz reméltem segítséget; sorra vettem a 19. század kiemelkedő alkotóit: nem, vagy nem csak a par excellence „humoristákat”: Fáy Andrástól Arany Jánoson, Tolnai Lajoson, Mikszáth Kálmánon, Petelei Istvánon át Tömörkény Istvánig, aki elsőnek jeleníti meg a szépirodalomban a monarchia katonáját; megelőzte Jaroslav Hašek *Svejkjét*, Miroslav Krleža magyar királyi honvédnovellája Jugovics századosát. Az első világháborús karcolatai egyikében – *Meddig tart még?* – egy bicegő szabadságos tüzért valósággal hőssé emelt, mert a szegedi Valéria piacon reményvesztetten imbolygó nép között „sírás helyett nevetést támasztott”.

Mindebből kiderül, hogy nemcsak Karinthy Frigyes volt nagy neveltető, hanem például Arany is – *Az elveszett alkotmány* szatírájától az *Őszikék* gyönyörű humoráig.

Humor! Elhatároztam, hogy megkísérlek valami rendet vágni a komikum birodalmában, hogy helyére segítsem a jelentéséből elmozdított humort. A komikum az a birodalom, amelynek válfajai vannak: a humor, a szatíra, az ironia, a tiszta komikum... Most csak a humorról szólok pár szót, ott van a legnagyobb zavar. Ma már úgyszólván ’komikum’ értelemben használjuk, pedig van saját tartománya. Már Kölcsey pontosan és tömören ránk hagyta, mi az: „A humor vegyületei heterogeneumok.” Tehát: „vegyület”, és pedig ellentétes minőségekből. Arany ugyanezt vallotta, s épp csak pár szóval bővebben a *Bolond Istók* első énekében: „Ez a hullámos ember-szív nedélye: / Halandó létünk cukrozott epéje.”

A tiszta komikum pedig – ezt Bartha János, az én professzorom találta ki harmincöt–negyven éve – a nevetés tiszta fluiduma; amikor nem szatirizál, nem akar leleplezni valaki, nem ironizál, nem mutatja az ellenkezőjét a valóságnak, s nem humoros, nincs nevetés és sírás együtt, hanem csak neveltet. Ahogy Arany is tette *A nagyidai cigányokban*, amikor kiderül, miként érték lólopáson Csimaszt.

Egy másik könyvem, *A hiedelmek költészete* a magyar néphit költészetteremtő világában keresgél. A néprajztudomány adta az alapot. Például Dömötör Tekla, aki szerint a néphit olyan világmagyarázat, „amely a magyar nép világméretű, kozmo-

góniájáról, morális és egyéb nézeteiről ad felvilágosítást”, Hoppál Mihály pedig az etnikai identitástudat két létező gyökeréről beszél: „...az egyik a történeti tudat, a másik, nevezzük jobb híján így, a mitikus történet tudatvilága – a mondák, a mesék, hiedelmek tartománya.”

Hadd említsek két példát! „Párizsba tegnap beszökött az Ősz. / Szent Mihály útján suhant nesztelen...” – így kezdődik Ady Endre költeménye, a *Párizsban járt az Ősz*. Be is érhetnének a sorok „tényeivel”, hiszen valóban eljutunk a Szent Mihály útján a Szajnához. Csakhogy itt más is van, útikönyvben szokatlan valami: az Ősz „súgott valamit”, ráadásul azt, „hogyan meghalok”, s ebbe „Szent Mihály útja beleremegett”. Mindez kibillent a „történeteket” eddigi nyomvonalukból, s ami ezután vezet bennünket, az a néphit. Az nevezetesen, hogy az Ősz előkészítője a rá következő évszak sorsfordító történésének; jelet ad, előre jelez (annak, aki ismerős a hiedelmek világában); másodsor pedig maga Szent Mihály útja a néphit szerint a lelkek (utolsó) útja. Ennyi „segítséggel” viszont már csak a költészethez szükséges képzelet kell, s a képtörédekekből összeáll a megrendítő párizsi hangulat.

Hasonló ősz-tél-sorsfordítás az ősz bajnok, *Toldi Miklós* története. A *Toldi estéje* I. éneke úgy kezdődik, hogy „Őszbe csavarodott a természet feje”, s „az égi határon” megpihenő Nap ’jelez’: „int az öregeknek: benneteket várlak.” S bár a „vén sas” győztesen vívja meg küzdelmét a páváskodó olasz bajnokkal, mégiscsak „igazat” jelzett a lebukó őszi Nap: amikor leesett a tél első hava, „egy fölleges estén / Domb emelkedett már Toldi Miklós testén”.

– *Legújabb, a Napkút által kiadott Az élet föltételes megállóhelyén című kötetedben Kassák gondolatait idézed a színházról: „Az igazi színház a művészi játék háza. Környezetét, légkörét kell, hogy adja a színész testi és lelki művészetének. [...] Mikor a színházban helyet foglalunk, érezniünk kell, hogy hétköznapi életünkön kívül egy más világban helyezkedünk el. [...] Nem akarunk senkivel versenyezni, senkit semmiről meggyőzni, megadjuk magunkat a varázslatnak, ha megsejtjük jelenvalóságát.” Jó pár szerzőt sorra veszel – folytatásaként korábbi kötetednek, amelyben Gárdonyi és Bródy falusi színműveit elemzed. Miért tartottad fontosnak, hogy e téma mentén haladj tovább?*

– Azért, mert felejtünk. Valamikor, a 19–20. század fordulóján ezek a színművek népszerűek voltak, ám elég egy évszázad, hogy felejtünk szerzőt-művet egyaránt. Arra szegődtem, hogy előveszem ezeket a műveket, újra elolvasom őket a 21. század olvasójaként, s meglátom, mire jutok. Arra jutottam, hogy kincsek ezek – némelyik a drámatörténet számára, a többség helye azonban a színpad.

– *Vitathatatlan: missziót teljesítesz. Új kötetedről Komáromi Gabriella irodalomtörténész egyebek mellett ezt írta: Druzsín Ferenc szereti tárgyát, élvezi, hogy ennyire otthonos benne. Azt is elmondhatom, hogy a kötetbe zárt egyfelvonásosokról nála többet senki nem tud. Lehetne elfogult tárgyával, de ezt ritkán hányhatjuk a szemére. (Néha persze elfogult, mert nem biztos, hogy minden siker lehetne újra, amiről ő azt hiszi; az sem, hogy ott nevetne/hahotázna a mai néző, ahol gondolja.) Tetszik, hogy nem akar az olvasó fejére olvasni bűnös felejtéseket. Móricz Zsigmond*

egyfelvonásosairól, átdolgozásairól írja: „úgy találom: az ’eredeti’, az epikus mű jobb” (8. o.). Móricz vonzalmait a színház iránt meggyőzően kommentálja. Az akarja, hogy megértsük ezt a „bűnbeesést”. Az a fajta nyilvánosság volt akkoriban a színház, ami ma a média. S volt egy színésznő feleség is a dologban, Simonyi Mária. (Van azonban az utóbbi esztendőknek egy nagy tanulsága. Móricz Zsigmond a képernyőn csodákat művelhet, ha avatott kéz nyúl hozzá. Lásd Vitézy László filmjeit: Az égi madár; Az Isten háta mögött; A fekete bojtár vallomásai. Az utóbbiban Sinka István a Barbárok „társszerzője”.) Ha visszatekintesz irodalomtörténeti múltadra, hogy látod, voltak-e gáncsoskodóid?

– Valószínű, hogy nekem szerencsém volt, rendre pár perccel előbb értem oda, mint aki elgáncsolt volna. Cikkelyeimre, tanulmányaimra mindig találtam érdeklődő folyóiratot, könyveimre kiadót; többnyire úgy, hogy pályáztatták a kéziratot, sikeresen. Így aztán mi más lehetnék: optimista vagyok s leszek, ameddig tele van a kezem munkával. Jövőre *A közhely remekművei?* című kötetemet is szeretném kézbe venni, melyben a magyar népszínmű történetét tekintem át.

Szabados János: Kapoli rajzok 1.

...a magyar kultúrának egy nagyszerű műhelye, a Magyar Rádió – Én is munkatársa lehettem

1954. július 14-én vettek föl a Rádió Irodalmi Osztályára szerkesztőnek. 2008 nyarán nyugdíjas voltam, dolgoztam szerződés nélkül, de rendszeresen. Akkor alakították át a Rádiót, úgy, hogy egyszerűen megszűnt a *Legendás irodalom* műsorideje, megszűntek a heti versműsorok. Nem dolgozhattak nyugdíjasok, lassanként szerkesztők és színészek sem, az Irodalmi Osztály néhány szerkesztőre zsugorodott. Az is elég arra a minimális műsoridőre, ami maradt.

Mikor elkezdtem, még nem voltam huszonkét éves, éppen elvégeztem az egyetemet; hetvenhat évesen fejeztem be, akkor sem teljesen, mert műsoraim leírását és publikálását máig folytatom, hatvanhárom évvel azután, hogy kaptam egy íróasztalt, egy telefont, megismertem a stúdiómunkát.

Szakdolgozatom a kuruc költészet stilisztikai elemzése; Pais Dezsőnek, Tolnai Gábornak és Klaniczay Tibornak írtam, megjelent az ItK-ban – senki másé az évfolyamon. Felajánlották, legyek aspiráns, vagy tanársegéd. De olyan ellenszenves volt a versenyfutás az állásokért, hogy nem mentem el az aspiráns vizsgára, kijelenttem, tanár akarok lenni, amikor már lassan minden állást betöltöttek. Egyetlen lehetőségem maradt: a Rádió. Korábban már készítettem az Ifjúsági Osztálynak egy műsort Csokonairól, tehát a munka nem volt egészen ismeretlen, magam pedig gyerekkoromtól nagyon szerettem a rádiót. Miután a Személyzeti Osztály elfogadta az egyetem ajánlását, felvettek az Irodalmi Osztályra, 1954. július 15-én.

1956 után megkaptam a rólam írt dokumentációt.

Az Egyetem aspirantúra ajánlásából: „Az évfolyam egyik legtehetségesebb tagja, komoly tudományos érdeklődése van. Határozott hivatást érez a kutatómunkára... Jó irodalmi érzéke alapos szorgalommal, megbízható rendszerességgel párosul. Tanulmányi eredménye kitűnő. A Rádió külső munkatársaként dolgozik.”

Tamási Lajos, a helyettes osztályvezető ezt írta: „Ma beszéltem Marek Zsuzsannával, akit hozzám küldtetek. (Ökrösné) Szimpatikus ember, s értelmesnek is látszik, afféle szerelmese az irodalomnak, [...] Ha hozzánk jönne, nem lenne kifogásom. Ajánlanám mindenesetre, hogy a Rádió szerezzé meg magának – ha egyébként nincs vele különösebb probléma.”

A felvételi szerződésből: „Alkalmazzuk Önt 1954. július hó 15. napjától kezdődő hatállyal kötelező szakmai gyakorlatra. Szolgáltatásra Irodalmi Osztályunkra osztjuk be, mint gyakorlatos lektort... Jogunk van arra, hogy munkaerejét ugyanilyen vagy hasonló munkakörben más munkahelyen, esetleg bármelyik vidéki stúdióinkban is igénybe vegyük.

Munkáját a Magyar Rádióhivatal vezetője, vagy az általa megbízott dolgozó irányítása szerint tartozik ellátni.

Munkaideje folyamatos. Jogosultak vagyunk munkaidejét a napi 8 órás munkaidő figyelembevételével reggel 7 és éjjel 1 óra között megállapítani...”

Dalos László, egyik kedves első főnököm, aki felelős volt a világirodalmi és magyar csoport munkájáért, hamarosan egy kész műsor kéziratát adta a kezembe, Zrínyi Miklósról: mi a véleményem róla? Egyáltalán nem tetszett. Füsi József állította össze (akkor még nem hallottam a kitűnő olasz-fordító íróról), sablonos dolog volt, nyilván unta. Ezt meg is mondtam Dalos Lacinak, ő a véleményemet elfogadta (nyilván maga is így gondolta), és rám bízta, csináltassak jobbat. Ami kapóra jött nekem, a dezertált régimagyarosnak, nagyon szerettem Zrínyit. Nekem akkor még szélesebb ismeretségi köröm nem volt a szakmában, Albert Gábor évfolyamtársamat javasoltam, ő már az OSZK-ban dolgozott, s megbeszéltem vele, hogy kellene ezt jól megcsinálni, Egyformán gondolkodtunk, ebben a témában egyformán felkészültek voltunk, tudtam, hogy jól ír. „*Ne bántsd a magyart*” címmel, Zrínyi Miklós prózájából válogattunk. Ez már az '56 előtti felfutás szabadabb légkörében készült, de a mi fiatalságunk elfogulatlan bátorsága kellett hozzá. Dalos László elfogadta, átadták a rendezőnek, aztán kivettünk egy hét szabadságot, mert összeházasodtunk.

Az esküvői fényképről lemaradt a fejünk, meg kellett ismételni a fényképezést. Bementünk a városba, s egyúttal a Rádióba, ahol éppen készült a stúdiófelvétel. Forró hangulatban lelkes színészeket találtunk, és boldog rendezőt, Solymosi Ottót, aki azt mondta, úgy szól ez a szöveg, mint egy hatalmas kórus. Ez 1954. november elején történt, egy év múlva a Rádióújságban nyilatkozott Kodály, hogy hallotta a műsort, akkor fogant meg benne a *Zrínyi szózata* című oratórium, ezért a Rádió együttese mutatták be először a rádióban, aztán a Zeneakadémián. Ott voltunk Gáborral, büszkék és boldogok voltunk.

Ez a Rákosi-rendszer összeomlásának határán, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején történt. Már az egyetemen is a professzor orra előtt mentünk el az órájáról, köszöntünk is neki, aztán kimentünk a napfényes Duna-partra. Ez folytatódott a következő két évben, csúcspontját '56. október 23-án érte el. Én kollégáimmal késő estig kint voltam az utcán, aztán hazamentem. Gábor tüdőszanatóriumban volt, egyéves volt a fiam, így mi kívül maradtunk. 1956, a forradalom és leverése, az utána következő terror mégis egész életünkre rányomta a bélyegét. Mi nem mentünk el – *Mi pedig itt maradtunk*, ez Gábor egyik regényének a címe –, de belső emigrációban éltünk.

Az évek során azonban a Rádió jelentős alkotóműhellyé vált, műsoraiban jelen voltak a magyar szellemi élet kiválóságai. Én kezdettől a magam ízlése szerint szerkesztettem, hol szűkebb, hol tágabb keretek között, és ahogy sokan mások, igyekeztem segíteni az elnyomott írókon. Elveimmel ellenkező műsort nem készítettem, későbbi dokumentátorok dicsértek érte. Olvastam az elem kerülő kortárs irodalmat, alaposan felkészültem mindenkiből, akivel összehozott a munka. Akárkivel nem dolgoztam; sok tehetséges és becsületes embert megismerhettem. Jellemző, hogy legfontosabb munkatársaimról kiderült, reformátusok. Jó szolgálatot tett nekem a gyermekkori nevelés, ismeretlenül is azokhoz vonzódtam, akik hasonló nevelést kaptak, és ez jó volt.

Gyerekkoromban írtam verseket, regényt, színdarabot, kamasz koromban ismét verseket, de abbahagytam, kiegyensúlyozott voltam, sokat tanultam. A rádió állandó feszültségében aztán szükségem volt arra, hogy megtartsam magamat, újra írni kezdtem. Ahogy első kötetem fülszövegében írtam: „énekelni a sötétben”. Például így:

Félelem

Egészen kicsi a Föld az égen
egészen kicsik az emberek
s köztük én egészen kicsi vagyok.

Ülök az emeleten,
néma falak között,
messzire szalad idegen autó
az ablak alatt.
Csak sötétség látszik az égből
s a villanybúra szemben a palatetőn
kettőzött néma hold.
Ezer év előtti csillagok fényében élek,
s hogy meddig lesem a fű növést,
nem tudom.
Remeg a föld a talpam alatt,
csörömpöl hűvös üveg,
néma gömb sugárzik fejem felett,
négy fal között ülök egymagam,
remeg a föld a talpam alatt.

Évek hosszú során át mindig lehettek verselemző műsoraim, ezekben foglalkoztattam azokat az írókat, költőket, akik másképpen nem szólalhattak meg. Ez jó előiskola volt hosszabb beszélgetésekhez. A század második fele a magyar irodalom csúcsai közé tartozik, s nekem alkalmam volt szinte mindenkivel dolgozni, Veres Pétertől Weöres Sándorig. Az öregek atyáim voltak, a fiatalok testvéreim vagy gyerekeim. Az irodalmi nagycsalád időnként tömegével alkalmat adott sírásra. Szerettem volna, ha Kormos beszélget Nagy Lászlóval a mikrofonom előtt, hirtelen meghalt Kormos, Nagy László hamarosan követte. Ezek nagyon megviseltek. Akiről beszélünk, az él, tehát beszélgetni akartunk róluk, folytatni ott, ahol ők abbahagyták, anekdotákkal. Évtizedek aprómunkája olyan csapatot szervezett körém, írókat, kritikusokat, akik barátok voltak, s a nehéz időket viccelődéssel éltek túl. Anekdotáztak, én pedig alkalmas voltam arra, hogy ezeket az eleven anekdotákat továbbadjam, mert le tudtam ültetni őket a mikrofon köré. A hallgatókat pedig a rádióhoz, művekről is beszélünk, műveket is bemutattunk, az élmény több rétegű volt, különösen a rádióban, ahol a hangunk is élt.

Így született a *Legendás irodalom* 1988. február 8-án a Kormos István legendával, s ebből hat könyv 2009-ig. Szerették az írók és a hallgatók, aztán az olvasók is. Legfontosabb munkatársam Domokos Mátyás és Lator László volt, de mindenki mellém állt, akit kértem, nagyjából kétszázötvenen.

Amikor már készültek a legendák, az új verseskötetemben volt ez a sor: „Ne sírj Zsuzsánna értem.” Ebből indulva írta Weöres Sándor felesége, a költőnő Károlyi Amy, a következő verset:

KÁROLYI AMY

Ne sírj Zsuzsánna

Albert Zsuzsának

Ne sírj Zsuzsánna! Zsuzsánna, sírj
 hogy barátaid megöregszenek
 hogy mind magasabb lesz az emelet
 s mik hozzád visznek, már csak helikopterek
 hogy nyárra ősz, és őszre tél
 zöld levélnél szebb a piros levél

mert szép a hullás spirál vonala
 akárha csigaháznak forgó járata
 az enyhe, szédült légbe-libbenés
 a lassú könnyű megöregedés
 a törékeny és ezüstözött
 a ferde napsugártól tükrözött

A lengő mozgást nézd, ne az avart
 hol minden mozgás másiktól takart.
 Utolsó pörgés után tarka sír.
 Ne sírj Zsuzsánna, Zsuzsánna, sírj.

Most pedig siratom a rádióval Tarján Tamás irodalomtörténészt. Rövid, de felejthetetlen közös munkánk alatt megismerhettem kiemelkedő tudását és emberiségét.

Éreztem, hogy az élőket sem hagyhatom el, ebből született a következő négy könyv, ezek párbeszéddek, csak ketten beszélünk, az író, vagy tudós, vagy zeneszerző, meg én.

A *Legendák* tizedik kötete ilyen.

Farkas Ferenc, a zeneszerző írt nekem egy levelet: „Anch io sono pittore” azaz

szeretne beszélgetni velem. Boldogan vittem a mikrofont, s készült ebből egy nagyon érdekes beszélgetés versek megzenésítéséről, Weöres Sándorról, és másokról. Őt így ismertem meg, a könyv többi szereplője régen személyes ismerősöm volt.

Kanyar József, a Somogy megyei Levéltár igazgatója adta ki elsőként Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádsággyűjteményét. Tőle kaptam, így beszélhettem róla. Vele sógorom, dr. Albert Áron kaposvári orvos hozott össze. Mesélt nekem 1945 utáni munkáiról a Nemzeti Parasztpártban, tagja volt a Parlamentnek, részese a földosztásnak, Pécssett szabadegyetemi programokat szervez, vendégül látják Illyés Gyulát, Kodályt, a Berzsényi Társaság főtítkára. Az 1948-ban rendezett Berzsényi ünnepségen Illyés Gyulával és Tolnai Gáborral Németh László is megjelent Kaposváron, s az egész országnak mondta, amiről ott beszélt. Mit jelent ma Berzsényi, „ez a rendi Diogenész”? Az 1800-as években senkiben sem volt akkora forradalom, mint a niklai magányosban, s Berzsényire akkor azonnal ráismert Széchényi, az első igazi forradalmár.

Kárpáti Kamil ötvenhat előtt megjárta Recsket s a rendszer többi börtönét. Első kötetét nem tudtam a Rádióban ismertetni, mert ötvenhat még túl közel volt, de minden könyvét elküldte, s azokról már tudtam beszélni a hallgatóknak. Reneszánsz költő és prózaíró, Itália szerelmese, az ötvenhatos mártír Gérecz Attila emlékének szenvedélyes gondozója. Költészetében megteremtette szülővárosa, Pesterzsébet mitológiáját, prózájában eposzát.

Martinkó András irodalomtörténész, esztéta, de verseket is ír, gyönyörű palóc beszédét sajnos a nyomtatott szövegből nem halljuk, annál inkább megismerjük bensőséges viszonyát Petőfivel, az *Ómagyar Mária-siralommal*, s egy öregkorában is ifjú érzékenységgel élő társunkat, kinek életében a szeretet volt a legfontosabb. A faluja, a tanárai, s a magyar irodalom.

Vargyas Lajos tanít az egyetemen, népdalóráira jártam, a magyar táncházmozgalom elindítóival együtt, államvizsgám egyik vizsgáztató tanára. Jellemző, hogy később Kodály munkatársa is. Verстана, balladás könyve, nagyszerű gondolatai a balladák megjelenéséről a különböző nemzeti kultúrákban olyan ember fejében születtek, aki a bombázások szünetében magyar költők verseit mondta fejből társainak a pincében, mert nemcsak tudós, hanem jó és kedves ember is.

A debreceni Tóth Endre költészetét évtizedeken keresztül figyelemmel kísértem, támogattam; Czigány György rádiós és televíziós munkája után meglepett minket bőven áradó költésze. Szakonyi Károly a Lyukasórában bizonyosságát adja, hogy nemcsak kitűnő író, hanem ismeri pályatársai munkáját is, képes okosan és kedvesen bemutatni a közelmúlt íróit az olvasóknak. Egészen más élet, más munka Domokos Péteré, ő arra szánta életét, hogy a finnugor népek és nyelvek tudósa legyen, ezt továbbadja az egyetemen, s találjon jó magyar írókat, akik a rokonnépek irodalmát magyarra fordítják. Kőrösi Csoma Sándor vagy Reguly Antal munkáját folytatja, ahogy a nagy sámánkutató, Diószegi Vilmos. Vele beszélgetni már nem lehetett, de írt nekem egy beszámolót munkájáról. Felolvasni már nem tudta, mert korán sírba vitte áldozatos szibériai kutatómunkája.

A másik könyv az ötvenhatos. Ebbe olyan beszélgetéseket gyűjtöttem, amelyek szólnak az előzményekről, hogy mi váltotta ki a forradalmat, s az én huszonharmadikai emlékeimről, a forradalom napjairól, áldozatairól, akiket ismertem, akit agyonlőttek, aki öngyilkos lett, aki fiatalon meghalt. És következményeiről, a bebörtönzésekről, kivégzésekről, azokról, akik elmentek, Párizsba, Londonba, Amerikába, Ausztráliába, diákok, gyerekek, az erzsébeti „srácok”. A Széna téri kislány Ausztráliában néprajzos és költő, a rendszerváltozás után azonnal hazajön Bécsből, bejön a Rádióba, s elmond nekem mindent, ami történt vele.

Tóth Bálint pannonhalmi bencés diák, első éves egyetemista, évfolyamtársunk, mikor „összeesküvéssel” vádolják őt és barátait, 1951-ben. Húszévesek a börtönökben. Mértéket vesznek róla, tévedésből, koporsóra. Verseket írnak WC-papírra, fordítanak, s mikor Nagy Imre kormánya idején enyhül a nyomás, a váci börtön udvarán *Füveskert* címen antológiát szerkesztenek. De visszatérő álma, hogy akasztják. Attól fél, hogy ezt álmodja, ha meghal. Öregek otthonában halt meg tavaly. Jó barátunk volt.

Bihari Sándor látta Miskolcon, hogyan nézi Illyés Gyula a bevonuló oroszokat, aztán hallotta a szomszéd cellából a halálra ítélt búcsúkiáltását.

Papp Tibor és Parancs János diákok, elmennek, mert nem akarnak rabok maradni. Párizsban pedig megcsinálják a Magyar Műhelyt, modern magyar verseik kiadóját, egyszersmind a hazai magyar irodalom bázisát; Papp Tibor csak hazalátogat, de Parancs hazajön, mert nem bírja a „modern Babilont”.

A klasszika-filológus egyetemi tanár Borzsák István '56 után raktáros az Egyetemi Könyvtárban, s ott tapasztalja, mennyi részvét és jóság van az egyszerű emberekben. De közvetlenül a polcról veheti le Bornemisza *Magyar Elektráját*, prédikációs köteteit, s ezekből nagyszerű munkái születhettek. 1945-ben az utcáról viszik kicsi robotra, míg a vonat Szibériába ér, megfejtí görög tudása segítségével a cirill feliratokat. Megtanul oroszul, s fordít németből, franciából oroszra lepárlás-technikai szakkönyveket. Jókat mosolyog azon, amit ő nem ért, és valószínűleg mások sem fogják megérteni. Szóval, minden bajban segített rajta a munka, meg az ő „római reformátussága”.

Nekem pedig segített munkatársaim szellemi ereje, hite valami magasabb rendű emberségben. Köszönöm nekik és a sorsnak, hogy lehetőségünk volt összegyűjteni, elbeszélni és megírni korunk hiteles történetét és irodalomtörténetét.

Nagyon várta a másnapot. A névnapján mindig meglepték a szülei apró kis ajándékokkal, pedig nem volt sok pénzük. A tsz csak év végén fizetett az elért munkaegységek után.

Nagyanyja este betakargatta a rácsos, rózsaszín kiságyban, amibe még belefért ötévesen is. A nagy, családi ágy végénél állt az ágyacska a parányi szobában. A kályha árasztotta a meleget az október végi hűvösödő estén. Sokáig nézte a kis réseken lobogó lángok villódzását, majd szemei a várakozás izgalmától fáradtan lecsukódtak.

Reggel nem a szokásos szöszmötölésre ébredt. A felnőttek az ablak melletti világvevő rádió körül ültek, a varázsszem zölden világított. Csak nekik volt ilyen nagy rádiójuk a faluban, a többieknek kicsi néprádió díszelgett a polcon, már akinek volt. – Nem is szoktak ilyenkor rádiót hallgatni – jutott eszébe, csak délben, a híreket, meg vasárnap, ebéd után zenét.

Ágya mellett ott mosolygott egy kis lencsibaba, a névnap ajándék. Gombszemei szép kékek voltak, haja pár szál sárga fonál. Behúzta magához a rácson át, de figyelmét inkább a család kötötte le, meg a rádió. Furcsa, sípoló, erősödő, majd halkuló hang áradt szét a szobában halkán. – Ez nem az, amit hallgatni szoktak – gondolta –, az azt ismételteti, hogy poldeszúr, poldeszúr, poldeszúr, poldeszúúúr, a szomszéd bácsi nevét.

Aztán megszólalt egy érdekes, kissé orrhangú férfi: „Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja. A mikrofonnál Cseke László.” Aztán megint eltűnt a hang a sípolás mögött. Magyarország az mi vagyunk, gondolta az ötéves kis fejével.

A felnőttek közelhajoltak a rádióhoz. – Pesten tüntetnek! – hallotta apja sutogó hangját. Eltekerték az állomás keresőt a sípolósról. De nem a szokásos szép táncdalok szóltak. A „gyereülkedvesmellém” andalító dallama helyett olyan áriázós zene jött a hangszóróból. A furcsa borzongás átragadt rá is, felhúzta a szeméig a kisdunnát, onnan pislogott az ablak felé. Aztán átjöttek a szomszédok is. Sokan voltak a szobában, és még mindig nem vették észre, hogy a kislány nem alszik. Forradalom, kormány, oroszok, csupa idegen szó hangzott el.

– Az Irén Kaposban maradt – sírta el magát a sógor néni. – Nem tud hazajönni, mi lehet vele?

Az asszonyok vigasztalták, biztatták.

A férfiak külön csoportosultak, el akartak menni a falu központjába. A központ a bolt–kocsma–templom hármasa volt a pár száz lelkes kis faluban. – Ne menj, Pista – hallotta az anyja hangját –, neked családod van!

Aztán a mama észrevette, hogy nem alszik már a kislány. Átnyalábolta, kivitte a konyhába. Ott már ropogott a tűz a sparheltben, kész volt a reggeli tejeskávé is.

– Isten éltesse a névnapodon, kislányom! – puszilgatta meg unokája göndördő barna fürtjeit. – Ne félj, nincs semmi baj! – nyugtatta meg a kék szemek néma

kérdését látva. A gyerek nyugtalan volt, átvette a házban uralkodó feszültséget. Bekuporodott a dívány sarkába, az új babával, meg Kormival, a fekete macskával. Bezárta maga körül a világot, ne is hallja a szobából kiszűrődő hangokat. Az ebédkészítés szokásos zajai aztán megnyugtatták.

Estig a szokásos módon zajlott a kis család élete. Otthon tettek-vettek az aszszonyok, apja fát hasogatott télire. A tsz-be nem kellett menni, betakarítottak már mindent. A faluban még nyugalom uralkodott, messze voltak Pesttől. De nagymama aggódott a pesti rokonok miatt, jobb lenne, ha lejönnének ide, távol a fővárostól. A kislánynak Pestet a nagynénje, Rákospalota, meg a nyikorgó, sárga villamos jelentette, mellyel olyan élmény volt utazni, pedig minden kanyarban sikított.

Korán alkonyodott, rátelepedett a sötét a temető melletti kis utcára. Megint bekapcsolták a rádiót, mely hozta az újabb híreket. Nem mondtak esti mesét, kemény hangú bácsik beszéltek mindenféle érthetetlen dolgot. Aztán furcsa ropogás hallatszott a készülékből. – Lövik a rádiót! – hallotta apja rémült hangját. Később a másikkal eltűnő-visszajövő hangjai ringatták álomba. Nyugtalan volt az az álom, pedig még nem tudta, mi is az, ha „lőnek”.

Másnap is sütött még a nap, langyosan simogatott a ház végénél, ahol a kislány játszott. A közeli megyeszékhelyről hazahozták a szomszéd néni unokáit, biztonságosabb ilyen helyzetben a falu. A fiúk ágakból puskát csináltak, lövöldöztek, a kislány meg főzött nekik, persze csak úgy, „játzásból”. Az anyjával kimostak, teregettek, ki tudja, lesz-e mostanában ilyen szép idő a száradáshoz?

Apja elment a faluba, tájékozódni. Komoran jött haza, a kislány félmondatokat hallott a felnőttek beszélgetéséből. Hogy puskás emberek jöttek, és keresték a Bözsikét, a párttitkárt, aki piszkos „komonista”. Nem értette, miért piszkos a Bözsi néni, mikor mindig olyan finom illatos volt a szép selyemkendőivel, kedves mosolyával. És hogy a Tibi bácsi oda mert állni, hogy emberek, menjetek haza, nem tehet ő semmiről, majd a kormány dönt, kit kell felelősségre vonni. És a Bözsi néni sírva szaladt hazáig, mert ő tényleg nem tehet semmiről, neki utasításba adták... Hogy mit is adtak utasításba, azt már megint nem értette.

Neki csak annyit mondtak, nem szabad ám elmondani, hogy esténként azt a sípolós rádiót hallgatják, mert elviszik akkor az apukát. Hogy kik, és hová, arról nem szóltak. De hallgatni kell, mert hátha üzen az Irén, aki disszidált. Azt senki sem mondta el, mi az a disszidálás, de azért sejtette. Azt sem tudta, hogy mit jelent a „bejöttek az oroszok”. Csak a tétova arckifejezésekből próbálta leszűrni, hogy ez valami jó, vagy rossz?

Az idő egyre hidegebb, ködösebb lett, ahogy közeledett a november. Minden-szentekkor kevesebb gyertya égett a temetőben, sokan nem mertek kimozdulni a házaikból. A szokásos gyertyacsonk-gyűjtés is elmaradt, a gyerekeket nem engedték el hazulról.

A nagy rádió hozta a híreket, egymás között pusmogva adták tovább. Egyszer azt is kiabálta, hogy „segítsetek, segítsetek!” Akkor megint kétségbeesett, hogy miért nem segít senki a kiabáló bácsinak?

Nem volt szabad kimenni az országút mellé sem, pedig ott húzódott a temető mellett. Jó játék volt számolni az elmenő autókat, egy délelőtt még kettő-három is elhúzott régente. A szomszéd nagylány egyszer mégis kézen fogta: – Gyere, megnézzük az oroszokat! Félve ment vele, tilos volt, de csábító. Sohasem látott még igazi oroszot. Sok-sok teherautó meg tank vonult egymás után, dübörgött a környék. Zöld volt mind, a katonák integettek, aztán egy sárga, téglaforma kenyeret dobtak a bá-mészködő gyerekeknek. – Kukoricakenyér – mondta Mariska. Megkóstolták, édeskés volt, és száraz. A mama kemencében süített kerek kenyerere meg a bolti kenyér is sokkal jobb volt ennél. Hogy ki ne derüljön a kisettenkedésük, összemorzolták, a káráló tyúkoknak adták, azok meg lelkesen csipegették fel.

Kézen fogva mentek vissza az út mellől, már éppen keresni kezdték őket. Az utcában zárva voltak a zsaluk, pedig azokat csak este szokták behajtani. Odabent a felnőttek ismeretlen neveket emlegettek, és furcsán, félretekintgetve pislogtak, arcukon tanácstalanság tükröződött.

A kislány csak nézte, nézte őket, odabújt az apjához, és kezdte megérteni, mit is jelent az a szó, hogy félelem.

Szabados János: A szomszéd

A magasabb szintű konszolidációs átvilágítás

BEVEZETÉS

Ne legyünk álszentek, hiszen köztudott:
a felvidék magyarságának előkelőbbje
esetenként besúgott.

Úgy szeletelték ők a kisebbségi tortát,
hogy a konc látványának bűvöletében
átszellemülten vágták el egymás torkát.
És iszapbirkóztak is, éjt nappallá téve;
A győztes bejutott a hatalom seggébe.

TÁRGYALÁS

(majdnem hiteles jegyzőkönyv,
mely íratott egy magasabb szintű
konszolidációs átvilágítás során,
Csehszlovákiában,
ezerkilencszázhatvannyolc után)

„Takács elvtárs, a párt úgy látja,
hogy ezekben a nehéz időkben
nem voltál annyira jó elvtárs,
mint, amennyire jó elvtársnak
kellett volna lenned, Takács elvtárs!
De a párt nagylelkű, mint azt
annyiszor tapasztaltad, Takács elvtárs,
más, tündökletes lehetőséget ad neked,
Takács elvtárs, hogy helyre hozhasd
elkövetett balgaságaidat, Takács elvtárs,
egyben bebizonyítsd, milyen tehetséges,
odaadó és jó elvtárs vagy, Takács elvtárs.

Igaz, mert igaz, Takács elvtárs, mert már tény
az eddig kósza hírnek tűnő üzenet, Takács elvtárs,
hogy a nagymotorgyári igazgatói tisztségedből
most, azonnali hatállyal felment ez a testület,
Takács elvtárs, de nem hagyunk a szarban,
Takács elvtárs, mert a mi pártunk nem olyan,
kedves Takács elvtárs, hogy csak úgy,
uk, muk, fuk, szarban hagyja a saját elvtársait,
Takács elvtárs, de nem ám!

A mi pártunk az olyan, Takács elvtárs,
hogy ha az egyik kezével el is vesz valamit,
a másik kezével azonnal ad.
Valamit.
Takács elvtárs.

Neked, Takács elvtárs,
meghányva-vetve a dolgokat,
felajánlja általunk, bizottságilag
az Országos Anyakostenyésztők elnöki
tiszttségét, ideiglenesen, Takács elvtárs,
s ezzel alea iacta est, Takács elvtárs.
Viseld jól magad, kívánjuk bizottságilag,
fűződjön nevedhez sok-sok anyakos,
Takács elvtárs, de anyakos-csinálás
közben se feledd, hogy a párt téged
(is) megfigyel, Takács elvtárs.
Vérzön is égő szívünk érted dobban,
légy éber, Takács elvtárs, ideológiád
legyen töretlen, cseszty práci!”

UTÓIRAT

Ezerkilencszázhatvannyolc után
a csehszlovákiai magyarok színe-java,
e kisebbség elit kisebbsége,
különleges helyzeténél fogva elszántan
kollaborált, fokozatosan, lépésről lépésre
megkedvelte a vályut, a vályu illatát,
s mert esetenként betonozott is,
bebetonozta önmagát.

Konzolidáció falun, 1968 után, szabadon

Ezerkilencszázhatvannyolc augusztusa után nem egyértelműen és nem mindig populárisan, de helyükre kerültek a dolgok, valami brutális dramaturgia folyamodványaként átvilágítottak minden egyént és csoportot, mint egykor mama a tyúktojást, a gyertya lángja előtt, hogy fias-e. Az önmagával lojális kommunista párt mérlegre téve önmagát, spiclik seregét küldte szerteszt, hogy általuk, (ki-ki használja korábbi jegyzetét) tisztuljon, rostálja ki a férgesét.

Apámat ezerkilecszázhetven január tizenharmadikán, kedden világította át a helybéli átvilágító bizottság, mint párton kívüli közéleti tényezőt, mert ő volt a környék egyetlen, használható műbikája, valóságos inszeminátor, szó szerint befolyásos, közmegebecsülésnek örvendő személy, aki napjában többször is befolyásolt ezért mind környezete, mind a hétszhatvanhat tehén (plusz, mínusz) tisztelte őt, mint rendíthetetlen, párton kívüli közéleti tényezőt.

A párt alapelvei szerint tudniillik, tíz tehénnek tizenkét borjat illet borjadzania, emellett az inszeminátor felelt azért is, hogy az NK-12/9-es nevű szlovák tarka tenyészbika dominanciája érvényesüljön a Bodri-38/48-as magyar tarka tenyészbika ondóbéli teljesítménye fölött.

Ezért nem kellene csodálkozni azon, hogy Szabópalai, a helybéli átvilágító bizottság feje furfangos kérdést intézett apámhoz: „Gálevtársándor, mondd meg itt a bizottságnak őszintén, hogy milyen viszonyban vagyol a csehszlovák–szovjet barátsággal?!” Mennyire őszintén, Szabópalai? Annyira azért nem őszintén, mondta Szabópalai. Akkor, azzal, amit mondtál, tűrhető viszonyban vagyok, mondta apám.

S így került be a jegyzőkönyvbe, amelyet Klucska elvtársnő jegyzett, hogy a párt továbbra is Gálelvtársásándort bízta meg a kisborjúk csinálásával minden reggel és minden délután azzal a feltétellel, hogy amikor épp borjút csinál, magáévá teszi a párt időszerű irányelveit, akár virrad, akár nem.

Apám, a sorsdöntő átvilágítás után a magáévá való tétel ügyében merőben más álláspontra helyezkedett, úgy vélte, míg Szabópai az irodában folyamatosan, éjt nappallá téve átvilágított, addig otthon Ágica, Szabópai felesége egyedül írta asszonysorsa áporodott történetét, kielégítelenségének bosszantó időszakait naponta górcső alá vette, elképzelte, mit, hogyan és miként.

Apám az asszonysorsokat illetően csak nagyon ritkán tévedett, bekopogott illendően.

– Most gondoltad, Sándor?

(apám bólintott)

– Most, amikor a Pali átvilágít, Sándor?

(apám bólintott)

– Itt, a konyhában gondoltad, Sándor?

(apám bólintott)

– Az asztal mögött gondoltad, Sándor?

(apám bólintott)

– Hátulról gondoltad, Sándor?

(apám bólintott)

– Úgy, hogy lássam a verőckét, Sándor?

Sándor... Sándor... Sándor!

Ilyen volt ezerkilencszázhetven január idusa, s mert apámnak senkivel nem volt konfliktusa, biciklijét füttyörészve tekerte hazafelé, a dicsőség, természetesen, most is a lélekben erős Istené.

Nagypapa belovagolt Debrecenbe

Trianon nagyszerű traumája
nem érte váratlanul nagypapát,
felvetődött már Mandzsúriában is
a hadifoglyok között
amikor kedélyesen törték a követ.

Nagypapa, kőtörő múltjáról
nem beszélt, inkább a zimankót
emlegette, mert hogy Mandzsúriában
különösen télvíz idején,
hideg volt nagyon.

Olyan hideg volt, mesélte kacarászva,
hogy a lavórból kiöntött víz
a levegőben megfagyott.
Különösen akkor, ha volt víz
és volt lavór.

Két kőtörés között történt a pusmogás
arról, hogy Magyarországnak befellegzett,
meg arról is váltottak egy-egy szót,
hogy az Antant felparcellázza a Monarchiát.

Nagypapa két kőtörés között elképzelte
a felparcellázott Monarchiát, a felparcellázott
Monarchiában pedig látni vélte nagymamát,
épp amikor a nacsolnyik szótölcsérbe sorolt
ötezer nevet; Aleksander Aleksandrovics Gál.

A Guinness-rekordok könyvében nincs nyoma,
hogy nagypapa ötmillió hatszázezer lépéssel
keletről nyugatra tartva átszelte teljes Euráziát,
mert a Guinness-rekordok könyve csak pl. azt rögzíti,
hogy a legférfiasabb férfinak hány rőfnyi a monya.

Félre a tréfát!
Ötmillió hatszázezer lépés után
keletről nyugatra tartva, át Mongólián,
át az ukrán sztyeppen, legyőzve Vereckén
a hágót,
ezerkilencszáztizennyolc ősztó havában
nagyapapa fűzfapáriján belovagolt
Debrecenbe.

Debrecenben akkor ősz volt már nagyon,
amolyan késő ősz a korai télben
és az emberséges kunbéla-fiúk szívében
lírai húrokat pengetett
a szépeplékű Őszirózsás forradalom.

Ott, a Nagytemplom fundamentumánál
keblükre ölelték nagyapát, szeretettel.

Talpra állt,
mert nagyapapa majdnem halhatatlan,
igaz az öleléstől leszakadt a lépe,
törött csontjai hamar összeforrtak,
nagyamamáig
maradt még kétszázötvenezer lépése.

Ádám-Éva volt, amikor hazaért,
nagyamama pedig nem kérte magát,
így Jézus az évi megszületése előtt
összehoztak egy kisbabát.

Az államfordulat és Trianon között
még derűlátó volt nagyapapa,
együtt énekelt a csordapásztorokkal,
havas eső esett, közöttte hódara,
míg énekelt a csordapásztorokkal,
nagyamamát nézte a gangon,
az asszonyt, a szeretőt,
ez volt az utolsó előtti karácsony
a nagyszerű elcsatolás előtt.

Lehet, hogy amiről beszélni fogok, az senki előtt sem lesz új. Lehet, hogy önök között sokan ugyanezen töprengenek, ha pedig így van, az reménnyel és önbizalommal tölthet el mindnyájunkat, hisz jelzi, hogy a világban elfoglalt helyünkről és szerepünkről gondolkodunk. Amiről véleményem szerint itt és most beszélnünk kell, az nem az irodalom és nem az alkotótevékenység, még csak nem is író és világ viszonya, hanem az író és az irodalom hanyatlása. Igen, ugyanaz a kiüresedés és értékvesztés, amit a politikában oly világosan érzékelhetünk.

Ha az irodalomról beszélünk, nyilvánvalónak kell lennie előttünk, hogy abban a korban, amelyben nagy politikai és ideológiai rendszerek omlanak össze, nevezzük bár azokat kommunizmusnak, szocializmusnak vagy kapitalizmusnak, menthetetlenül összeomlik és értelmét veszti az ezeken a rendszereken alapuló, ezek anyagából és energiájából táplálkozó irodalom, művészet és kultúra is. Egyértelműen és élesen szembekerül az, amit az irodalom kínál, azzal, amit az emberek várnak tőle. Ami valaha, a század elején annyira új volt, olyan csábítóan édes és gunyoros, mára kiürült, megcsontosodott, megkeseredett és idejét múlta, ostobán forog saját tengelye körül, és már senkit sem tud lelkesíteni. Az irodalomból és a művészetből szórakoztató műfaj, kézimunka vagy akadémikus kuriózum lett, egy szűk kör tolvajnyelve, amelynek nincs többé sem helye, sem mélyebb jelentése az emberi tudatban.

Tény, hogy mai világunkban nagyon kevés az olyan író, aki megérdemli, hogy alkotóművésznek nevezzék, és aki számára az írói lét ne egyszerű foglalkozás volna, amellyel kenyeret keres. Egyre kevesebben vannak, akiknek az irodalom szükséglet és kényszerűség, annak a kényszere, hogy kimondja az igazságot arról, ami a világban és az emberi szívekben zajlik, bármilyen kegyetlen is legyen az, és a kegyetlen igazság kimondásával mindjárt színt valljon a világ természetéről és a szeretetről.

Persze a legtöbb író nem tűz maga elé ilyen magasztos és távoli célokat, mert nem érdekli a teremtés kínja és öröme, az ő célja egészen más – termelni akar, iparos-sá válni. Kielégíteni a megrendelő kívánságait, gyorsan és kifogástalanul. Egyre több és több szöveget gyártani, újabb és újabb könyveket írni, illúziókat teremtve az íróvá válás egyszerűségéről. Ezek az írók úgy gyártják a könyveket, mintha konyhai gépeket, ágyneműt, húst, vaját, nadrágtartót, fogpiszkálót gyártanának. Könyvhegyeket, könyvflavinákat.

A világ tele van könyvekkel, amelyek nem érdekelnek senkit, és amelyek nem is érdekelhetnek senkit, miután szerzőjüket nem fűtötte szeretet és öröm. A világ tele van könyvekkel, amelyekre nincs szüksége senkinek, és ezt mindenki tudja. A világ tele van olyan termékekkel, amelyekre nincs szüksége senkinek, és amelyek mindent tönkre akarnak tenni. Egyetlen műanyag rózsa neveltségessé tesz és hiteltelenít minden élő rózsát. A fogpasztareklámokon látható csókok banálissá tesznek minden csókot, és pontosan ez a termékszolgáltatásba beépített művészet egyik alapvető célja, egyik legfőbb törekvése – hogy neveltségessé és hiteltelené tegye az igazságot, mert ha az igazság neveltségessé és hiteltelen, akkor hitelessé válik a hazugság, és ha a hazugság elég hitelessé vált, akkor bizonytalanná, illuzórikussá és az emberiség számára elviselhetetlenül ellenszenvessé válik az egész világ. De nem szabad elfelejteni,

hogy ebben az illuzórikus világban is ott rejtőzik az igazság, ahogy vannak igazi írók is, akiknek a hangja időnként áttöri a reménytelenség falát. És vannak igazi költők, akiknek a neve sohasem kerül be a köztudatba, mert nincs rá lehetőség, a költészet ugyanis különösen veszélyes a termelésre nézve. Ezek a költők magukban és hangtalanul virágoznak, mint a fák vagy a növények, melyek létét régóta nem tartja számon senki, de amelyek eltűnésével megszűnik az élet, mert nincs oxigén, amit belélegezünk.

De most nem ezekről az elfeledett költőkről akarok beszélni, hanem a felesleges írókról. Arról a sok tollforgatóról, aki megfelekedett a szellem és az igazság iránti hűségéről, aki a rá bízott ígét hússá változtatta, a virágokból pedig, amelyek fölnevelését rá bízták, az ő kezén gané lett, ahelyett, hogy minden húst igévé és minden ganét virággá változtatott volna.

Ma már megszűnt a hit és a bizalom a politikusok, az istenek és a pártok iránt. Ma már az sem indokolt, hogy az írókat, mint az emberiség emlékezetét, az emlékezet őrzőit emlegessük. Jogosabb azt mondani, hogy az írók az emlékezet árulói, akik ügyes és csalárd képeket hoznak létre. Ki ne tudná, hogy a történelem tele van a térképről letörölt országokkal, elmaszatolt vérfoltokkal, elpusztított emberekkel? Mindenki tudja, hogy egy sor országot, köztük a hatalmas Oroszországot, évtizedekre kitörölték az emberiség tudatából. A világot egy csöppet sem izgatta a tengernyi elfolyt vér, mert ezek a helyek és az ott élők szenvedései egyszerűen kiestek a tudatából.

És ehhez nem mások, mint Európa leghaladóbbnak tartott írói asszisztáltak az 1920-as és 1930-as években, ők tettek meg mindent azért, hogy a szenvedések elfelejtődjenek, és hogy hazug és csalárd képek kerülhessenek a helyükre. Ha most ódivatú, bibliai nyelvhasználatban tenném fel a kérdést: „Vajon kiknek a fejére hullik vissza az ártatlanok vére?”, erre egy a válasz: „Bizony mondom, ez a vér a hazug és hiú, hízelgéssel megvásárolt írók fejére hullik vissza.”

A szóban forgó tetteket régen követték el, és a kérdéses írók rég meghaltak. Mi azonban élünk, és most mindegyikünket ugyanez a veszély fenyegeti, ha megpróbáljuk az igazságot meghamisítani. Bennünket is kidobnak az új évszázadból és az emberi emlékezetből, mint haszontalan lomot, ha tovább gyártjuk talmi könyveinket és a termelés érdekében hamis képet festünk a világról, amely tulajdonképpen már véget is ért.

És közben azt is világosan az eszünkbe kell vésnünk, hogy az egyik világ vége a másik kezdete.

JÁVORSZKY BÉLA FORDÍTÁSA

V. GILBERT EDIT: HEGYEK, NŐK, VÁROSOK AZ IDŐTLEN IDŐBEN

Kazahsztán és Ukrajna közt – most, sorozatom utolsó állomásán – álljunk meg félúton, a varázsos Kaukázusban. A Kaszpi-tenger túloldalán, a Fekete-tengeren innen részben török eredetű hegyi népek élnek ki-kiújuló feszültségben, véres vizsá-lyokban, harcokban egymással és az oroszokkal. Az afganisztáni után a csecsenek földje a mai orosz újrealizmus egyik alapvető háborús helyszíne.

Magyarokkal pedig mindenhol találkozunk a fent említett országokban (amelyek nagyon különböző fokú függőségi viszonyban vannak Oroszországgal), s nemcsak a magyarlakta Kárpátalja okán. Ukrajna bizonytalan státusú távolabbi szegletében, a legendás Krímben, sőt Kazahsztánban is élnek magyarok egy-egy kis tömbben. De már a Kaukázusban járunk: bizony, itt is (<https://m.nyest.hu/renhirek/kulturak-egymas-kozt>) megtaláljuk nyomainkat, többek közt a magyar/mozsar nép-nevet tartalmazó szavaikban, helységneveikben, népmesei fordulataikban abház, grúz, oszét területen (<https://m.nyest.hu/renhirek/hol-volt-hol-nem-volt-ahol-meg-a-madar-sem-jar>).

A Háy János által „azeri avantgard költőnek” kinevezett szerző, Endrődi Szabó Ernő képverseiben, prózaverseiben változatos tájakra visz. Sokféle címzetthez szóló expresszív, haza- és helykereső alkotásai közül a kedvencem:

Sirályszárny és környéke

Szócs Gézának, Kolozsvárra

(RÉSZLET)

...ha valaha építenék egy házat
 (ne mosolyogj tudom hogy most
 rostányi életemre gondolsz de
 bízunk benne hogy a szépség
 bennem lakozik s rendjére végül
 rátalál) ha tehát valaha is
 építenék egy házat – nem tudom hol
 de bizonytal egy nekünk-tetsző
 hazában – szóval ha valaha
 valahol megépíteném hát nem tudom
 pontosan miféle ház lenne az de
 azt tudom: a kert gótikus gyümölcsfákkal
 mályvával lenne teli és a mályvák parázsló
 kelyhében szikrázó darázs-dongás az ablakok
 türkiz üvegén robbanó Nap-madonnák
 ikon-fejei a tető kristálykoronás
 a szobákban meg ott állna néhány
 meghitt régi tárgy (például a nádhintaszék
 azután az a bordó plüss-faltakaró

amit úgy szeretsz no meg egy nagy
vesszőkosár telides-teli bumfordi
kiskutyákkal) és az ajtót mindig
nyitva hagynám: tudd hogy várlak
hogy tudd: van a világon egy olyan
szoba ahová szabadon jöhetsz éjjel három óra tájt
vagy reggel felé átvirrasztott éjszakák után
láthatatlan szenvedésed idegrángásaival...

S hogy miféle képzettársítással vált a költő azerivé, innen kikövetkeztethető: <http://www.litera.hu/hirek/az-aranygyuru-%E2%80%93-egy-avantgard-kolto-vel-oroszorszogban>, illetve: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1018/az-azeri-avantgard-kolto>

Az iménti, meglehetősen trágársággal (csak erős idegzetűeknek!) élő kortárs magyar irodalmi szöveg után egy másképpen szarkasztikus, magyar nézőpontú beszámolót is ajánlok a 2014-ben Bakuban nyílt magyar nagykövetségről (<https://m.nyest.hu/renhitek/kulturak-egymas-kozt>). Kulturális diplomáciai téren szerzett tapasztalatairól kis idő elteltével majd Bedecs László irodalomtörténészt, kritikust lesz érdemes kérdezni, aki Bulgária után Azerbejdzsán felé (<http://magyaridok.hu/lugas/toborzo-magyar-nyelv-oktato-es-nepszerusito-tanarok-2143180/>) vette útját lektorként, kulturális közvetítőként. 2017 szeptemberétől Bakuban dolgozik. Korábbi külhoni nyelvoktatói tapasztalatai, illetve elődje felkészítése nyomán – az azeri diákok nem szoktak jegyzetelni – az átkötések, a mentális-gasztronómiai-nyelvi-turisztikai-popkulturális hasonlóságok nyomán elinduló érdeklődés, rácsodálkozás, megbarátkozás gesztusainak megtalálásában érdekelt.

Azeri verseket már az ötvenes évektől fordítunk, később novellákat, s az utóbbi időszakban is több kötet jelenik meg irodalmukról a nyelvünkön. A nálunk legtöbbit idézett kortárs azeri író nagy valószínűséggel a legtöbbször csak nemes egyszerűséggel Anarnak (Rzajev Raszul-ogli) nevezett kultszerző, akinek több műve is megjelent magyarul, s titokzatos, misztikus című regényének, amire hamarosan rátérek, már a címadása is megragadó. Filmek, zenék készültek belőle, beágyazódott a helyi köztudatba. Ez lesz a múlt század végi urbánus azeri irodalom reprezentánsa esszémben, az ív másik végpontja pedig egy hagyományba ágyazott dagesztáni szöveg. Szerzőik kortársak. A harmincas években születtek, s míg Ahmedhan Abu-Bakar (1931–1991) kortalan, időtlen művet ír, örök, archetipikus történeteket jegyez le, amelyek némelyikén érződik valamelyest a kor aktualitása, Anar regénye, bár 1977-es keltezésű, akár ma is íródhatott volna, annyira jelen- sőt jövőidejű.

Nemcsak tőlünk indulva juthatunk el kulturális útvonalon a Kaukázusba, ám nálunk is beugrik a tájegység irodalmi megjelenéseiről a *Kaukázusi krétakör* Brecht-től, a *Kaukázusi fogoly* Puszkintól – s az ott játszódó *Korunk hőse* Lermontovtól. Gogoltól Tolsztojig a klasszikus orosz irodalom szinte minden alkotójának sajátja a kaukázusi tapasztalat (például mint hadifogság) és téma. A maiaknak is fontos

helyszín, s nemcsak háborús vonatkozásban: Nora szerelmét, a grúz rendezőt erősen fogva tartja szülőhelye, a Kaukázus Ulickájának a *Jakob lajtorjája* című regényében.

Én egy képzeletbeli német autóúton jutottam el a szent örmény Ararát hegy tövébe a Balkánon át Közép-Európából. A magyar–német Terezia Mora kettős regényéből (*Az egyetlen ember a kontinensen – A szörnyeteg*) a második a halott kedvest megérteni próbáló mű. Magyar felesége hamvait akarja elszórni, tartózkodó, elzárkózó lényéhez szeretne közelebb kerülni életének helyszíneit felkeresve a férfi főhős. Szimbolikus, ahogy Darius Knopp nem tud megállni, visszafordulni, s autójával eljut a szent hegyig, melynek csúcsát mégsem látja: végig ködben marad. Szép, ahogyan Mora regényében Európa magát az európai kultúra egyik bölcsőjében, Görögországban, s a másikon, Örményországban – a bibliai hegyig száguldván – szeretné megérteni. A hányatott örmény történelem legszörnyűbb eseményét, a népirást Franz Werfel *A Musza Dagh negyven napja* című regénye tette az irodalomból is kitörölhetetlenné. Antonia Arslan *Pacsirtavár* címmel írt később a tragikus témáról. Regénye a 2000-es évek elején, röviddel megjelenése után különféle díjakat nyert el, a PEN Clubét is, s a szerző lakhelyén, Olaszországban hamar bestseller lett belőle.

Nézzük most már a Kaukázusban író irodalmakat! Amelyek ugyancsak változatosak, ám magukon hordozzák a régmúlt, a tradíciók erős lenyomatát. Ilyen Ahmedhan Abu-Bakar *Hegyilakók beszélgetnek* című rövidpróza-gyűjteménye (http://oroszsorszag.network.hu/blog/oroszsorszag_klub_hirei/ahmedhan-abu-bakar-hegyilakok-beszelgetnek-kaukazusi-irodalom, illetve: <http://szovirod.blogspot.hu/2011/10/valogatás-mai-dagesztani-irodalombol-2.html?m=0>). Adomák, anekdoták, viccek, élethelyzetek, bölcsességek, életképek együttese ez a mű, melyekben a táj, az életmód jellegzetességei, a helyi reáliák állnak össze a régmúlt és a jelen metszeteiben sajátos humorral. Mítikus kezdetre utal vissza: a dagesztáni népek hegyvidéki legendájára, amely központi elemében erősen emlékeztet a bábeli nyelvzavar mítoszára. A Hegyek Országát (ezt jelenti a Dagesztán név) az arab utazók úgy hívták: Népek hegye. A történet szerint az úr követe, a próféta elbotlott a hegyekben zsákjában a népek nyelvével, amit addig lelkiismeretesen osztogatott, de itt dühében szabadjára engedte őket. Azóta minden falunak, népcsoportnak külön nyelvjárása, nyelve van, ami áldás és átok egyszerre: egyéni szint jelent és sajátossá teszi a kommunikációt. Az egyes közösségek pedig rendszeres időközönként letelepednek gudekánjukban. Ez vidékük legszebb, legvédettebb, legjobb atmoszférájú, energetikájú ligete, tisztása, patakpartja, ahol összegyűlnek mesélni, továbbadni a történeteket, emelkedetten együtt lenni.

Micsoda helyek lehetnek ezek... Nekik sem közömbös: a gyönyörű tájakat, hegyszirteket, a fenséges panorámát az ott élőknek sem lehet megszokni; tisztelik és élnek is ihlető, szakrális erőforrásaikkal. Hát még nekünk, szolid domborzatú országunk lakóinak, akik a Kárpátokon is kívül kerültünk, s akiknek hihetetlen egzotikum forrása a magas hegyvidék. A nyugat-európai turisták könnyeztek a

megrendüléstől az Altajban, Kazahsztánban. Sokan, hegyek szerelmesei, vágyunk a gudekánokba, az aulok védett helyeire (aki megnyitja a fenti weboldalt, láthat belőlük néhányat): micsoda beszélgetések hangozhatnak ott el a lakók szabadidejében a juharfa alatt, a csermely, a forrás hangjai kíséretében. Ahmedhan Abu-Bakar személyében azonban mégis akadt, aki lejegyezte és egybefűzte ezeket az adomákat, főként a mulatságosabbakat; mi Pásztori Jusztina fordításában élvezhetjük gyűjtését. Ahogy a sasliknyársra szúrt alapanyag-szeletkéket, fűzte, sózta össze, s, mint írja: „népe ékesszólásának és bölcsességének faszénderabjain” sütötte-színezte őket ropogósra. Térélményről, a sztyepp és a hegyvidék tágasságversenyéről vitázik a *Kinek-kinek a sajátja* két szereplője. Akad köztük jó néhány banális, abszurd vagy fekete humorú darab is. A *Csend és szita* fahumora mindenesetre érzékelteti a megszólalás nehézségét, a történettalálás terhét, felelősségét, annak belső és külső kényszerét. Morbid felütésű is bőven van történetei között, így az út- és térélményt megfogalmazó *Amikor még éltem*. A halott felpattan hordágyáról, és közli, immár nem segít eldönteni vivőinek, hogy az egyenes vagy a kanyargós úton vigyék-e a temetőbe. Életében az egyenesre tanította őket, de most már döntsenek maguk. A társadalmi különbségeket, a két érvényesen – és mindenki által érthetően – megmaradt nyelvet, a szegényekét és a gazdagokét jellemzi a *Régi úton* című elbeszélés. Itt a nyelvi különbségeket természetbeli illusztráció: a kopasztott kakas fejezi ki, amely mindennél plasztikusabban, szavak nélkül szemlélteti a szegények világát. A megnyírt, mert a gazdag földön növekedni indult subáról szóló sutácska történetben az eső nyújtja meg a bundát. Azonban beszédes a mi számunkra, hogy a Madzsali-szorosban játszódik – ez a sztori szerinti termékeny vidék! Kétkednek a fejtől medve által megfosztott ember valaha-volt fejében (*Volt-e egyáltalán feje?*), csak a kétévente vett kucsmák emlékeztetnek rá, hogy mintha lett volna. A másik kucsmás történet viszont meglepően erős emancipációs és társadalmi töltettel bír. Éppen verni készül a kucsmás férj árva asszonyát, aki öntudatosan bejelenti: nincs ám egyedül: a szovjethatalom meg fogja védeni. A férj döbbenetében a gudekánból – ahol ezt hüledezve elpanaszolja – a szakadékba veti magát. Ez lenne a szovjethatalom?! A női egyenjogúság vizsziatérő témája az anekdotáknak, s a nő hagyományos elkerítése is a férfitekintettől. Női ruhába bújik kényszerűen a szülész orvos, mert férfiként nem segíthetett volna a vajúdó asszonynak. Az egyfelől pimasz, másfelől megható *Hagyjatok beszél*niben a hónapokig birkákat legeltető juhász, a csobán meggazdagodik, a hegyről lejöve összehívja barátait a városba egy előkelő szállodába s busásan megfizeti a zenekart: ne játsszanak, ő beszélgetni szeretne. A *Mennyei eledel* bölcsen ravasz. Az ínycsiklandó étel ígérete megakasztja, majd végleg elhalasztja a gyilkosságot. A kiszemelt áldozat maga a szakács, aki ezeregyéjszakai ravaszussal menti meg saját életét, szükségessé, kívánatosá téve azt, amit nyújtani tud – hogy életben maradjon. Jól ismert kópéságot tartalmaz a kétszer eladott (fiatal- és öregkori) koponyáról szóló történet. Az *Abdulla* a vers születéséről szóló elmés parabola: meztelenül születik, majd öltözteti-nevelgeti kiöltője. Cinikus a *Baleset az úton*: kocsijuk összeütközése után barátkozásnak feltüntetve az egyik sofőr leitatja a másikat, miközben jön a rendőr-

ség. Térbeli, hegymenet-szimbolikája van a *Találkozás az ösvényen* címűnek. Délceg fiatalember igyekszik fel a hegyoldalra, görnyedt öreg le a hegyoldalról... Egy másik darabban ötleteket kapunk a bőbeszédűség ellen. A sokat beszélőt felszerszámozva várja a lova, sőt még fél lábon is kell szónokolnia, hogy ne tartson annyi ideig az előadása. A *vár* szimbolikája mély értelmű: az apa örököül hagyta a fiára, hogy minden aulban legyen egy vára. A fiú ezután, hogy megfeleljen a végrendeletnek, egész életében várakat épít, s élete végén hallja meg valakitől: apád nem kővárakra gondolt ám, hanem arra, hogy legyen minden aulban – egy barátod. (Erről nekem *A Mester és Margarita* belső történetének, a Lévi Máté jegyzetei kiváltotta dialógusok jutottak eszembe Jesua szavainak szó szerint vételről: nem a templomot akarta lerombolni, hanem az óhitet felváltani újra.) A történetfüzér egésze a székely góbés-kópés világot idézi, a hegyiember szarkazmusát, ridegségét, nyersségét, egyúttal bölcsességét, poézisét.)

Anar Rzajev Raszul-Ogli 1938-ban született Bakuban, író, dramaturg, filmforgatókönyv-író, filmrendező. Zenei, filológiai, forgatókönyvírói tanulmányokat végez, tizenkét film forgatókönyvét jegyzi, ebből hármat ő rendez. A török nyelvű irodalmak szövetségének elnöke. (Érdekes, az orosz wikipédia nem említi, hogy azeriül ír, csak az angol nyelvű teszi ezt nyilvánvalóvá: https://en.wikipedia.org/wiki/Anar_Rzayev.) Regényén, amely – titokzatos címe miatt is – a legismertebb lehet Magyarországon, s talán külföldön is: *A négyemeletes ház ötödik emelete*, érződik a filmes technika. Gyors vágásokkal, áttűnésekkel haladunk jelenetről jelenetre. Azerbajdzsán film is készült belőle 1993-ban: <https://ok.ru/video/90359794317>, „Шестой этаж пятиэтажного дома”: érdekes a címbeli számnevek sorsa a különféle nyelveken: nálunk alacsonyabbak, ám nem azért, mert magyarra fordítva alacsonyabb lesz az említett ház, hanem mert nálunk, a legtöbb nyelvtől eltérően, mint tudjuk, van földszint.

Engedjenek meg e magávalragadó regény tárgyalásakor egy kis személyes kitérőt, kapcsolódástörténetet. A nyolcvanas évek legelején, moszkvai részképzésemén a fiatal azerbajdzsán egyetemista, a költő hírében álló Rafik ajánlotta e könyvet, mint népének fontos modern alkotását, miközben rémtörténetekkel, kísértethistóriákkal szórakoztatott bennünket a Lomonoszov Egyetem nemzetközi kollégiumának szobájában, ahova rendre fellátogatott a magyar lányokhoz teázni. A mi poloskás, nagyvárosi, ám kissé hideg és rideg „gudekánunkban”, a Jugozapadnaja metrómegálló melletti óriás kollégium tizenhetedik emeletén hallgattuk húséges mesélőnk egzotikus és személyes hazai történeteit. Hol borzongatóak voltak ezek: például élve eltemetett falubeliokról, hol érzelmesek: szerelméről – tanárnőjével. Rafik alig várta, hogy megérkezzünk az órákról, s nálunk pihenje ki a szakdolgozatírás monotóniáját. Hazatérve Magyarországra láttam: a Modern Könyvtár 1981-ben már ki is adta a kisregényt (bár oroszul 1988-ban jelent meg), ám most, hogy a kaukázusi irodalom reprezentánsaként szerettem volna tárgyalni, könnyebben eljutottam az oroszhoz

– az orosz internetnek köszönhetően, amin hogy, hogy nem, szinte mindig megtalálom online azt a művet, amire éppen szükségem van. (<https://www.litmir.me/br/?b=50727&p=40>ЛитМир – Электронная Библиотека > Анар > Шестой этаж пятиэтажного дома).

Többféle értelemben is időutazás volt újraolvasni Anar regényét. Misztikus, fantasztikus epilógusa eljátszik azzal a konceptussal, hogy a fontos személyek, ha meghaltak is, nem tűnnek el teljesen a hozzájuk közeli életéből, fel-felbukkanak, s nemcsak illat formájában, hanem valamely különös tér-időmetszetben (l. a címet). Az elbeszélő futurológiai időkeret-feszegetése is megrázó a mából olvasva. Műve palackposta napjainkba, amire a hetvenes évek végén utal szereplői későbbi sorsát megidézve. Vannak tippjei a telekommunikáció ezredfordulós mikéntjére (holográf), visszatérő kérdése, hogy lesz-e akkor még pénz. Léteznek azonban dolgok, melyek maradandóságában biztos, így ételeik, italaik feltétlen élvezetében. Ezek részletező leírása ünnepeikkel, szokásaikkal, kávéházaikkal, épített környezetükével – s az emberek elmaradhatatlan aranyfogaival – megdöbbenően közel hozza számunkra az alig múltó hetvenes éveket. Mintha némi civilizációs előnyben lettek volna: Bakuban minden főszereplő családjában volt már a regényben telefon. (Igaz, jobbra a felső tízezer köreiben játszódik a cselekmény.) Plasztikusan előkerül mindaz, ami már akkor is tudható volt a kaukázusiakról: bizniszeik, seftelései, vendéglátó kultúrájuk – annak árnyoldalaival, a korrupcióval. Helyi hagyományaik ugyancsak, így az erős családi gyökerek, amelyek nem engedik a kitörést, az individualizációt. (Nemzetiségi ellentéteket viszont nem fedeztem fel a könyvben.) Csoporttársaim közül, akikkel az 1982-es év első felét a szovjet fővárosban töltöttük (volt, aki többször is visszament), néhányan kapcsolatba kerültek kaukázusi fiatalemberekkel, házasság is kötődött köztük, de a kulturális különbözőségek akadályozták a boldog kibontakozást. Anar regénye úgy mai, kortársi a szó imént említett több értelmében, hogy játszódhatna bármikor azon a földön – csak az aktuális díszletek változnának. Vonzalomból kinövő szerelem egy fiatal, a mamahotel kényelmét élvező fiú és egy idősebb (a korkülönbség jelzése problematikus a szövegben, ami írói hiba is lehet, de nem feltétlenül), bohém nő között, amit a fiú szülei minden erejükkel igyekeznek megakadályozni, s végül sikeresen tönkre is tesznek. Végig nem kapunk elegendő információt a titkok megfejtéséhez, nem derül ki, miféle kapcsolatban is állt Tahmina a férfikoszorúval, amellyel körülveszi magát. Erősen valószínűsíthető, hogy nem ártatlan, de az is, hogy a fiú családja s a fiú erőtlensége is meghatározó szerepet játszik a viszonyok eldurvulásában. Zaur nem áll ki szerelme mellett, nem utasítja rendre anyját, aki kitartóan becsmérli Tahminát, s egzisztenciálisan sem nő fel hozzá: nem támasza, de nem is egyenrangú fél mellette. A patriarchális szemléletből kinövő férfisovinizmus ellehetetleníti csodálatosan – s csodálatosnak – ábrázolt vonzalmukat. A professzor csemetéje képtelen arra, hogy megálljon a saját lábán, s hogy a nő mellett hosszú távú, a világ előtt vállalt kapcsolatban köteleződjön el. A szülők érzelmi és anyagi zsarolással kényszerítik a tradíció betartására: azt a nő vegye el, akivel „tisztá” házasságban élhet, gyermekeket nemzhet, s el is érik céljukat.

Ironikus megoldása a szövegnek, hogy Firangiz, a szomszéd lány, egy idő után feleség végig meg sem szólal: a női alávetettség és az emancipált nő közti áthidalhatatlan szakadék lenyűgözően tátong. Monoton, a társadalmi normáknak maradéktalanul megfelelő tisztes családi életük meglehetősen iróniával íródik le: a megfelelő helyen soronként újabb gyerek születik. A keleti férfi megkönnyebbülten sóhajt fel, hogy az első nem lett lány: nem merete volna végigvinni a szentül elhatározott névadást, hogy Tahminának hívják.

Közelről látjuk a regényben Baku mindennapjait, s Moszkva és az afrikai nászút is bevillan. E kultuszkönyv nem vesztett frissességéből, aktualitásából. Szinte csak a civilizációs paradigmaváltásból fakadó tapasztalat jelzi néhány évtizedes voltát, miszerint a vezetékes telefon köré szerveződő élet mennyire megnehezítette a magánélet intimitását. (Van Anarnak egy *Én, Te, Ő és a telefon* című műve is.) Kortárs világirodalmi vonatkozásban a török Orhan Pamuk világiasodó, szekularizálódó Isztambul-ábrázolása és a japán Murakami Haruki hátborzongató fantasztikuma közt helyezném el. Az utóbbiban is keresik a szállodában a szintet, ahova a különös lény liftezik – a beavatottak meg is találják: a magukhoz, belső énjükhöz, elrendezetlen múltjukhoz vezető imaginárius dimenzióban. (S ne feledkezzünk meg ekkor már Anar *Szállodai szoba* című regényéről sem.)

Weber Klára: Igéző

BAJNAI ZSOLT: *A megmozdult világ*

Bajnai Zsolt novelláskötetének történetei és hősei még annak is ismerősnek tűnnek, aki soha nem járt Szolnokon. Jól meg-, illetve eltalált karaktereivel mintha már mi magunk is találkoztunk volna; a vonaton, buszon, egy padon a parkban, a gipszelőben, a váróteremben, vagy valahol máshol. *A megmozdult világ* huszónhét novellája úgy mesél Szolnokról, hogy azokon át a saját szülővárosunkra látunk, és amelyben benne van az egész „magyar valóság”, annak is az egyre inkább feledésbe merülő, szocialistának nevezett korszaka. A könyv mintha azokból a történetekből mondana el párat, melyeket mindannyian hallottunk már, csak mintha más helyszíneken és másokkal esett volna meg.

A talányos cím és a borítón látható fotó is jól illeszkedik ehhez az egyszerűen nagyon „helyi” és nagyon mindannyiunkról szóló történetmesélési koncepcióhoz. Felteszem, a fotó Szolnokon készült, ahogy a novellákról is feltételezhető, hogy szolnoki vonat-utak alkalmával születtek. A könyv egésze nagyon hangsúlyozza a helyhez, a városhoz való kötődést. A lelegején mintegy mottóként szerepel: „Szolnoknak / egykori, mai és leendő szolnokiaknak”. Mintha egyfajta kötelességérzet vagy inkább felelősségérzet is szerepet játszott volna a kötet megszületésében, hogy a szerző továbbadja, amit kapott, hogy az egykori szolnokiak történetét a mindenkori szolnokiak is ismerjék. *Az átadott pad* című legelső novella is ezt erősíti. A történet szerint a beszélő, azaz az író és az öregúr a Verseggy-szobortól kicsit balra lévő padon szóba elegyedik egymással, hogy végül az idős úr hagyatékul adja át a köztéri padot: „...felelős érte, vigyázzon rá” (10. o.).

A novellák a városhoz, annak épületeihez, elemeihez kapcsolódnak, melyeket ráadásul meg is mutat a könyv a papír jobb szélében kis fekete-fehér négyzetben. Az elbeszélések olvasásakor pedig olyan érzésünk támadhat, mintha az „oral history” módszerével születtek volna, mintha a cél az lenne, hogy az elbeszélő által közreadott történet a tankönyvekből ismert eseményeket akarná kiegészíteni, személyessé tenni, hogy közel hozza a várost, közel hozza az embereket. Mintha Bajnai novellái a történetmesélés eredetéhez közelítenének: a megéltek átadása kap itt hangot, hogy a múlt, a közös történetek, legendák segítsék az identitás erősítést, a jelen megértését. Hiszen tudjuk, felmenőink történeteiben önmagunkra ismerhetünk: az ő sorsuk ismerete segíthet a jelen és a jövő megélésében.

A jól szerkesztett novellák sorsokról szólnak, sokszor egyes szám első személyben elbeszélve. Valahogy úgy, ahogy egy véletlen találkozás alkalmával egy vadidegennel elmondunk mindent, ami lényeges addig velünk történt. Bajnai jól ismerheti ezt a helyzetet, mert több novellának is ez a kiindulópontja, például a már említett első írás is, de a *Ketten, kétszer Szolnokon* vagy az *Egy, kettőben, háromszor* címűek is ezt a helyzetet dolgozzák fel.

Ezek a novellák ráadásul sokszor építenek az idősebbek és fiatalabbak találkozására is (*Az utolsó pad; Ketten, kétszer Szolnokon; Szecskás papa; Egy, kettőben, háromszor*), hogy olyan helyzeteket vázoljanak fel, melyekben annak belátása érvényesül, hogy érdemes meghallgatni az időseket is, mert nem mindig unalmas a történetük, sőt...

A novellák tehát egyrészt személyes történeteket mondanak el, másrészt a városi legendákat rögzítik, úgy, mintha az epigramma prózai változatai lennének: rövid, tömörek, és a végén csattanósak is. Azaz a befejezésként mindig ott a „poén”. Sokszor a szó szoros értelmében, de többnyire keserédes mosolyt csalva az arcunkra.

A kötet elbeszélései mintha a múltban lévő és a feledés felé úszó történetek, személyek és sorsok megörökítése miatt is születtek volna, hogy a „személyes történelem” kaphasson hangot más-más aspektust kiemelve. A kötetbe, három szerkezeti egységre bontva azokat, a blogszolnok.hu oldalon 2014 és 2016 között közzétett történetek kerültek. Az első *Egy, kettőben, háromszor* címet viselő, a korábbi korszakokra utaló elbeszélésekből áll: utal a második világháborúra (*A Tisza kenyereslánya*) és az azt követő időszakra, az idevetődött orosz katonák sorsára (*A szandai hagymaszedő*) vagy a besúgó-korszakra (*Pusztuljon az a ház!*), de a szinte toposszá lett telefonfülkés téves kapcsolásnak köszönhetően időutazásban is részt vehetünk. *A Szellem a víztoronyban* című részben a történetek szürrealitása domborodik ki: a városi legendákból kapunk ízelítőt, illetve „a valóság” szürreális elemei hangsúlyozódnak meg ezekben az elbeszélésekben. Pontosabban, olyan történeteket olvashatunk itt, amelyek a hihetőség és az abszurditás határán egyensúlyoznak. A szereplők közti viszony válik hangsúlyossá, ahogy például két, egykori osztálytársnő találkozik a börtön „kiáltó kapujánál”, vagy ahogy három kollegina titkaira derül fény az ügyészségen, a bíró úr halála kapcsán. *A Lórum karácsonykor* című részben a nyolcvanas évek légköre válik nagyon közelivé a személyesnek ható „visszaemlékezések” révén, ahogy például *A nyolcvanhatos Majális* című novella hőse a Csernobil felől érkező „savasesős”, wurstli-hangulatú majálisra emlékezik.

Bajnai erős kezdőmondatokban és jó arányérzővel építi fel elbeszéléseit. Sokszor in medias res egy figyelemfelkeltő mondattal, párbeszédre szellettelt kelti fel az érdeklődésünket, majd ebből fejti ki a történetet. Például a *Szecskás papa* címet viselőben: „Férfi létemre hetekig sírva jártam dolgozni, maga se szégyellje a könnyeit! – állt meg mellettem, azaz fölöttem az idős férfi, aki szemtanúja volt esémnek a Szecskán egyik eldugott járdáján.” Aztán ez az idős férfi elmeséli – ahogy mondani szokás – „élete tragédiáját”, azaz hogy került a lakótelepre és ragadt itt a Szecskán; hogy kétértelműen a „Na vigyázzon, nehogy újra elhasaljon a Szecskán” mondattal búcsúzzon. Máskor először a helyszínt jelöli ki, majd a szereplőit mutatja be, könnyű, gyors karakterrajzokkal, s ha a koordináták megvannak, akkor jöhet a „bonyodalom”, a történet végén pedig elvarrja a szálakat, erős benyomást gyakorolva az olvasóra. Ilyen *A Tisza kenyereslánya* címet viselő, mely a Tisza Szálló árnyas teraszán az orosz nyelvről szóló ártatlan csevejből indítva hirtelen borongósra váltva beszél el egy pincér és két, egy nyugatnémet és egy orosz vendég történelem által összekuszált élettörténetét, megidézve a háború és a deportálások borzalmát és egy mindhármuk által szeretett lány sorsát.

A frappáns, ugyanakkor elgondolkodtató novellák szórakoztatóak: egyszerre mesélnek a közelmúltról és az emberi természetről. Ráadásul az elbeszélések mindig nagyon személyesek, ezt erősíti az utolsó novella is, mely felvillantja a vonaton utazó emberek közé vegyült „csendestársat”, a történet szerint a laptopja billentyűit nyomkodó utazót, aki nem beszél, de aki az elkapott beszélgetéseket rögzíti, tovább- szövi és tovább is adja, például ebben a novelláskötetben.